

de Cadernos
Lingua
2012

34
núm.

REAL ACADEMIA
GALEGA

CADERNOS DE LINGUA

ANO 2012

34

**R E A L
ACADEMIA
GALEGA**

Director: Manuel González González
Coordinador: Xosé Luís Regueira
Secretaria: María do Carme Pazos Balado

Consello de redacción:

Carlos Díaz Abreira, Xermán García Cancela, Antón López Dobao,
Miguel Pérez Pereira, Modesto A. Rodríguez Neira

Comité científico:

R. Álvarez Blanco (Un. Santiago), J.A. Argente Giralt (Un. Aut. Barcelona), Takekazu Asaka (Un. Azabu), Michel Contini (Un. Stendhal de Grenoble), F. Fernández Rei (Un. Santiago), P. García Mouton (CSIC Madrid), Taina Hämäläinen (Un. Helsinki), Johannes Kabatek (Un. Tübingen), R. Lorenzo Vázquez (Un. Santiago), C. de Azevedo Maia (Un. Coímbra), David Mackenzie (Un. Corcaigh), Lorenzo Massobrio (Un. Torino), Michael Metzeltin (Un. Viena), A. Santamarina Fernández (Un. Santiago), M. Santos Rego (Un. Santiago)

Colaboracións e correspondencia:

Xosé Luís Regueira Fernández
Rúa Tabernas, 11
15001 A Coruña

Subscripción e intercambio: Dirixirse a

Editorial Galaxia, S. A.
Avda. de Madrid, 44 - 36204 Vigo

©, Real Academia Galega
A Coruña, 2011

Edita: Real Academia Galega
r/. Tabernas, 11 - 15001 A Coruña

ISSN: 1130-5924

Título clave: Cadernos de Lingua
Título abreviado: Cad. Ling.

Depósito Legal: C-1.642-1992

Deseño: SINMÁS COMUNICACIÓN VISUAL S.L.
Imprime: Galigraf Galicia

ÍNDICE

ARTIGOS

E. M ^a DOMÍNGUEZ NOYA, <i>Partículas exceptivas: problemas de delimitación e proposta de análise</i>	5
J. M. PÉREZ FERNÁNDEZ, <i>Os indicadores ca e coma na comparación en galego</i>	65
E. MOSQUERA CASTRO, <i>Aproximación á sintaxe da prensa escrita en lingua galega</i>	93
R. A. MARTÍNS SEIXO, <i>Glosario de Memorias dun neno labrego de Xosé Neira Vilas</i>	145
E. LOUREDO RODRÍGUEZ, <i>Un documento en galego de 1474 de Xácome González, notario da terra de Taveirós e Ribadulla</i>	175

RECENSIÓNS

<i>Queer-emos un mundo novo. Sobre cápsulas, xéneros e falsas clasificacións</i> , T. MOURE (N. Basanta Valles)	195
<i>Lexicografía galega e portuguesa. Anexos da Revista de Lexicografía</i> , M ^a . D. SÁNCHEZ PALOMINO (B. González Rei)	201

PARTÍCULAS EXCEPTIVAS: PROBLEMAS DE DELIMITACIÓN E PROPOSTA DE ANÁLISE

EVA Mª DOMÍNGUEZ NOYA

Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades
edomin@cirp.es

RESUMO

Neste traballo, partindo dun corpus amplo e variado de elaboración propia conformado a partir de exemplos extraídos dos corpus de referencia do galego común escrito actual -CORGA e TILG-, realizo unha descrición exhaustiva do comportamento funcional das partículas exceptivas~excluíntes *excepto*, *menos*, *quitado*, *quitando*, *sacado*, *sacando* e *salvo*, e destas en combinación coas conxuncións *que* e *se*. Así mesmo, cuestiono a súa delimitación nos manuais actuais tanto na clase das preposicións como na das conxuncións, analizando polo miúdo os argumentos esgrimidos a favor e en contra, e remato facendo unha proposta de análise e propoñendo unha nova categorización.

ABSTRACT

A comprehensive description of the functional behaviour of the Galician excluding~exceptive particles "excepto", "menos", "quitado", "quitando", "sacado", "sacando" and "salvo", and combinations of these with "que" and "se", is presented in this work. A vast and heterogeneous corpus, self-compiled from examples retrieved from the reference corpora of present-day written common Galician language (CORGA and TILG), was used for this purpose. Classification of these particles either as prepositions or conjunctions in present literature is also questioned in this article, while exposing the reasons both for and against each theory. Finally, an analysis model and a new categorisation are proposed.

PALABRAS CHAVE

Partículas exceptivas, corpus, categorización, preposición, conxunción, adverbio, polaridade, correlación, sintaxe, galego

KEYWORDS

Exceptive particles, corpus, categorisation, preposition, conjunction, adverb, polarity, correlation, syntax, Galician language

1. Introducción

A diferenza na clasificación categorial das unidades *excepto*, *menos*, *quitado*, *quitando*, *sacado*, *sacando*, *salvo* e *senón* en dous dos últimos manuais do galego, por un lado *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego* (RAG/ILG, 2003, en diante *Normas*) e *Gramática da lingua galega* (Álvarez e Xove, 2002) polo outro, provocou que, por curiosidade, me achegase a todas estas unidades en galego¹. A medida que ía vendo exemplos e aprofundando no seu comportamento descubrín que a situación era moito máis complexa do que nun principio imaxinaba, pois, á parte da máis que coñecida problemática existente para delimitalos categorialmente -dado que non acaban de encaixar ben en ningunha das clases invariables- ou precisamente o que o explica, topei con que o seu emprego está condicionado, en xeral, polas seguintes variables: polaridade, expresión dun correlato e función sintáctica que desempeña o segmento ao que acompaña.

Ao longo deste traballo, partindo da clasificación proposta nos distintos manuais do galego e fundamentando a análise nunha casuística exhaustiva do seu uso no galego escrito recente que teña en conta as variables anteriores, conformada a partir de exemplos tirados do *Corpus de Referencia do Galego Actual* (CORGA) e do *Tesouro Informatizado da Lingua Galega* (TILG)², tento explicar por que as unidades enumeradas arriba

¹ Este artigo propiciouno indirectamente Mª Paula Santalla del Río, en calidade de investigadora principal do proxecto *Desarrollo de Recursos para el Análisis Sintáctico Automático del Español* (DRASAE), quen, por participar nel, me encomendou realizar unha proposta de análise exhaustiva, coherente e consistente para todas estas partículas en relación cos adverbios de foco. Eu decidín non restrinxirme ao castelán e estendelo tamén ao galego. Velaquí o resultado.

O meu agradecemento a Paula Santalla, Guillermo Rojo e Marisol López, quen en maior ou menor medida, reflexionaron comigo sobre a cuestión.

² Disponíbles respectivamente en <http://corpus.cirp.es> e

non poden considerarse preposicións nin acaban de encaixar ben tampouco nas outras dúas clases de palabras que acollen os elementos invariables: adverbio e conxunción.

Por cuestións de espazo mais tamén porque noutros usos se desvía do valor exceptivo que aquí imos ver, prescindindo nesta análise de *senón*, para o que espero poder dar conta das súas peculiaridades proximamente.

2. As partículas exceptivas nos principais manuais do galego actual

Álvarez, Regueira e Monteagudo (1986: 504, 505, 510, 511) caracterizan como preposicións *excepto*, *menos*, *quitado/quitando*, *sacado/sacando*, *salvo* e *senón*. Coa excepción de *salvo que*, a cal non recollen, consideran que as anteriores, seguidas da conxunción *que*, son locucións conxuntivas de tipo adversativo.

Costa Casas et al. (1988: 257-258) inclúen *salvo*, *excepto* e *menos* na relación de elementos que sen ser propiamente preposicións cumpren unha función relacionante similar ás que o son.

Freixeiro (2000: 543) engade á relación anterior *senón*, entre os elementos que sen ser propiamente preposicións son capaces de cumpriren unha función relacionante do mesmo tipo que aquelas, establecendo a diferenza entre unhas e outras mediante dous criterios: a) o caso do pronome que rexe cada unha, as propias esixen oblicuo fronte ás impropias que o piden recto, e b) a tonicidade, as propias son átonas mentres que as outras son tónicas. Non considera, non obstante, este autor que ningunha delas seguida de *que* ou *se* constitúa locución conxuntiva pois non as recolle nin nas adversativas nin nas condicionais.

As *Normas* (1995 e 2003) recollen na nómina de elementos prepositivos, sen ningún tipo de aclaración posterior, *excepto*, *menos*, *quitando*, *sacado*, *sacando*, *salvo* e *senón* ao lado de, por exemplo, *a*, *de* ou *sen*. Sorprende, non obstante, a omisión de *quitado* nesa listaxe mais é probable que se deba a un erro xa arras-

<http://sli.uvigo.es/TILG/>. Foron numerosas as consultas realizadas a ambos corpus ao longo de abril de 2012 polo que non indicamos a data concreta de cada un dos exemplos de alí tomados.

trado dende a edición de 1995 pois séguese mantendo a paralela *sacado* e no dicionario da academia (RAG, 1997 e 2012³) si figura como preposición.

Ademais, nas *Normas* (1995 e 2003) tamén entenden que, coa excepción de *menos* e *senón*, calquera das anteriores preposicións seguidas polas conxuncións *que* e *se* conforman locucións conxuntivas de tipo condicional: *excepto que, excepto se, quitado que, quitado se, quitando que, quitando se, sacado que, sacado se, sacando que, sacando se, salvo que, salvo se*. A variante con *que*, así mesmo, repite función conxuntiva no elenco de nexos de tipo adversativo cunha lixeira variación: engádese *menos que* e retírase *salvo que*.

Tamén Hermida (2004: 189) inclúe na listaxe de preposicións impropias que denotan exclusión, ademais doutras, *excepto, menos, quitado, quitando, sacado, sacando, salvo* e *senón*. Considera así mesmo, que seguidas de *que* conforman locucións conxuntivas de tipo condicional. Non obstante, se as segue *se* non as trata como locucións *senón* como preposicións, que ao igual que as propias, poden preceder á conxunción condicional prototípica (2004: 213).

Así mesmo López Viñas, Lourenço Módia e Moreda Leirado (2010) inclúen entre os vocábulos doutras categorías gramaticais que poden funcionar como preposición *excepto, menos, quitando, sacado, sacando* e *salvo*; nas locucións conxuntivas de tipo adversativo recollen a combinación só con *excepto, quitado* e *quitando* mentres que nas de tipo condicional introducen as combinacións con *que* e *se* de *excepto, quitado, quitando* e *salvo*.

Álvarez e Xove (2002: 158-159, 655-656) desmárcanse da tónica xeral rexistrada nos distintos manuais galegos ao entender que as partículas exceptivas *-aga ~ agás, bardante, excepto, quitado ~ quitando, sacado ~ sacando* e *salvo-*, malia recoñecer que a relación coas conxuncións adversativas é evidente e que presentan aspectos que permitirían clasificalas tanto nas preposicións como nos adverbios, constitúen un grupo á parte de nexos

³ Disponible en <http://www.realacademiagallega.org/diccionario> [consulta realizada o 30/03/2012].

conxuntivos, para os que propoñen o termo de *restritivos*. Segundo eles, estas unidades, co significado xeral de 'pero non', establecen algún tipo de restrición entre dous elementos e, seguidas de *que* ou *se*, son conxuncións restritivas que introducen un tipo particular de oracións condicionais (2002: 158-159):

Un tipo particular de oracións condicionais está iniciado por sintagmas constituídos por unha conxunción restrictiva (equivalente a 'pero non') e as conx. *se* ou *que* (*aga ~ agás se / que, bardante que, excepto se / que, quitado ~ quitando se / que, sacado ~ sacando se / que, salvo se / que, senón que*) ou outros sintagmas como *a menos que, non sendo se / que, a non ser se / que, de non ser se / que* e *catar se*. Nestas oracións a complexidade sintáctica é maior ca nas outras oracións condicionais, pois o termo que antecede a *se / que* (*excepto, non sendo...*) introduce un reparo ou contraposición de signo contrario ó cumprimento da aserción feita na principal, coma unha sorte de adversativa da anterior e de prótase reducida. A oración conxuncional con *se / que* establece as condicións en que se cumpre a restrición contida no termo anterior. As oracións de *que* constrúense con Subx. e as de *se* con Ind. ou Subx. Pto.[...]

Con algúns destes nexos tamén é posible o verbo en Xer. e en Part., mais en tal caso sen o elemento conxuntivo final:

Non os vas quitar de enriba, *salvo dándolles dunha vez o que che piden*.

Non lle vexo sitio apropiado, *excepto posto no final do corredor*.

Xa na lingüística portuguesa, Cunha e Cintra (1984: 552) recollen entre as preposicións "acidentais" *excepto, menos, salvo* e *senão* mentres que Vilela (1999: 250-251) só menciona en distintos momentos como elementos prepositivos *excepto, salvo*, e *menos*, mais a súa pretensión non é proporcionar unha nómima exhaustiva senón só amosar as características que as definen: procedencia, significado, polisemia, etc.

Finalmente, na tradición hispánica, malia a dificultade da súa clasificación e exceptuando *sino*, consideráronse maioritariamente preposicións (Alarcos, 1994; DRAE, 1992 ou Pavón Lucero, 1999) ata que na *Nueva Gramática de la lengua española* (RAE, 2009: 2463-2468, en diante NGLE), tras repasar unha serie de propostas diferentes segundo as cales as partículas exceptivas

poderían clasificarse como preposicións, adverbios, conxuncións subordinantes e conxuncións coordinantes, decántanse pola categorización como conxuncións e, de feito, aparecen xa baixo a epígrafe "Conjunciones que denotan excepción".

Tras ver as clasificacións anteriores, varios son os puntos que espertan o meu interese:

1) Realmente *quitado/quitando* e *sacado/sacando* non son formas verbais?

2) En que categoría léxica debemos encadrar *excepto*, *menos* e *salvo*?

3) A combinación das unidades anteriores coa conxunción *que* ou *se* conforma en realidade locucións conxuntivas?

A continuación centrareime en tentar dar resposta a estas tres cuestións, ou, cando menos, en sacar á luz os diferentes problemas que as rodean. Comezarei pola primeira delas -o participio e xerundio de *sacar* e *quitar* perderon as propiedades verbais que os caracterizaban e gramaticalizáronse?- e veremos se se pode incluír *quitado/quitando* e *sacado/sacando* no mesmo grupo ca *excepto*, *menos* e *salvo*.

3. *Quitado, quitando, sacado, sacando*

Polo resumo que vimos de ver semella que para a delimitación destas unidades se seguen tres vertentes na filoloxía galega:

1) A que manteñen Costa Casas et al. (1988), Freixeiro (2000) e López Viñas, Lourenço Mória e Moreda Leirado (2010) quen non as contan entre os elementos prepositivos nin conxuntivos. Esta consideración correspóndese coa que se mantén tamén na lingüística portuguesa (Cunha e Cintra, 1984 ou Vilela, 1999).

2) A que mantén a Real Academia Galega e mailos autores que a seguen (Álvarez, Regueira e Monteagudo, 1986; RAE/ILG, 1995 e 2003; Hermida, 2004) ao tratar os elementos simples como preposicións, a combinación con *que*, locucións de tipo adversativo na *Gramática* e, finalmente, nas *Normas* ademais

do anterior, tamén as combinacións con *se* e *que* como locucións de tipo condicional.

3) A que seguen Álvarez e Xove, 2002, ao consideralos conxuncións.

Nesta aproximación vou separar a análise destas catro formas por pares, dadas as peculiaridades que separan a participio e xerundio. Comezarei coas formas participiais, *sacado* e *quitado*, para tentar ver se efectivamente ten lugar a invariabilidade e a posibilidade de levar por termo calquera unidade, excepto forma verbal persoal, características fundamentais das preposicións.

3.1. *Quitado, sacado*

O significado exceptivo non é propiedade exclusiva das formas inmovilizadas en masculino singular senón que devén do significado achegado polo lexema verbal, obviamente en todo o paradigma, e así todas as formas achegan a información de que se exclúe de algo o segmento que acompañan⁴. Non hai dificultades para atopar no corpus máis representativo do galego actual, o CORGA, algún exemplo coas formas flexionadas de *quitar* en concordancia co sintagma que preceden:

Todo o brañal, quitado o cacho de terra firme onde viven as mulleres, é unha inmensa trampa da que non se pode saír con vida se un se aventura a intentalo sen axuda. [CORGA: X. Quiruga, *Atuado na braña*, Xerais, 2002]

Quitada a obrigatoriedade, o celibato podía recuperar o valor de protesta contra a deshumanización do amor e do sexo, contra as distintas formas de escravitude e cousificación da sexualidade. [CORGA: X. Alvilares, *Memorial de agravios*, Galaxia, 1992]

Na festa Nacional do 12 de Outubro, antes "Festa da Raza" estiveron presentes, e en posición de firmes, ademais do goberno central, os presidentes das autonomías, quitados tres: Pujol, Fraga e Ibarretxe. [CORGA: ANT2002-10-17/5]

Quitadas as experiencias de Armando Cotarelo Valledor nos anos vinte e dalgunha función esporádica nos anos sesenta e

⁴ Xeralmente a gramaticalización implica a desementización (Vilela, 1999: 267)

setenta, a nosa universidade xamais foi receptiva á arte teatral.
[CORGA: TN1997-05/37]

Non obstante, non se documenta ningún exemplo coas formas flexionadas de *sacar*, salvo *sacado*. Acudo entón á páxina do Seminario de Lingüística Informática (SLI)⁵ da Universidade de Vigo e consulto o *Tesouro Informatizado da Lingua Galega* (TILG)⁶ e o *Corpus Técnico do Galego* (CTG). Dende logo os resultados amosan un dato ben curioso e é a predominancia das formas de *quitar* sobre as de *sacar*, pois no TILG non sae ningún caso no que *sacadas*, *sacada* ou *sacados* poida concorrer a modo de preposición e o CTG só nos proporciona un único exemplo:

A xeneralidade da intelectualidade galega non ten discurso público verbo da posición de Galicia e do galego na nova sociedade, sacadas un par de excepcións, e menos aínda un discurso rigoroso. [CTG: D. Romero e I. Vaquero, *O galego na rede. Nova realidade, nova política*]

...pois ben claro predicaban as súas amadas escrituras (aínda que non faltaba quen dixese que máis amaba as escrituras da propiedade) , é máis posible que entre un camello en ollo de agulla , que non un rico - sacado o santo pai - no reino dos ceus . [TILG: J. A. Martínez Rodríguez, *Un pequeno favor e outras historias de humor perverso*, Sotelo Blanco, 1984]

Son problemáticos os casos nos que á forma masculina *sacado* ou *quitado* segue un sintagma, sexa pronome tónico, frase nominal ou cláusula de infinitivo, que pode ser interpretado como suxeito da forma verbal en construción absoluta. Por exemplo:

E así foi, o único home, sacado eu, que montara nela fora o mecánico para probala e amañarlle algunha cousa... [CORGA: P. Martín, *Dende a muralla*, Xerais, 1990]

Sacado deleitarse cun alustro de envexa, nada lle pode facer. [CORGAetq: A. Dobao, *Incertos*, Xerais, 2008]

Agora ben, cando á forma inmovilizada en masculino singular, *quitado*, *sacado*, lle segue un segmento que non podemos

⁵ Dispoñible en <http://sli.uvigo.es/RILG/> [Consulta realizada o 29/03/2012]

⁶ Respecto o formato orixinal do corpus en todos os exemplos extraídos del, tanto no que se refire á puntuación como á segmentación de clínicos ou á etiquetaxe dos nomes propios.

identificar co suxeito ou co que non mantén concordancia, non hai dúbida de que xa non estamos ante forma verbal senón ante unha partícula invariable, á que polo momento non me atrevo a delimitar categorialmente. Exemplos⁷:

E non ten antecedentes penais, nin sequera multas sen pagar, quitado esta. [CORGA: X. Borrazás, *Na maleta*, Sotelo Blanco, 2000]

O azucre, o sal e o deterxente fixeran pedras coa forma dos paquetes que os contiñan e as plantas foran morrendo unha atrás doutra, quitado os cactos. [CORGA: X. Borrazás, *Na maleta*, Sotelo Blanco, 2000]

E tiña o siso posuído por un desexo máis grande cá monotonía do traballo na empresa e das relacións cotiás que constituían a súa célere vida, quitado Marga e algunha que outra esmorgada pasaxeira que deixaba un pouso de amargor no espírito e o corpo baldado para varias xornadas. [CORGA: X. Quiroga, *Atuado na braña*, Xerais, 2002]

En realidade el amaba a todos os animais irracionais , sacado ós testigos de <3 Xehová 3> . [TILG: J. A. Martínez Rodríguez, *Un pequeno favor e outras historias de humor perverso*, 1984]

E desdeque viña o tempo de acadá- las non había senón que dar ca <2 Garbosa 2> , endoada de localizar pola choca , porque eilí , con ela , aparecían as outras , sacado a burra que lle gustaba apandillar cas da súa especie . [TILG: A. Poncelas Abella, *O mestre púxose louco*, 1995]

Para ambas unidades constátase tamén a variante coa preposición *de* precedéndoas. As ocorrencias de *de sacado*, só 6 nos tres corpus consultados (CORGA, TILG e CTG), documéntanse en obras de Bieito Iglesias, ben como autor ben como tradutor. Recollemos só un par a modo de exemplo:

A Noiteboa retirou das rúas a todo becho vivente, de sacado ós gatos. [CORGA: B. Iglesias Araúxo, *Vento de seda*, Xerais, 1992]

Notei que non había outras marcas na area mol , de sacado as de <3 Barrymore 3> , e , por último , examinei a fondo o cadáver que ninguén tocara aínda . [TILG: B. Iglesias e M. Vázquez (trad.), *A. Conan Doyle: O can dos Baskerville*, 1996]

⁷ No CORGA non se recolle ningún caso indiscutible con *sacado*; no CTG non aparece máis ca como forma verbal clara e no TILG, a maioría corresponden a un mesmo autor: Poncelas Abella.

Os cerca dunha ducia de casos de *de quitado* corresponden xa a autores diversos, o que en certo modo ofrece máis garantías. Unha pequenísima mostra:

Endémicamente alérxico ós cataláns (*de quitado* os socios do Español RCD) e non digamos ós vascos (agás os carlistas ou o adegueiro Olarra), a política de alianzas do PFP coas minorías nacionalistas nos próximos comicios basearase nos seus paisanos. [CORGA: GI1996-01/34]

O de nós que mellor fala e altera o sentido común no que a xente adoita refuxiar ÷se , alegou que *de quitado* os seis ou sete que eramos nós , e queríamos saír da cidade , só había pouco máis de media ducia de pasaxeiros naquel momento no microbús . [TILG: X. Cid Cabido, *Grupo abeliano*, Xerais, 1999]

Así pois, si existe un *sacado* e un *quitado* invariables que non se poden tratar como participios. Ademais, existe a variante *de sacado* e *de quitado* nos mesmos contextos e coas mesmas características.

A combinación de *quitado* ~ *de quitado* e *sacado* ~ *de sacado* coas conxuncións *que* e *se* tratareinas, pola semellanza que caracteriza a todas elas, xuntamente coas de *excepto*, *salvo* e *menos* máis adiante nun apartado propio. Non obstante, podo adiantar agora os detalles respecto ás formas para as que apenas temos ocorrencias: ningunha para *sacado se*; 12, pero do mesmo autor, para *sacado que*⁸; 0 para *de sacado que* ~ *se*; 1 para *de quitado se*; outra para *quitado que* e 2 para *de quitado que*. Quedémonos con estes exemplos:

A cousa federal, que aí á volta dos tempos non se podía mentar por menos de cinco anos e un día, non mete agora medo a ningún (*de quitado se* pensamos na factura de Jordi). [CORGA: GI1996-05/34]

"Son igualiños cá xente, *de quitado que* teñen que levar bigote para tapar unha bisagra no fuciño que lles permite falar, aínda que sen cambiar nunca de ton de voz. [CORGA: GI1996-03/51]

Cando xa andara un anaco virouse e ollou a vila, todo normal, *quitado que* agora ninguén iría a Santiago ou a Fisterra, para

⁸ Distribuídos equitativamente en dúas obras de A. Poncelas Abella: *O mestre púxose louco*, 1995 e *Contos e lenda do Bierzo*, 2004.

despedir os mortos habería que facelo coma os clásicos, en barca. [CORGA: X. Borrazás, *Na maleta*, Sotelo Blanco, 2000]

E os máis pequenos namais pensabamos en que eses días chegaran cuanto antes , *sacado que* , como todas as cousas boas , tan presto como vein xiban ÷se. [TILG: A. Poncelas Abella, *O mestre púxose louco*, 1995]

Practicaba a diario , con enfermiza escurpulosidade , a asistencia á doutrina , *sacado que* outro labor colquera non podía ser ÷lle encomendado : primeiro era a devoción que a obrigación . [TILG: A. Poncelas Abella, *Contos e lenda do Bierzo*, 2004]

3.2. *Quitando, sacando, quitando que ~ se, sacando que ~ se*

Nas unidades con forma aparente de xerundios, *sacando* e *quitando*, non podemos acudir á flexión xenérica e numérica por ser unha forma non persoal na que non aplican, mais, dado que se trata de formas de procedencia verbal, si podemos comprobar se os esquemas argumentais que as caracterizan como tales se seguen mantendo nas ocorrencias que se supoñen usos preposicionais ou conxuntivos.

Comezo a investigación comprobando se nalgún dos corpus do galego lematizados se inclúen como preposicións, constatando que nin o *Corpus de Referencia do Galego Actual Etiquetado* (CORGAetq)⁹, nin o TILG nin o *Corpus Técnico Anotado de Galego* (CTAG)¹⁰ conteñen ningún caso de *sacando* / *quitando* preposición, mentres que no TILG si aparecen, por exemplo, casos de *sacado* e *quitado*.

No paso seguinte, consulto e extraio do CORGA todas as ocorrencias de *quitando* e *sacando* que poidan ser conmutadas por *excepto* e converterse así en candidatas á análise como preposicións ou conxuncións. Reprodúzo uns cantos exemplos a continuación coa advertencia de que, fóra os casos en que segue subordinada con *que* que tratarei máis adiante, en todos eles o segmento que segue ao xerundio é frase nominal, a maioría, ou pronominal ou preposicional con *a*:

⁹ Dispoñible en <http://corpus.cirp.es/corgaetq> [consultado o 29/03/2012]

¹⁰ Dispoñible en <http://sli.uvigo/CTAG/> [consultado o 29/03/2012]

Sacando a maquillaxe esaxerada e o pelo tinxido dun loiro chamativo, tiña enfronte unha auténtica beleza. [CORGA: Ú. Heinze, *Culpable de asasinato*, Xerais, 1993]

Naquela casa, sacando as catro sinxelas cadeiras da cociña, non había máis que dúas antigas butacas de coiro azulado. [CORGA: X. Fuentes Castro, *O pescador de cana*, Toxosoutos, 2006]

Se o penso con detenemento miña nai era bastante máis forte que meu pai, el tiña, como é natural, forza física, pero quitando eso, miña nai era moito máis forte. [CORGA: C. Franco, *A lúa no cénit e outros textos*, Edicións do Castro, 1988]

Porque, quitando á miña nai, el era a última ponla que subsistía da parte inglesa da familia. [CORGA: M. A. Murado, *Memoria de derribos*, Galaxia, 1993]

"Quitando a Ablanedo, hoxe en día o Spórting non ten xogadores dese tipo e non sei como poderá saír da actual situación", asegura Manjarín que desexa que "eles non pasen ó final apuros, aínda que este domingo nós intentaremos mellora-lo xogo que vimos facendo e para que deste xeito poidamos ganar". [CORGA: CG1995-02-11/103]

Pero, quitando estes cambios lóxicos nas liñas que veñen de Madrid, haberá zonas que continúen esquecidas, como o interior da provincia de Lugo e Ferrolterra. [CORGA: GH2007-03-06/1]

Localizáanse tamén casos nos que o xerundio está precedido da preposición *en*, malia que curiosamente só en exemplos do CORGA e co verbo *quitar*:

Fernando Quintas: En quitando iso, era unha grandísima persoa. [CORGA: X. Flores, *Historia do Deportivo*, Xerais, 1993]

Lestón Fabeiro: Pero daquela case tódolos campos eran iguais, en quitando os dos grandes. [CORGA: X. Flores, *Historia do Deportivo*, Xerais, 1993]

_Anque nós ben sabemos que de Praducelo non virá ninguén ao mitín... eiquí non hai máis que mixiriqueiros que beben adoito auga das pías das igrexas... / En quitando ao Perexe que, amáis de capador dos bóns, é dos do bugallo amargueado... [CORGA: X. F. López Arias, *A Negra / A caza das cascudas / As augas toldas / Terra sequeira*, Edicións do Castro, 1979]

A exclusión ou excepción expresada por estes dous xerundios en todas as secuencias anteriores tamén ten lugar, loxicamente, incluso cando non son conmutables por *salvo* ou *excepto*, o que ocorre cando están acompañados por circunstanciais

ou con pronomes enclíticos, feito inconcibible nunha preposición ou nunha conxunción:

Era bon home, moi correcto, non sabía que facerlle... pero sacándoo do traballo sobre os blasóns familiares, non tiña máis temas de conversación. [CORGA: Mª X. Queizán, *A semellanza*, Sotelo Blanco, 1992]

Quitando a un lado estas comparacións que se me veñen á cabeza, o certo é que a de onte foi unha noite que non vou esquecer. [CORGA: X. López Rodríguez, *Días de desterro*, Xerais, 1996]

Se nos fixamos nos exemplos tanto de *sacando* coma de *quitando* observaremos que o esquema argumental é o mesmo: PREDICADO + COMPLEMENTO DIRECTO, sen que nos importe que a expresión deste último, se é animado, varía e pode aparecer con ou sen preposición *a*.

Para o galego non existe polo momento ningún corpus ou base de datos sintáctica, ou polo menos eu non teño constancia del, pero si para o castelán. A BDS ou *Base de Datos Sintácticos del español actual* desenvolvida polo Departamento de Lingua Española da Universidade de Santiago de Compostela¹¹, a partir dunha selección do corpus ARTHUS (*Archivo de Textos Hispánicos de la Universidad de Santiago de Compostela*), analiza, describe e caracteriza con detalle o esquema argumental de cada un dos Predicados nela contidos. A curiosidade provocou que, por unha parte, comprobábase nela os distintos esquemas para *sacar* e *quitar* e tamén que, por outra, partindo dunha consulta xenérica sobre o esquema Suxeito e Complemento Directo dos infinitivos anteriores, perseguíase a análise das formas verbais *sacando* e *quitando* cando estas aparecían en contextos semellantes aos que estamos analizando. Alí dei con algún exemplo de cada, que pola análise realizada¹², é considerado plenamente unha forma verbal. Por exemplo:

Enc.- ¿Y fuera de Madrid ha vivido mucho tiempo? / Inf.- ¿Yo? pues, quitando mis salidas esporádicas, siempre. [BDS: *Madrid*: 228, 33]

¹¹ Dispoñible en <http://www.bds.usc.es/consultas/> [Consultada o 30/03/2012]

¹² Todos eles aparecen baixo o esquema Suxeito e Complemento Directo en voz activa.

dicen que les atrae mucho, sobre todo los monumentos griegos pero, que, en realidad, el ambiente es pobre y no seduce mucho. Que, sacando los monumentos, Grecia no les ha llenado tal como ellos esperaban. [BDS: *Sevilla*: 76, 1]

Hai, ademais, outro factor que me afianza na crenza de que estamos ante formas verbais: a aparición de diversos xerundios que tamén indican exclusión e para os que non se cuestiona a categoría na que se inclúen:

Os débitos a clientes, excluíndo o efecto da cesión temporal de activos, presentan un crecemento interanual do 7,2 por cento. [CORGAetq: CG1999-05-01/25]

En liñas xerais, tódolos segmentos experimentaron aumentos nas matriculacións, exceptuando os vehículos comerciais lixeiros, que caeron un 1,83 por cento. [CORGAetq: CG1996-02-10/98]

Ningún dos dous corpus representativos do uso escrito do galego actual, CORGA e TILG, recolle as unidades *sacando* e *quitando* seguidas da conxunción *se* e entre os dous só achegan tres ocorrencias seguidas de *que*:

Non se está nada mal naqueles pazos meus , non vaiades pensar, quitando que chove coma fóra. [TILG: D. X. Cabana, *Morte de Rei*, Xerais, 1996]

O deportista tiña o dereito de esixir catro horas de entrenamiento ó día repartidas ó seu antollo, quitando que o chimpable estivese enfermo , cousa que habería de certificar un médico federativo, que tería a obriga de dar parte á Entidade para que esta proporcionase ó chimpador un anano suplente do Fondo Deportivo. [TILG: I. Novo, *Carne de can*, Positivas, 1997]

Pregunte... pregunte por aí, pregunte onde queira. / Abofé como non oírá palabra mala sobre este humilde traballador... / Ben, sacando que dea con algunha que outra lingua ruín, que diso ningún anda libre. [CORGA: E. R. Ruibal, *A fonte de Ana Manana*, Transportes Castromil, 1994]

En calquera delas sería posible conmutar o xerundio por outro semellante coma *exceptuando* ou incluso *prescindindo*, que xa esixe frase preposicional con *de* (*prescindindo de que chove coma fóra/prescindindo de que o chimpable... / prescindindo de que dea...*), co que comprobamos que as subordinadas con *que* forman parte do esquema argumental verbal e, polo tanto, só cabe consideralas formas verbais, excluíndo aí a posibilidade de que *sacando* ou

quitando sexan preposicións ou conxuncións ou de que poidan formar locución conxuntiva con *que*.

En conclusión, o sentido exceptivo que se documenta nos xerundios de *sacar* e *quitar* no galego escrito contemporáneo, na miña opinión, é deducible do significado fundamental que posúen estes verbos: *Facer que [algo ou alguén] deixe de estar [co que estaba ou con quen estaba, sobre o que estaba, etc.]* (DRAG 1997, 2012¹³ *quitar, sacar*, primeira acepción) e non se debe a unha recategorización en preposición ou conxunción. Naturalmente, tampouco a súa combinación con *que* conforma unha locución conxuntiva adversativa ou condicional senón que só introduce o seu Complemento Directo.

4. *Excepto, menos, salvo*

4.1. *Características singulares*

Creo que o termo que mellor lle acae a *excepto, menos, quitado, de quitado, sacado, de sacado* -estes catro últimos só no suposto que vimos máis arriba- e *salvo* é o de partículas excluíntes ou exceptivas, malia que na NGLE se fala de excepción, por canto non é que se aparte ningún elemento do xeral, do que é común (definición do DRAG 1997 e 2012 para *excepción*) senón que se lle atribúe ao elemento que acompañan estas unidades a característica de deixalo fóra de algo ou non telo en conta¹⁴.

Esta denominación non é nova pois xa no *Esbozo* (RAE, 1973: 70) se designan "partículas incluyentes" a *aun, hasta* e *incluso* e "excluyentes" a *excepto, menos, salvo*, para as que se indica ademais que "tienen de común el significar inclusión en una serie o participación en algo" as primeiras e "exclusión de una serie o no participación en algo", as segundas.

Así pois, ao longo desta descrición empregarei indistintamente os adxectivos *exceptivo* e *excluínte* para referirme ás uni-

¹³ Dispoñible en <http://www.realacademiagalega.org/diccionario> [Consultado o 10/04/2012]

¹⁴ Curiosamente nin o DRAG da versión en rede do 2012 [consultado o 20/04/2012] nin o VOLGA rexistran ningún dos termos que propoño.

dades que sinalan que o designado por elas non está incluído dentro dun grupo que se indica expresamente ou que se omite por consabido.

A razón de ser de partillar antes *quitado/sacado* e *quitando/sacando* e non incluílos na descrición que segue débese a que, por ser moi poucos os exemplos dos que podemos botar man, non é posible verificar se gozan das mesmas características ca *excepto*, *menos* e *salvo*, motivo polo que decidín tratalos en epígrafes distintas.

A dirección que debo tomar para a análise que quero realizar, indícamas Pavón Lucero (1999: 590-591) ao afirmar que *salvo*, *excepto* e *menos*, teñen unha peculiaridade que as distingue das preposicións:

Otra peculiaridad de estas partículas que las distingue de las preposiciones es que no establecen una relación de subordinación, sino que ligan elementos análogos; ambos elementos, deben ser explícitos:

a. Irán todos {*excepto/salvo/menos*} yo.

b. *Irán *excepto* yo.

c. Cumplió todos los encargos {*excepto/menos/salvo*} uno muy difícil.

d. *cumplió *excepto* un encargo muy difícil.

Hay, sin embargo, dos excepciones. La primera de ellas se da cuando el elemento implícito es el objeto indirecto, generalmente en contextos negativos; la segunda, cuando llevan como término un complemento circunstancial:

a. No dieron muchos regalos, {*excepto/salvo/?menos*} a los niños.

b. El Congreso se celebró sin contratiempos, {*excepto/salvo/menos*} el primer día.

c. Le gustaba mucho pasear por el jardín, {*excepto/salvo/menos*} cuando hacía frío.

Así pois, partindo da tese de que *salvo*, *excepto* e *menos* establecen relacións entre estruturas funcionais paralelas, o que non implica estruturas categoriais idénticas, constrúo un corpus básico de análise para o galego -recollo no seguinte apartado unha versión reducida- e o castelán -inclúo así mesmo unha versión reducida no Anexo I- e estúdoos. A conclusión á que chego é que todos eles, nas dúas linguas, respectan a función sintáctica do sintagma que acompañan, de xeito que actúan

como segunda parte dun correlato explícito, ou se é coñecido implícito, ao que poden preceder ou seguir e ao cal engaden ou exclúen, dependendo da polaridade, o elemento que eles introducen: *todos excepto ~ salvo ~ menos os tres nenos...; ningún excepto ~ salvo ti...*

Deste xeito, ante unha secuencia como *Menos eu, foron todos á festa* establécese unha relación contraditoria negativa entre o segmento "menos eu" e o indefinido "todos", xa que a presenza de *menos* exclúe da totalidade un elemento, convertendo a afirmación en negación: *non fomos todos pois eu non fun*.

Antes de continuar faise necesario un pequeno apunte sobre o concepto de polaridade. Non é este o lugar para tratar, nin tampouco o meu obxectivo, a distinción entre indutores da negación e termos de polaridade negativa¹⁵. Aos efectos que nos interesan, imos entender por contexto de polaridade negativa non só todo aquel que presente o adverbio *non* senón tamén aquel que presente *nunca, tampouco* e/ou os indefinidos *ninguén, ningún e nada* e, en consecuencia, por polaridade positiva aquel enunciado que non presente ningún dos elementos anteriores.

Salvo e excepto son elementos contraditorios positivos e negativos posto que, ao combinarse tanto con polaridade positiva como negativa, permiten afirmar ou negar o que se di no enunciado. Así, *Salvo/excepto o caldo, comín todo* é unha estrutura contraditoria negativa, idéntica á de antes de *menos*, pois malia que estamos afirmando que comín *todo* ao tempo negámolo ao dicir que *o caldo* non. En contextos de polaridade positiva *salvo, excepto e menos* presentan o mesmo comportamento e pódese utilizar calquera deles.

A diferenza preséntase, non obstante, en contextos de polaridade negativa onde a estrutura contraditoria pasa a ser positiva, xa que se afirma aquilo que se nega. Ante *Excepto/salvo con María, non batín con ningún no camiño á igrexa* négase que o suxeito se atopase con algunha persoa, mais, ao tempo, afírmase que encontrou a *María*. Nestes casos non se emprega *menos*, que

¹⁵ Véxase, por exemplo, o capítulo 48 da NGLE (RAE, 2009).

esixe polaridade afirmativa, penso que por coherencia semántica co adverbio pois se non existe un grupo non se poden extraer elementos del. Dito popularmente, de onde non hai non se pode sacar.

4.2. Casuística

Dicía ao comezo do apartado anterior que *salvo, excepto e menos* establecen unha relación entre estruturas funcionais paralelas, que non categoriais. Pois ben, sirvan de xustificación da miña aseveración os seguintes exemplos extraídos do CORGA e do TILG, organizados primeiramente por presenza ou ausencia do correlato, a continuación por función sintáctica que desempeña o segmento no que se inclúen e, finalmente, no interior destas por polaridade, aparecendo primeiro as estruturas contraditorias negativas con polaridade afirmativa, e a continuación as estruturas contraditorias afirmativas con polaridade negativa.

4.2.1. Correlato explícito

4.2.1.1. Suxeito

- Por fin fómomos todos á cama excepto o Quietán e a súa nai que se quedaron a falar penso que un bo anaco pois non me enteirei cando o meu home se meteu na cama comigo. [CORGA: A. Conde, *Memoria de Noa*, Xerais, 1982]
- Excepto o capítulo de Coixet, un docudrama que transcorre en Barcelona, o resto de episodios, tres deles puro documental, foron gravados sobre o terreo con protagonistas dos conflitos que se contan. [CORGA: GH2007-03-06/55]
- Tódolos paraugas eran negros, e todos seguen a ser negros, salvo este, porque este é o paraugas da Lemesa, este é o paraugas dos días da súa infancia, e da súa infancia ten a cor. [CORGA: X. Miranda, *Historia dun paraugas azul*, Xerais, 1991]
- Como todas as mostras (salvo Durex Extra Seguro) superaron as probas de seguridade, o usuario pode elixir o tipo que prefira. [CORGA: C2007-05/35]
- Todos menos dez traballan a terra. [CORGA: TE1976-02/2]

- Todos o respetaban menos ela. [CORGA: L. Diéguez, *A canción do vagamundo*, Sotelo Blanco, 1986]
- Ninguén o sabe, excepto un home, Petro Valverde, modisto da infanta desde hai dez anos. [CORGA: CG1995-02-04/155]
- tempo despois, comprobouse que "ninguén o utilizaba, excepto unha señora que o colocaba no corno da vaca". [CORGA: CG1995-02-25/52]
- Antonio pensaba que, salvo María, ninguén coñecía aquela cámara. [CORGA: Mª X. Queizán, *Ten o seu punto a fresca rosa*, Xerais, 2000]
- Aurora Plata: Non se retracta ninguén, salvo dous. [CORGA: S. de Toro, *Camilo Nogueira e outras voces*, Xerais, 1991]

4.2.1.2. Complemento directo

- Botou a todos os importantes do partido excepto a el. [CORGA: ANT2009-01-15/25]
- O Congreso apoiou todas as emendas do Senado, excepto a que impoñía a condición de ser doutor para que un profesor permanente puidese ser elixido decano de facultade ou director de escola universitaria. [CORGA: GH2007-03-30/26]
- Puxeron a todos na tarefa de defensa, salvo as mulleres, que seguen pechadas na casa e coa pata quebrada, prisioneiras das drásticas leis islámicas. [CORGA: CG2001-10-06/48]
- Así, Dopico figura no posto número sete da lista que onte presentou o candidato á reelección, o actual alcalde Miguel Anxo Fernández Lores, quen sinalou que "ninguén cambia un equipo se está funcionando ben", para argumentar a decisión de manter en postos de saída a todos os concelleiros salvo a Xosé Lois Veiga. [CORGA: GH2007-03-04/11]
- Foi polos derradeiros de outubro, pois de alí a pouco cebaron a todos os que tiñan presos en Ferrol, menos ó Méndez. [CORGA: H. Puentes, *O bandido Casanova*, Xerais, 2000]
- Solucionábaos todos, menos os nosos. [CORGA: Ú. Heinze, *Culpable de asasinato*, Xerais, 1993]
- non tiña ningún mal, excepto unha desas pequenas feridas que lle saen ós vellos de estar sempre deitados e á que, precisamente, lle fixeramos a cura quince minutos antes de lle levar a merenda, que foi cando a descubrimos morta". [CORGA: CG1995-02-08/129]
- A SEME recorda que os médicos de estética teñen como licenciados en medicina e cirurxía seis anos de estudos

universitarios e posteriormente non hai ningunha outra formación recoñecida, excepto a que promoveu esta organización na Universidade das Illas Baleares. [CORGA: CG2002-05-20/25]

- E o único evidente foi a moita sorte que tivo polo socorro do paisano que acertou a pasar por alí e ouviu os seus gritos, mais que non puido corroborar a súa historia, pois nada estraño viu salvo á muller co vestido cheo de rabuñadas tombada no lamacentos chan e presa dunha crise histérica que lle custou acalmar. [CORGA: L. C. Carballal, *Historias non irrealis*, Espiral Maior, 2001]
- E aquí non hai ninguén, salvo o silencio duro que poucas veces fala, salvo o río estiñado da Lama de Vería, un levisimo aceno do que quizais nun tempo foi prodixio. [CORGA: X. Rábade Paredes, *Como levar un morto*, Sotelo Blanco, 2001]

4.2.1.3. Complemento indirecto

- Este prezo aplicárase a tódolos cursos excepto ó de danza, para o que se estableceu unha taxa única de 12.000 pesetas. [CORGA: CG1999-05-26/37]
- a sanción afecta a tódalas empresas situadas en Galicia, excepto Feiraco, segundo a seguinte relación establecida por orde das multas impostas: [CORGA: F1997-06/7]
- ¡A todo lle puxeches límite menos á tuzarada! [CORGA: X. Manteiga, *Morrer na herba*, Edicións Positivas, 1995]
- Cando nai e fillo se abrazaron naquel aparte que acababan de facer, a emotividade choeu as gorxas do esposo e dos outros fillos que observaban a escena distanciados e alleos, atribuíndo a calquera causa, menos á real, a deica entón demorada emoción mostrada no encontro que estaban presenciando. [CORGA: A. Conde, *Sempre me matan*, Ir Indo, 1995]

4.2.1.4. Complemento circunstancial

FRASAL

- Segundo indica o presidente do Colexio de Arquitectos de Santiago, Carlos Almuíña, "a baixada da actividade arquitectónica no referente a vivendas, circunstancia que é xeral en todas as comarcas excepto nas dúas do Camiño de Santiago, lévanos a pensar nunha estabilización da demanda". [CORGA: GH2005-02-20/4]

- En tódalas comunidades, excepto en Valencia, a taxa de matriculados é menor que a de prazas ofertadas. [CORGA: CG2001-10-27/27]
- Ese labor de compra que nunca se debe deixar de lado nunhas xornadas de banda deseñada terá o seu punto central na feira que terá como sede a Facultade de Ciencias da Educación todos os días salvo o sábado 5 e o domingo 6 de outubro. [CORGA: ANT2002-10-03/67]
- Por comunidades autónomas, o AIEE tivo un desenvolvemento desigual, reducíndose a taxa de temporalidade en todas salvo en Castela-A Mancha, Andalucía, Asturias, Canarias, Ceuta e Melilla, onde aumenta polo mal comportamento do sector público, mentres que en Navarra se mantén estable. [CORGA: CG1999-05-17/26]
- Capitanea un grupo de gamberros e, como che dixo Teresa, detivérono por case todo menos por asasinato. [CORGA: C. G. Reigosa, *Crime en Compostela*, Xerais, 1984]
- ademais, o feito de seren en todos os casos menos 1 ampliación de factorías xa existentes, explica a elevada porcentaxe de autofinanciamento. [CORGA: X. Fernández Leiceaga, *Capital estranxeiro e industrialización en Galicia*, Xerais, 1993]
- O conxunto de Verín, que non foi nunca por diante no marcador salvo no 0-2 inicial, estivo a piques de da-la campanada, pero os tiros libres convertidos ó final polos locais resolveron ó seu favor a contenda. [CORGA: VG1995-03-20/3]
- Nestes municipios, o PSdeG non tiña candidatura no 95 en ningún deles, excepto en Muras. [CORGA: CG1999-05-01/33]

CLAUSAL

- Eu vivín sempre con el , era a súa inseparable , excepto cando tiña que facer unha viaxe , que entón nin a min mesma me dicía a onde ía . [TILG: C. G. Reigosa, *Fuxidos de sona*, Xerais, 1989]
- Regra : « Unha condicional é verdadeira en todos os casos salvo cando o antecedente é verdadeiro e o consecuente é falso , que é falsa » . [TILG: L. H. Busto Abella, M. Lozano Paz, F. Sampedro Ojeda, E. Tello León, R. Varela Puñal, *Noema. Iniciación á filosofía (3º de BUP)*, Ed. do Castro, 1983]
- Unha e outra vez , menos cando chovía , viña a pé , ulindo e ouservando as rúas de <1 San Telmo 1> . pero endexamais voltei a ver a aquel rapaz . [TILG: X. Neira Vilas, *Historias de emigrantes*, (s. n.), 1968]

- Nunca fora de moito falar, salvo cando a memoria lle traía escenas do pasado, referencias a tempos lindos; [CORGA: X. Alcalá, *Código morse*, Xerais, 1996]
- A el cortárallo un barbeiro só unha vez cando era novo e nunca, dicía, levou desgusto igual, salvo, claro estaba, cando lle morrera a nai. [CORGA: X. Lorenzo Tomé, *O paxaro que canta un nome*, Galaxia, 1996]

4.2.1.5. Complemento axente

- A hipnose é outro caso do mesmo tipo: o hipnotizado permanece inafectado por todos os estímulos excepto pola voz do hipnotista a quen obedece. [CORGA: M. Gondar Portasany, *Crítica da razón galega. Entre o nós-mesmos e o nós-outros*, A Nosa Terra, 1993]
- "Doutra banda, non é comprensíbel (...) que esteamos acreditados por todos salvo por Moncloa", declarou. [CORGA: GH2007-03-21/80]
- Diego de Lemos: ¿Para arrincarme a confesión duns feitos coñecidos por todos menos polos meus verdugos? [CORGA: A. Magán, *Os rebertes. Retablo escénico en catro cadros*, Xerais, 1993]
- A rapariga, que é a mala oficial de España, está sendo entrevistada por todo o mundo menos por Sardá, que colleu, non sei se ben, o conseqüente globo con Zeppelin. [CORGA: CG2002-05-24/25]

4.2.1.6. Suplemento/Complemento adverbial

- As LDF ou tamén coñecidas como LDL (low-density lipoproteins) transportan o colesterol a todos os tecidos, excepto ao fígado, e ademais regulan a síntese de novo colesterol nas células deses tecidos. [CORGA: R. Varela Díaz, *Biología. Segundo Curso de Bacharelato*, Bahía Edicións, 1999]
- Por outro lado, o aviso por chuva esténdese a tódalas provincias andaluzas, excepto a de Almería. [CORGA: CG2000-12-24/37]
- Sentía tanta necesidade de mirar a Mónica ós ollos que non facía máis que mirar para todas partes menos para ela, e iso tamén acabaría por delatarme, non era a primeira vez que incorría nese fallo. [CORGA: X. Cid Cabido, *Oralmente pola boca*, Xerais, 1997]
- Atribúeselle a Durruti ter dito, en plena guerra civil, que se podía renunciar a todo menos á victoria. [CORGA: GI1996-07/1]

- Non, prefiro pensar mentres camiño e a túa presenza incítame a todo menos á reflexión. [CORGA: X. C. Caneiro, *Un xogo de apócrifos*, Xerais, 1998]
- Uns cantos (moi poucos, todo hai que dicilo) avisamos que unha cruzada aérea como a de Kósovo, aquí non serviría para nada excepto para fundar novos cemiterios. [CORGA: CG2001-10-27/27]
- Sobre o programa de axudas que mantén a Xunta de Galicia para estas plantacións, Arco Iris indicou que o diñeiro público investido nesta liña "corre o perigo de non servir absolutamente para nada, excepto para mete-los propietarios nunha rúa cega, co conseguinte gasto para as economías familiares". [CORGA: CG1996-02-29/16]
- Xan: Non teño nada do que me arrepentir, salvo de non ter abandonado aquela loucura moito antes. [CORGA: R. Vidal Bolaño, *Rastros. Desgracia en catro tempos e unha presada de recordos*, Edicións Positivas, 1996]
- Quintana denuncia que os populares "son incapaces de entenderse con ningunha forza política, salvo con eles mesmos", e por iso pretenden que sempre governe a forza máis votada. [CORGA: GH2007-03-28/23]

4.2.1.7. Atributo/Predicativo

- As variacións nos prezos rexistradas na sesión de onte no mercado de Silleda foron todas á baixa, salvo as rexistradas na mesa do ovo. [CORGA: VG1995-06-14/4]
- Aquí en Cataluña, a todos os de fóra os chamamos casteláns, menos aos galegos que a eles os chamamos galegos. [CORGA: M. Fernández Mallo, *Cabilia*, Primerapersona, 2005]
- E deixouse convencer, en fin, polos seus sogros e polos seus pais e, ó final, a decisión fora de todos menos del; [CORGA: A. Conde, *Sempre me matan*, Ir Indo, 1995]
- Porque desde que caera preso dun estraño autismo, o PNV comportouse como calquera cousa, menos como un partido democrático. [CORGA: CG2000-12-15/77]
- "Confeso que non sei como considerar a un neno FIV excepto como a criatura do doutor que asistiu á súa concepción. [CORGA: Mª X. Queizán, *Ten o seu punto a fresca rosa*, Xerais, 2000]

4.2.1.8. Modificador de frase

- Útiles, especialmente no verán, para procurar acubillo e perderse na pracidade dunha sesta, como facía o esmolante que descansaba tumbado, pobre en todo excepto en tempo, á sombra "exemplar" dos parraís, como o retratou Ramón M^a del Valle-Inclán en *Divinas palabras*. [CORGA: CG2002-05-31/19]
- A ampliación do permiso de maternidade por fillos prematuros contou co apoio de todos os grupos parlamentarios, salvo o PSOE (formación que non conta con maioría no Senado), que se abstivo. [CORGA: GH2007-03-06/42]
- Eu intento que a vida do pequeno príncipe continúe dentro da normalidade, pero o rapaz está atento a todo, a todo menos ás leccións, naturalmente. [CORGA: Mª Gándara, *Magog*, Xerais, 1997]
- Paco Lores: Un desastre previsible por todos, menos por nós. [CORGA: S. de Toro, *Camilo Nogueira e outras voces*, Xerais, 1991]
- Temos fotos de todos, menos de Eustaquio Lamote. [CORGA: C. G. Reigosa, *Narcos*, Xerais, 2001]

4.2.2. Correlato implícito

4.2.2.1. Complemento circunstancial

FRASAL

- O prezo é de 1,50 euros toda a noite, pagado nun 75-85% pola Consellería, excepto nas áreas metropolitanas, nas que o custo será o do billete ordinario. [CORGA: GH2007-03-28/44]
- Sacábanse en idioma galego, aínda un tabú para esa época, salvo en círculos culturais moi restrinxidos. [CORGA: EC1984-11/5]
- Os cosacos, que eran de orixe eslava, menos ó leste, malia ter un maior espírito economicista da arte de guerrear, conservaron o seu tocado tártaro e as espadas de formas sinuosas. [CORGA: Jaureguizar, *Comendo espaguetis diante da televisión*, Xerais, 1998]
- Entrevistado: A pesar de que os políticos nos pedían que se illase socialmente a esquerda abertzale iso non pasou excepto unhas horas despois do asasinato de Miguel Ángel Blanco. [CORGA: TN2006-04/9]
- En troques brillan pola súa ausencia colexios galegos, xa non falamos de españois, que tampouco non existen salvo no caso de México e São Paulo. [CORGA: C. Sixirei Paredes, *A emigración*, Galaxia, 1988]

- O noso guía, o Xefe, aquel home do que fabricáramos un enigma, seguía sen alterar o seu paso decidido, non falaba con ninguén salvo para advertir dun perigo no camiño, para indicar as paradas ou o acampamento nocturno. [CORGA: X. Cid Cabido, *Días contados*, Xerais, 1991]

CLAUSAL

- "Todos os corpos perseveran no seu estado de repouso ou movemento uniforme en liña recta, excepto cando son forzados a cambiar dese estado debido a forzas inversas". [CORGA: A. Carreira Castro e C. Padilla Heredia, *Filosofía da Ciencia e da Tecnoloxía*, Bahía Edicións, 1998]
- Celso, salvo cando lle coloca mal o acento ás palabras esdrúxulas, ata parece estudado. [CORGA: TN1997-06/19]
- Por iso lle resultaba tan fácil falar, explicar, expoñer, ensinar sen mirar ningún libro, salvo cando facía comentarios de textos. [TILG: X. Fernández Ferreiro, *A cidade das chuvias*, Xerais, 1994]
- O signo de alteración continúa afectando a unha segunda nota do mesmo nome, ligada á primeira e cunha barra de compás polo medio, polo que o signo non necesita repetirse, excepto cando hai cambio de liña. [CORGA: M. Groba Lorenzo, *Introdución á linguaxe musical*, Galaxia, 2006]
- Non hai, por tanto, investigacións neutrais, imparciais ou obxectivas, menos cando eses feitos do pasado posúen un innegábel interese público, como son o caso do inicio da guerra civil e da represión que seguiu no concello de Cerdedo, asuntos que Pereira analiza nos seus dous traballos. [CORGA: ANT2007-02-22/4]

4.2.2.2. Complemento directo

- Ante a mediocridade ambiente e o bombardeo de publicidade televisada o elector queda na casa ou vai pescar. Nada o atrae, nada o motiva, salvo ós máis politizados, ós que entran no xogo dos dous grandes partidos, a maquinaria de arrastrar cartos, 190.000 millóns de pesetas, máis que nunca, recadados na campaña. [CORGA: CG2000-11-07/5]¹⁶

¹⁶ Non considero que a aparición dos clíticos de acusativo ou dativo sexa explicitación de CD e CI, respectivamente.

4.2.2.3. Complemento indirecto

- Rosa Álvarez: Non sei por que é, porque eu tamén o fago e o asumo, que me costa moito, excepto á xente que xa sei a priori que non lle vai costar e que mo vai admitir con toda a boa historia, pero que son contadísimas as persoas, pois non o fago tampouco. E digo: "debería de facelo", porque a min tamén me gustaría que mo fixeran, e non son capaz. [CORGA: TDN1996-02/2]¹⁶

4.2.2.4. Complemento axente

- As medidas adoptadas teñen carácter "cautelar" para garantir a seguridade das persoas, así que a "zona perimetral" que se estableza non poderá ser traspasada salvo por persoas que estean en labores de extinción ou con autorización especial da policía ata que non se teña "completa seguridade" de que non hai riscos. [CORGA: GH2005-02-14/14]

4.2.2.5. Suplemento/Complemento Adverbial

- Neste sentido, precisou que en Andalucía se multiplicou por catro o número de inmigrantes clandestinos e, coas leis dos gobernos do PP, "aquí nunca viñeron inmigrantes regularizados, salvo ás campañas en Huelva", denunciou. [CORGA: CG2002-05-15/9]

5. Pros e contras da categorización prepositiva, adverbial e conxuntiva

Imos examinar de seguido, por ser posible tamén aplicalas ao galego, as razóns que se aducen na NGLE¹⁷ (RAE, 2009: 2465-2468) para desbotar a adscripción de *salvo*, *excepto* e *menos*, ás clases adverbio, conxunción e preposición. En cada un dos apartados engadirei aquelas que na miña opinión faltan ou que contradín o afirmado na NGLE. Así:

Criterios que as invalidan como preposicións:

¹⁷ Pese a que cinco anos antes xa Álvarez e Xove (2002: 655-656) apuntan a existencia de aspectos que permitirían remitir as *conxuncións restritivas* ás categorías preposición e adverbio, non sinalan cales. O único lugar no que atopei un breve estudo xenérico sobre estas partículas e a súa problemática, aplicables por extensión ao caso galego, é na NGLE.

1. *Salvo, excepto e menos* poden ir seguidos de xerundio e entre as preposicións só *en* pode facelo:

Coa mesma masa que cando estaba na S.P. (menos tendo en conta a convertida en enerxía), o volume da estrela medrou considerabelmente, o que leva a unha brusca diminución da súa densidade media. [CORGA: R. Vilalta López, *Astronomía práctica e outras cousas*, Toxosoutos, 1999]

En pasando ese momento exacto en que xorde de ningures a historia que lle ha dar contido e formas á novela, a un episodio, a unha personaxe, en pasando ese nó en que todo parece conxurarse, en que todo se imita milagrosamente sinxelo, a memoria formateábaseme de golpe e xa non me quedaba a onde acudir para reproducir a grande idea. [CORGAetq: A. Dobao, *Incertos*, Xerais, 2008]

2. As secuencias de preposicións están severamente restrinxidas por factores semánticos mentres que as partículas exceptivas poden ir seguidas de calquera preposición:

Para o público en xeral o prezo das entradas é de 10 euros, excepto para os menores de 14 anos que terán acceso gratuito. [CORGA: GH2009-04-08/116]

Botou a todos os importantes do partido excepto a el. [CORGA: ANT2009-01-15/25]

En materia de violencia, a opinión de que no País Basco non é necesario o recurso á violencia para resolve-los problemas políticos é maioritaria entre tódolos colectivos, salvo entre os simpatizantes de EH, aínda que tamén entre estes son máis os que se mostran de acordo con esta idea (45 por cento), que os que se declaran en desacordo (32 por cento). [CORGA: CG2000-11-12/35]

Por último, o portavoz do Grupo Vasco EAJ-PNV no Congreso, Josu Erkoreka, cualificou os cambios no Goberno de "insuficientes" porque "a reestruturación dun goberno é unha cousa secundaria cando o problema non está nos ministros senón no presidente, un improvisador nato, un home frívolo que fai experimentos con todo menos con gasosa e que non está acreditando dotes para unha presidencia eficaz". [CORGA: GH2009-04-08/73]

3. As partículas exceptivas rexeitan as construcións relativas.

4. Non admiten pronomes en caso oblicuo:

E, salvo el, ningún se moveu. [CORGA: X. Alcalá, *Código morse*, Xerais, 1996]

Marchamos rapidamente, como se tódalas familias se puxesen dacordo, e aínda que aquel día non dixemos nada, creo que todos pensabamos o mesmo; é dicir, todos menos eu. [CORGA: X. Miranda, *A neve e a cadeira*, Nigra, 1994]

Dos argumentos esgrimidos pola RAE en contra de consideralos elementos prepositivos poderíamos menosprezar os seguintes¹⁸:

1) As secuencias de preposicións, inda que restrinxidas por factores semánticos, non son tan inusuais:

O pescador de cana, mollado e traspasado de frío até os ósos, avistou por entre as árbores a súa pequena vivenda. [CORGA: X. Fuentes Castro, *O pescador de cana*, Toxosoutos, 2006]

O capelán case vén sendo veciño meu; un tal don Felipe Orosa, de alá de contra a parte de Lalín. [CORGA: X. M. Martínez Oca, *As florestas do Mañueira*, Xerais, 1988]

2) Si se atopan cláusulas de relativo que constitúen o termo destas supostas preposicións mais nas cales non desempeñan función:

A SEME recorda que os médicos de estética teñen como licenciados en medicina e cirurxía seis anos de estudos universitarios e posteriormente non hai ningunha outra formación recoñecida, excepto a que promoveu esta organización na Universidade das Illas Baleares. [CORGA: CG2002-05-20/25]

Salvo o que permanece desta banda da barra, todo o demais está en perigo de extinción. [CORGA: F. Alonso, *Cemiterio de elefantes*, Xerais, 1995]

O único inconveniente radica en que, en tales exemplos, a preposición ten como termo unha cláusula de relativo na que, non obstante, non ten función no seu interior, polo que non forma grupo relativo. Feito que se repite cando o grupo

¹⁸Non intento rebater entre eles a combinación de preposición con pronomes tónicos rectos porque calquera dos exemplos que se puidesen esgrimir sería cuestionable: *segundo eu*, *conforme eu*...

preposicional é correlato doutro que, á súa vez, inclúe unha preposición. Por exemplo:

Falar non lle fai mal a ninguén, excepto ó que fala.

Luns estará prohibido o acceso ás instalacións, excepto a quen traballe nelas¹⁹.

Nin *excepto*, nin *a* nos dous exemplos, *ó que fala* e *a quen traballe nelas*, se integran na cláusula de relativo, só a introducen pero sen desempeñar función ningunha no seu interior. Porén, non sempre que unha cláusula de relativo é termo dunha frase preposicional, desempeña a preposición función no interior dela. Así, nos exemplos seguintes *de* e *a* non teñen función ningunha na cláusula de relativo:

Faleiche de quen vai vir mañá de visita?

Pediráselle a quen leve temas económicos que mañá non veña.

A diferenza estriba en que mentres que as preposicións propias poden ocasionalmente non construírse con relativas, tal condición aplícase sempre a *salvo*, *excepto* e *menos*.

Hai, non obstante, outro factor non recoñecido na NGLE en contra da posible categorización nas preposicións e que na miña opinión é determinante para impedila: a mobilidade do segmento que introducen estes elementos.

Por unha banda, as frases preposicionais normalmente seguen ao elemento modificado e non o preceden, excepto en casos de hipérbato non aceptables en calquera tipo de discurso:

Segredo amor de leda mocidade / dos meus ensonos ilusión primeira, / no súpeto reencontro, a Saudade / sobre as cinzas erguen a fogueira. R. Cabanillas, *Da terra asoballada*, 1917: [CIRP: *Diccionario de termos literarios*, vol. II, Xunta de Galicia, 1998].

Por outra banda, non se apunta a incapacidade que outros modificadores preposicionais posúen para moverse con respecto ao seu núcleo coa liberdade coa que o fan os tratados aquí: *Salvo ti, fixémoslo todos.* ~ *Salvo ti, todos o fixemos.* ~ *Todos o fixemos, salvo*

¹⁹ Este exemplo podería, ademais, contarse na casuística que elaborei como unha mostra de estrutura contraditoria negativa con polaridade afirmativa para a función de CI con correlato non explícito, que non documentamos no CORGA e TILG.

*ti. ~ Todos, salvo ti, o fixemos / Fixeron unha casa sen ventás. ~ *Sen ventás fixeron unha casa.*

Así que, se ás singularidades mencionadas -non admiten pronomes en caso oblicuo; poden preceder o xerundio; poden ir seguidas de calquera preposición e rexeitan as construcións relativas- lle engadimos a da mobilidade que os caracteriza -tanto poden antepoñerse ao elemento do cal son correlato, como pospoñerse a el, como aparecer na secuencia sen que exista contigüidade con el, parece claro que os argumentos en contra da delimitación como preposicións son contundentes.

Criterios que as invalidan como conxuncións subordinantes:

1. *Salvo, excepto* e *menos* rexeitan os verbos en forma persoal.
2. *Salvo, excepto* e *menos* admiten infinitivos e xerundios.

Coa mesma masa que cando estaba na S.P. (menos tendo en conta a convertida en enerxía), o volume da estrela medrou considerabelmente, o que leva a unha brusca diminución da súa densidade media. [CORGA: R. Vilalta López, *Astronomía práctica e outras cousas*, Toxosoutos, 1999]

Era un acoso para o que non había remedio, excepto esperar, tamén con certa resignación, que el non se decatara dos meus erros, que era case inevitable que o fixera. [CORGA: C. Franco, *A lúa no cénit e outros textos*, Edicións do Castro, 1988]

"Non teño plans precisos para o futuro inmediato, salvo tratar de aclarar se isto é posible, unha decisión que para algúns causou tristeza, ou indignación ou sensación de que os abandonei. [CORGA: CG2000-11-21/54]

Todo menos entronizar e entregarnos ó instante e ó Efémero. [CORGA: GI1996-06/11]

Criterios que as invalidan como conxuncións coordinantes:

1. *Salvo, excepto* e *menos* preceden aos dous termos que unen, propiedade que non posúen as conxuncións coordinantes:

Salvo algún que outro paxaro, ninguén se acercou á fonte. [CORGA: X. Fernández Ferreiro, *Agosto do 36*, Xerais, 1993]

Excepto o Servidor de Nodos e os Monitores de Actividade, tódolos compoñentes do SVG foron programados en Java. [CORGA: DX2001-01/11]

Na NGLE, defendendo a clasificación como conxuncións, establécese un paralelismo entre estas partículas exceptivas e as conxuncións comparativas por canto a relación entre *todos* (ou o

cuantificador universal que o supla) e *excepto* no esquema *todos... excepto...* é similar á relación entre os cuantificadores *máis* ou *menos* e a conxunción comparativa *que* en *máis...* ou *menos... que...* Non obstante, a diferenza das comparativas, *excepto*, *menos* e *salvo*

a) poden aparecer en incisos na forma descontinua (fronte á comparativa: **A xente estaba moito máis contenta, ca antes*):

Había dous homes á barra, dous "pailáns" (este termo ofensivo axiña o aprendían os madrileños) aos que ninguén daba atención salvo eu, que os coñecía por seren da aldea: o Piloto, que andaba embarcado, e o Zóupalle-zóupalle, paxeiro. [CORGA: X. Alcalá, *A nosa cinza*, Follas Novas, 1980]

Todos falaban en voz baixa, excepto Aser. [CORGA: C. Gonсар, *Desfeita*. (*Semirreportaxe*), Xerais, 1983]

tempo despois, comprobouse que "ninguén o utilizaba, excepto unha señora que o colocaba no corno da vaca". [CORGA: CG1995-02-25/52]

b) non ten por que haber identidade categorial estrita entre os dous termos (pola contra, si a ten que haber na comparativa: *Aínda fixo máis de contramaestre na cuberta ca de piloto na ponte*):

A nova Lei do Solo, que substituirá a Lei do Réxime do Solo de 1998, foi aprobada onte definitivamente co apoio de todos os grupos parlamentarios salvo o PP. [CORGA: DLV2007-05-11/85]

Puxeron a todos na tarefa de defensa, salvo as mulleres, que seguen pechadas na casa e coa pata quebrada, prisioneiras das drásticas leis islámicas. [CORGA: CG2001-10-06/48]

Un sector relativamente pequeno da poboación impón os criterios de programación de todas as cadeas excepto a 2, a veces_ sen deixar unha fenda para propostas menos troglodíticas. [CORGA: GI1996-04/71]

Así pois, dado que *salvo*, *excepto* e *menos* non poden combinarse con formas verbais persoais, tamén semella que a súa delimitación na clase das conxuncións é imposible, a menos que se decida crear un novo subtipo para estes elementos que só actúan no interior da cláusula como segunda parte dunha función sintáctica clausal ou frástica, que manteñen o paralelismo funcional co seu correlato e cuxas relacións só se establecen entre unidades menores cá cláusula.

A proposta quizais puidese apoiarse no feito de que, así como hai conxuncións que só introducen cláusulas (*se, porque...*), por que non pode haber conxuncións que só introduzan unidades menores?²⁰ A maior obxección a esta análise, non obstante, véxoa no feito de que, malia que dadas as súas características as relacións establecidas por estas unidades entre os dous elementos análogos poderían considerarse un novo tipo de estrutura bipolar ou binaria, non creo que se poida seguir esta liña de traballo xa que non sempre precisan que o correlato estea explícito -situación frecuente no caso dos circunstanciais e máis inusual con outras funcións²¹- e, ademais, poden ocupar enunciado independente (véxanse os seguintes exemplos), co que un dos membros da suposta estrutura binaria habería que recuperalo do contexto ou recompoñelo:

Di Roberto Blanco que os países non teñen lingua. Salvo en Madrid. En Madrid teñen lingua. [CORGA: TN1997-04/21]

A poucos días de que expire o prazo da prórroga, non se ten constancia de que a Mesa de Contratación, da que forman parte un representante de Facenda e altos cargos de Fomento, fose convocada para trata-lo asunto. Salvo que esta se reunise en secreto, o cal xa sería o colmo, pois viría a confirmar-las sospeitas que xa recaen sobre a limpeza dun proceso de adxudicación enturbado pola presión que están exercendo as grandes empresas do sector. [CORGA: CG1999-05-08/3]

Pero conseguían mantelos inmovilizados. Salvo ós besteiros lemeses, que dispararon de novo e outros dez ou quince homes morreron. [CORGA: X. Miranda, *Historia dun paraugas azul*, Xerais, 1991]

O que pasa é que si existe, claro. Excepto para os fundamentalistas do verbo existir. [CORGA: X. Borrazás, *Contos malvados*, Xerais, 1998]

²⁰ Sería interesante afondar nesta vía en relación con *ca* e *coma*, pois son as únicas conxuncións en galego que non poden combinarse con forma verbal persoal, así como na relación existente entre os relativos *cando*, *onde*, *como* e *que* e mailas preposicións *canda* e *onda* e as conxuncións *ca* e *coma*.

²¹ Véxanse os exemplos recollidos, tanto con polaridade negativa como afirmativa, para a opción de correlato non explícito no apartado anterior para o galego ou no Anexo I para o castelán.

Nós fomos a subir o teito entre todos, incluída a UCD. Excepto AP, que intentaba recortar cuestións coma "nacionalidade galega", idioma, etc. [CORGA: S. de Toro, *Camilo Noqueira e outras voces*, Xerais, 1991]

Todos ás nove na casa. Menos el, claro, que virá cando lle pete. [CORGA: X. C. Couceiro, Á. Cuña Bóveda, F. Dacosta e B. Muñoz Saá, *Tics*, Bahía Edicións, 2000]

Observaba como se despregaban os seus sentidos. Menos o do olfacto sexual. Dese nunca lle falaba. [CORGA: Mª X. Queizán, *Ten o seu punto a fresca rosa*, Xerais, 2000]

Posto que semella que os argumentos en contra da clasificación de *salvo*, *excepto* e *menos* no paradigma das preposicións e das conxuncións son contundentes, e dado que son unidades invariables, só me queda revisar os argumentos en contra da súa catalogación como posibles adverbios.

Criterios que as invalidan como adverbios:

1. *Salvo*, *excepto* e *menos* non poden incidir sobre verbos en forma persoal, fronte aos adverbios.
2. Os adverbios de inclusión poden seguir aos elementos que modifican mentres que as partículas exceptivas non, e ademais non hai que poñelos en relación cun antecedente.

Por unha banda, en contra do que se afirma na NGLE (2009: 2465-2466) non todos os adverbios inclusivos poden seguir ao elemento que modifican, por exemplo *ata*: *Ata ti o fixeches ~ Fixéchelo ata ti ~ Ata o fixeches ti* pero **Fixéchelo ti ata*.

Outro tanto ocorre cos usos adverbiais de *nin*: *Ninguén o fixo, nin ti. ~ Nin ti o fixeches. ~ Non o fixeches nin ti* pero **Non o fixeches ti nin*.

Por outra banda, aínda que non é obrigatorio e lembremos que tampouco o é sempre no caso das excluíntes, tamén é posible atopar ocorrencias de adverbios inclusivos, coma *incluso* ou *ata*, en relación cun elemento análogo, a semellanza das partículas exceptivas:

Erguinme antes do amencer e do canto dos paxaros e, case ás escuras, funme ó curral cunha bolsa de plástico baixo o brazo e a idea de desplumar a unha galiña, pero ó final ante o rebulicio da familia galiñácea, acabei por desplumalas a todas,

incluso ó pavo branco. [CORGA: A. Riveiro Coello, *Airadas de palabras*, Laiovento, 1998]

O obxectivo, en todo caso, pasa por proporcionarlle ó paciente a oportunidade de gozar dunha boa saúde en todos os ámbitos, incluso no estético porque, de non facelo, o simple feito de ter que poñer un biquini para ir á praia pode converterse, por esas peles que colgan, nun trago difícil de pasar. [CORGA: GH2007-03-20/24]

Sospeito de todos, ata de vostedes, se me apuran, ¡fíxese como estou! [CORGA: X. Vázquez Pintor, *Quen faga voar*, Laiovento, 2000]

[texto omitido]ou Carmela para evitar as confusións, e había tamén quen prefería que se chamase Branca, ou Clara, ou Alba, para que ficase ben clariño ante calquera que a honra das doncelas da casa non quedara comprometida co asunto, que alí eran doncelas todas, ata dona Carme, se me descoido, cos seus tres partos sen poñerlle intención á cousa. [CORGA: T. Moure, *Herba moura*, Xerais, 2007]

E así mesmo, algún deles, coma *mesmo* ou *incluso*, presentan aínda máis restricións, pois se están en presenza do elemento análogo non o poden preceder:

Naquela casa, os cartos eran a mellor baza para amístalos e poñelos contentos a todos, mesmo aos pais, tan alonxados entre si. [CORGA: L. Diéguez, *A canción do vagamundo*, Sotelo Blanco, 1986]

[texto omitido]do presidente americano e dos seus secretarios de Estado, Colin Powell primeiro ou Condoleeza Rice despois, así que a partir de agora hai que explicarlle ó presidente americano que Zapatero é o presidente do goberno de todos os españois, de todos, mesmo dos que non comparten a súa política. [CORGA: GH2005-02-24/53]

En canto nos metemos co Xeneral viráronnos as costas todos, incluso os pais, que en paz descansan. [CORGA: X. Quiroga, *Atuado na braña*, Xerais, 2002]

A segunda lei do barón Muncaci, clave na súa teoría das previsións históricas, establecía que os acontecementos, incluso os fortuítos, se rexen por series conectivas. [CORGA: A. Lopo, *Ganga*, Xerais, 2001]

Ademais, ambos, exceptivos e inclusivos, poden aparecer xuntos:

Incluso os axudantes, salvo San Francisco, quedan aínda como metidos con calzador. [CORGA: CG2001-10-02/10]

Aquí todo o mundo rectifica ata Rodrigo Rato excepto Setién e o problema non é que porfíe no erro, senón que ningún por riba del, ningunha autoridade da igrexa católica, mete en cintura o peculiar bispo, ó que tanto preocupan os terroristas e tan pouco as vítimas dos terroristas. [CORGA: CG2001-10-26/23]

Outra característica máis: este tipo de constituíntes parece ter natureza parentética, o que supón un indicio a favor da súa función modificadora:

Tras detallar que todos os restos de explosivos que se acharon nos focos e escenarios das explosións estaban custodiados na Unidade Central de Tedax (excepto un que tiña a Garda Civil), Manzano subliñou que "era imposible" que se contaminasen "porque alí non hai DNT (dinitrotolueno) ou metenamina". [CORGA: CGH2007-03-15/64]

En radioastronomía pódese observar o cosmos de noite e de día (salvo en posicións moi próximas ao Sol). [CORGA: C2007-05/1]

As televisións aliméntanse de cousas así, culebróns informativos, e a Guerra do Golfo tiña tódolos ingredientes e tódalas cámaras ben colocadas para arrasar (menos primeiros planos, que non había). [CORGA: CG2000-11-23/77]

O plan establece que os palestinos terán a soberanía sobre o Aberto das Mesquitas da cidade vella de Xerusalén excepto o subsolo que seguirá baixo soberanía israelí a cambio de renunciar a calquera demanda para a aplicación práctica do dereito ó retorno dos case catro millóns de palestinos que abandonaron ou foron expulsados dos seus fogares ó crearse o Estado de Israel en 1948. [CORGA: CG2000-12-27/9]

Os bispos de España salvo catro asinaron a carta de alianza co réxime franquista no 1937. [CORGA: ANT2007-02-08/69]

Ninguén menos quen conta unha restra de anos debería levantarse cedo, coa luz lívida, mortuaria, que pintou Caravaggio, nesas horas fatídicas que concentran a maioría de defuncións. [CORGA: ANT2003-02-06/23]

"Eu creo nunha democracia especificamente pluralista, que existe a consulta e compromiso, e que recoñece as reivindicacións –os dereitos– de grupos e de individuos ós que, ex-

cepto en situacións de crise extrema, está prohibido excluír das decisións democráticas...". [CORGA: CG1996-02-08/2]

Un filón de 36 "pequenos xenios de mentes prodixiosas", todos eles estudantes de Bacharelato, salvo un de cuarto de secundaria, é o balance da cuadraxésimo terceira edición da Olimpíada Matemática Española que acaba de celebrarse, nesta ocasión, en Torrelodones (Madrid). [CORGA: GH2007-03-26/19]

O Congreso dos Deputados aprobou onte o proxecto de Lei do Xurado co apoio de tódolos grupos, menos o PP, que non votou en contra pero se abstivo por considerar que se fai unha reforma procesal encuberta coa que non está de acordo. [CORGA: CG1995-02-24/52]

A semellanza das preposicións, a supresión de *salvo*, *excepto* e *menos* debe estar acompañada da do segmento no que se atopa inserida pois, se non o está, prodúcese agramaticalidade ou varía a interpretación do constituínte do que forma parte. Así, en b) todas as secuencias resultan agramaticais mentres que en c), ao suprimir o correlato, observamos resultados diversos, dependendo da función sintáctica que desempeñen: imposible suprimir o correlato con Suxeito -a segunda-, dubidosa ao prescindir del con Complemento Indirecto -a terceira-, totalmente correcta con Complemento Circunstancial -a primeira- e correcta, pero cunha interpretación totalmente distinta, con Suplemento -a última delas-.

- a) Salvo os cinco primeiros minutos, o Ademar sempre contou con vantaxes no marcador que foron de ata tres goles no primeiro período, 8-5 e 13-10.
Non se retracta ninguén, salvo dous.
A todo lle puxeches límite menos á tuzarada.
A túa presenza incítame a todo menos á reflexión.
- b) *Os cinco primeiros minutos, o Ademar sempre contou con vantaxes no marcador que foron de ata tres goles no primeiro período, 8-5 e 13-10.
*Non se retracta ninguén, dous.
*A todo lle puxeches límite á tuzarada.
*A túa presenza incítame a todo á reflexión.
- c) Salvo os cinco primeiros minutos, o Ademar contou con vantaxes no marcador que foron de ata tres goles no primeiro período, 8-5 e 13-10.

*Non se retracta salvo dous.

*Puxeches límite, menos á tuzarada

A túa presenza incítame menos á reflexión.

En teoría, todo adverbio constitúe o núcleo dunha frase adverbial, podendo ser modificado na maioría das ocasións: *Estou lonxe*. ~ *Estou lonxe de ti*. Dende esta óptica *excepto*, *salvo* e *menos* non poderían considerarse adverbios. Mais a afirmación anterior é falsa por canto no paradigma dos adverbios hai elementos que sempre son modificadores e non poden aparecer illados. Curiosamente vénme á cabeza un adverbio de inclusión, *ata*, e outro de realce negativo, *nin*. É obvio que ningún destes é un adverbio prototípico dos que tradicionalmente se clasificaban segundo indicasen modo, lugar, tempo, etc. Ao meu parecer *salvo*, *excepto* e o *menos* exclúinte son realmente adverbios; o último xa non deixou de selo e os dous primeiros gramaticalizáronse a partir dos participios correspondentes. Non obstante, o seu valor non é léxico senón fundamentalmente gramatical, de xeito que en función da polaridade varían a interpretación do segmento que acompañan, convertendo as estruturas só en aparentes contradicións. É máis, considero que se integran no grupo de adverbios que xogan coa polaridade: uns afirmativos sempre, *incluso*, *tamén...*; outros sempre negativos, *nin*, *nin sequera*, *menos* e finalmente *salvo* e *excepto* que non definen a afirmación ou negación, que se manteñen en suspense, ata a realización concreta da polaridade na secuencia.

É verdade que non consigo explicar o feito de que non poidan combinarse con formas verbais persoais, mais é probable que a orixe de tal peculiaridade radique precisamente na característica definitoria destes tres elementos: sempre son modificadores de funcións clausais ou frasais; o Predicado, o verbo, só condiciona, dependendo da súa polaridade, o elemento que se pode empregar para indicar a exclusión e precisa, a maiores no caso de *salvo* e *excepto*, o significado que eles deben achegar á secuencia.

6. *Excepto se, salvo se, (de) quitado se, (de) sacado se, menos se*

Realmente son contados os casos nos que se produce esta combinación no galego escrito actual. Consultados exhaustivamente o TILG e o CORGA, non dei con máis de 14 ocorrencias que reproduzo a continuación por consideralas de interese.

EXCEPTO SE: [CORGA: 2] [TILG: 2]

- 1) Sobre todo as últimas, as definitivas palabras con que concluía o romance: nunca o rouxinol quere esquecer o canto, excepto se este é roto polo acróstico paulatino, como na infancia. [CORGA: R. Raña Lama, *Nun cuarto para agardar / O último hexagrama / Cantar sen xesta de Lanzarote do Lago / Destino de Lumia / Grabación da volta a Galiza, dende o pazo de Raxoi*, Edicións do Castro, 1985]
- 2) En opinión do técnico, subir á selección absoluta ó dianteiro madridista sería cargalo, prematuramente, de excesiva responsabilidade. "Non son tan esixente con Raúl. En ataque é onde máis difícil é xogar e non quero agobialo. Nun club, o adestrador pode pensar que é necesario, excepto se traballa coa canteira, mais eu non podo utilizar a Raúl nun partido e logo quitalo. Contarei con el cando estea fisicamente feito e teña un rendemento superior ó do xogador que substitúa", engadiu. [CORGA: CG1996-02-21/114]
- 3) A liña da Cabeza é unha das liñas que mellor formadas deben estar , pois calquera accidente que se vexa no seu percorrer indicará algunha preocupación da cabeza , excepto se é un cadrado , xa que estes sempre indican protección . [TILG: M. Aneiros, *Quiromancia*, Vía Láctea, 1991]
- 4) Cando se trata de adultos , é o propio paciente quen firma o consentimento , excepto se está incapacitado mentalmente ou inconsciente ; nese caso sería un familiar quen o tería que firmar . [TILG: P. Corral Muñiz, Mª C. García Rodríguez, Mª A. Blanco Deza e Xosé Franco Vázquez, *Prácticas de auxiliar de enfermería*, Sotelo Blanco, 1992]

MENOS SE [CORGA: 0] [TILG: 1]

- 5) A morte segue en xeral á súa manifestación , menos se a ánima non se deixa ver . [TILG: M. Mandianes Castro, *Loureses. Antropoloxía dunha parroquia galega*, Galaxia, 1984]

DE QUITADO SE [CORGA : 1] [TILG: 0]

- 6) A cousa federal, que aí á volta dos tempos non se podía mentar por menos de cinco anos e un día, non mete agora medo a ninguén (de quitado se pensamos na factura de Jordi). [CORGA: *GI1996-05/34*]

SALVO SE [CORGA: 4] [TILG: 4]

- 7) Contoume que el, ao contrario ca min, non prefería a compañía dos homes, salvo se era inevitábel. [CORGA: M. Lourenzo González, *Noites de papel*, Xerais, 1997]
- 8) Nada anormal salvo se se ten en conta que hai eleccións o próximo mes de maio, eleccións que son e marcarán indefectiblemente o barómetro político do país. [CORGA: *GH2007-03-22/64*]
- 9) Non se intúen no interior do hórreo espazos _visíbeis, claro está_ para o vicio tan inconfesábel, tan prohibitivamente prohibido, salvo se falamos da sala das columnas brancas, que asemade soportan todo o peso do hemicio. [CORGA: *GH2007-03-28/21*]
- 10) A confirmación do borrador supón a presentación da declaración do Imposto sobre a Renda das Persoas Físicas (IRPF) e o seu prazo conclúe o 2 de xullo (último día de Campaña de Renda), salvo se o resultado é a ingresar e se domicilia o prazo, nese caso, o prazo acaba o 25 de xuño. [CORGA: *GH2007-03-31/72*]
- 11) Istes acontecementos non atinxiron cáseque nada ó desenrolo económico do país , salvo se , como sospeita <3 Murguía 3> , foi no tempo dos suevos - causa que non está demorada - cando se orixinaron na <1 Galicia 1> os minifundios que a caracterizan . [TILG: A. Núñez Domínguez, *Ensaio e artigos 1956-1973*, Armonía Universal, 1964]
- 12) [...]tendo dereito ao seu disfrute todos os veciños cabezas de familia da parroquia ou núcleo de poboación que tradicionalmente o teñan posuído , sendo o aproveitamento preferentemente común , salvo se os Municipios estimasen comenente o cultivo agrícola , en cuio caso poderán os distribuír temporalmente en lotes ou parcelas , que terán de se adxudicar aos cabezas de familia por períodos de 5 anos de duración máxima , facendo a distribución en proporción directa ao número de familiares e inversa á riqueza dos respectivos adxudicatarios » - artigo 89 - , que vén rectificar[...] [TILG: M. Artime Prieto, *A veciña, a parroquia e a propiedade*

xermánica en Galicia, Estudos do dereito civil de Galicia, Sept, 1973]

- 13) Pode +se asimilar á sub- zona de <1 Redondela 1> por presentar unhas características moi similares, salvo se se exceptúa que o centro de consumo máis importante radica na cabeceira de sub- zona que era e sigue sendo <1 Pontevedra 1> . [TILG: X. Posada, *Os viños de Galicia*, Galaxia, 1979]
- 14) « ... o poder afrodisíaco da lamprea está no seu sangue , deixando as virtudes durmitivas para a súa carne curada, e o caldo no que coceu. O sangue da lamprea é moi escuro e espeso, e ten un suave sabor a canela . O erótico, tras comer a lamprea, ha de mollar pan no mollo ata acabar con el , salvo se come a lamprea con culler, que tamén se usa. [TILG: *A Peneira (Xornal galego de información xeral; quincenal)*, nº 217, 1ª quincena de abril, 1997]

A cuestión a dilucidar é se se trata de locucións conxuntivas condicionais ou se, pola contra, estamos, segundo a terminoloxía constitutivo-funcionalista ante un modificador -o adverbio excluín-te- e mais unha cláusula con *se*. Os manuais máis recentes de galego, salvo as *Normas* e parcialmente López Viñas, Lourenço Mória e Moreda Leirado (2010)²², non as consideran locucións -Freixeiro (2000), Álvarez e Xove (2002), Hermida (2004)- mentres que nos portugueses -Vilela (1999: 260) e Mira Mateus e outros (2003: 706)- si se caracteriza como tal a *salvo se*.

Se acudimos aos criterios que adoitan empregarse para discriminar o grao de cohesión dunha combinación -significado diferenciado do da suma dos seus constituíntes, rección modal e imposibilidade de intercalar ningún elemento entre eles- comprobaremos que non o son. Así:

- a) Significado diferenciado. Non se produce unha desementización: *salvo*, *excepto* e *menos* indican, en relación coa polaridade do CONDICIONADO²³, como se teñen que interpretar as condicións que se expresan a continuación deles e *se*, supeditado polo modificador anterior, introduce as condicións en que se vai cumprir

²² Resultan contraditorios por canto inclúen *salvo se* pero non as demais.

²³ Véxase, por exemplo, G. Rojo e T. Jiménez Juliá, 1989.

o expresado anteriormente. Vémolos cun exemplo moi sinxelo: *Non levo paraugas, salvo se chove. Só* -información achegada por *salvo* en relación coa negativa anterior- *levo paraugas, se chove* -condición en que se cumpre-.

- b) A combinación dun dos adverbios excluíntes e mais a conxunción *se* non rexe un modo especial; tanto se combina con indicativo (exemplos 1-11 e 13-14) como con subxuntivo (exemplo 12), dependendo de se a condicional é irreal ou non.
- c) A pesar de que nos exemplos recollidos non aparece ningunha ocorrencia, sería posible intercalar entre o adverbio exceptivo e a conxunción por exemplo un adverbio de dúbida: *Non creo que o neno nos dea moito traballo, salvo, quizais, se non dorme ben. ~ Conto con aprobar o exame de mañá, menos, se cadra, se me caen os escritores románticos.*

Así pois, non son locucións conxuntivas por canto non están cohesionadas nin se aparta o seu significado do da suma dos seus elementos.

7. *Excepto que, salvo que, (de) quitado que, (de) sacado que, menos que*

Novamente a cuestión a dilucidar é se se trata de locucións conxuntivas condicionais e adversativas ou se, pola contra, estamos, ante unha cláusula introducida pola conxunción *que* á que modifica o adverbio excluínte. Unha vez máis, a solución achegada nos distintos manuais do galego non é homoxénea: Freixeiro (2000) non as trata; Álvarez, Regueira e Monteagudo (1986) así como as *Normas* (1995 e 2003) ou Hermida (2004) e mais López Viñas, Lourenço Mória e Moreda Leirado (2010) considéranas tanto no paradigma das condicionais como no das adversativas e, finalmente, Álvarez e Xove (2002: 158) inclúenas como combinacións, mais non locucións, nas condicionais, coa observación de que "nestas oracións a complexidade sintáctica é maior ca nas outras oracións condicionais, pois o termo que antecede a *se / que (excepto, non sendo...)* introduce un reparo ou contraposición de signo contrario ó cumprimento da aserción

feita na principal, como unha sorte de adversativa da anterior e de prótase reducida".

Novamente rastrexo exhaustivamente o CORGA e o TILG co fin de establecer un corpus amplo e variado que me permita realizar distintas probas. As ocorrencias atopadas para *menos que* e *excepto que* recóllas todas deseguido; para as de *salvo que* inclúo aquí só un par de exemplos representativos de cada un dos posibles usos, pois non é posible recollelos todos polo seu número: 85 no CORGA e 42 no TILG²⁴. Clasifícoos en función da significación e do modo verbal co que se combinan:

Significado condicional: modo subxuntivo²⁵

1. Como o rei dera palabra de que o que atinase se iba de casar cúa súa filla , foi e deu ÷lla por muller ; pero estonces foi e saltou a reina : - ¡ Ai ! Non se casa cúa miña filla menos que traia xente capaz de comer o que se guise nunha somana . [TILG: L. Prieto, *Contos vianeses*, Galaxia, 1958]
2. Xa non se pod ' ir ónha malla menos qu ' o chamen , i antes xuntaban ÷se , se cuadra corenta ou cincuenta personas , e dice : - ¡ Ai , canta xent ' houbo na miña malla ! ¡ Valga ÷me Dios ! Per ' agora , menos que chamen a un xa non se pod ' ir , porqu ' a xent ' agora , non quere botar pan , claro . [TILG: M. López Castro, *A fala de Sarria (Lier, Calvor, Castelo). Estudio fonético e léxico. [Textos dialectais]*, Memoria de Licenciatura da USC, inédita, 1990]
3. A acción xudicial débese exercer no prazo de tres meses, salvo que se trate de acordos contrarios á lei ou ós estatutos, caso en que o prazo é de un ano. [CORGA: C200511]
4. Todo iso rematou, salvo que quixésemos volver á pobreza e incluso á esterilidade. [CORGA: TN199710]
5. Porque, salvo que a morte o impedise, a Escandoi sempre volvían os emigrados que saíran por ver de se facer ricos. [CORGA: R. Loureiro, *O corazón portugués*, Galaxia, 2000]

²⁴ Para cubrir posibles intercalacións entre os dous elementos das supostas locucións preoquieime tamén de consultar en ambos corpus todas as ocorrencias en que o adverbio excluínte fose seguido ata a posición cuarta pola unidade *que*.

Matización, corrección: modo indicativo²⁵

6. Ai eu , ese calzad ' é mui sano . Pó inverno é mui sano . I o , i o , i os zocos tamén son san ... , é un bon calzado , menos que , quelaro , enfría pola ' mpeña algo máis o pé . [TILG: X. L. Vázquez Somoza, *O galego en Zolle (textos dialectais)*, Tese de licenciatura, 1986]
7. ENT . ¿ Colle unha de tres centímetros ? } . { J } . Colle , porque equí na boca , é a mesma canción , ¿ non sabe ? . Leva todo igual menos que dispois equí , nas cuchillas , a ... , leva máis ou menos calibre . [TILG: X. L. Vázquez Somoza, *O galego en Zolle (textos dialectais)*, Tese de licenciatura, 1986]
8. Es ' é un eixe cunhes piñós , que a fai mover esas paletas , entonces dá ÷sell ' òn veo e con eses piñós pois circula . {ENT. ¿ Iso había que comprá- lo ? } . { J } . Eso , o veo , eso, quelaro . É de ferro i hai que comprá- lo , i o , i o eixe que a move , tamén . Menos que dispois o cuadro hai que facé- lo equí todo de madeira , ¿ non ? . [TILG: X. L. Vázquez Somoza, *O galego en Zolle (textos dialectais)*, Tese de licenciatura, 1986]
9. Perto da miña casa vivía un home coa súa familia, non había nada extraordinario neles, todo era normal, excepto que cada vez que había lúa chea, o marido chamaba á porta en vez de, como facía o resto dos días, abrir coa súa chave. [CORGA: C. Franco, *A lúa no cénit e outros textos*, Ediciós do Castro, 1988]
10. Todo estaba ben excepto que saíamos das duchas totalmente enxabonados, cheos de espuma que non podíamos quitar. [CORGA: C. Franco, *A lúa no cénit e outros textos*, Ediciós do Castro, 1988]
11. Os ollos de Helena tiñan un aspecto moi semellante ós poemas de Francisco de Sás, excepto que ó pasa-las follas apareceu un debuxo no comezo dunha delas, unha raíña ou princesa vestida cun traxe vermello e cuberta cun manto azul, orlada a súa figura de pequenas volutas de ouro. [CORGA: M. Aleixandre, *Tránsito dos gramáticos*, Xerais, 1993]
12. O ibérico "de landra" analizado custa o dobre ca os cinco "de cebo", pero non foi mellor na cata nin distinto en composición

²⁵ Nestes dous apartados obsérvase unha grande diferenza na escolla da partícula entre o galego escrito e o oral. Na escrita só se documenta este uso con *salvo que* e *excepto que*, mentres que na oralidade se emprega *menos que*, como podemos ver pola procedencia dos exemplos.

nutricional, salvo que ten máis graxa e carece de aditivos
[CORGA: C200812]

13. A terra é a mesma en todas partes , salvo que nunhas vai máis frío ca noutras , e esta é das máis frías . [TILG: X. Miranda, *O demo á orella*, Xerais, 1996]

Excepcionalidade. Adverbio excluínte + cláusula subordinada substantiva: indicativo e subxuntivo

14. Pide +lle canto queiras , que che día os cartiños que tén no fondo da súa huchíña , que ande arrastro , todo menos que mate unha pita . [TILG: J. M. López, *Contos de polavila*, 1928]
15. Se cumpría con todo isto , os fregueses disimularían certos defectos do seu pastor , salvo que levase unha vida ben desordenada , andando hoxe cunha muller e mañá con outra . [TILG: P. Saavedra, *A vida cotiá en Galicia de 1550 a 1850*, Universidade de Santiago, 1992]
16. Menos que che perdoe a vida, podes pedir as que queiras. [CORGA: R. Vidal Bolaño, *A ópera de a patacón. Versión libre para charanga e comediantes pouco ou nada subsidiados, arredor de textos de John Gay e de Bertolt Brecht*, Xerais, 1998]
17. Eu non comprendía gran cousa , excepto que a metáfora bíblica do exército con pendón despregado parecía advertir que non bastarían afrodisíacos , que precisaría saltaparaпетos para asaltar fortaleza semellante . [TILG: B. Iglesias, *O mellor francés de Barcelona*, Galaxia, 1999]
18. « Perguntado si a S . Sría . puxera algunha nova imposición na dita ciudá , respondeu que non vira imposición nova que puxera Súa Señoría , eceuto que os seus oficiais querén estender +se a máis do que soían facer , nin nunca se fixo ; e que da persona da S . Sría . non hai que dicir , nin por que queixar +se , antes hai que agradecer +lle a boa doutrina , predicación e enxemplo que dá » . [TILG: A. López Ferreiro, *A tecedeira de Bonaval*, 1895]
19. "E non teño nada máis que dicir, salvo que nós representámo-lo intereses lexítimos das institucións galegas neste asunto, sen ter tampouco nada, como é natural, contra o espírito de cooperación co veciño Portugal". [CORGA: CG1995-02-25/16]
20. Nada se sabía –porque el nada deixaba saber– da súa vida na España, e case nada dos seus primeiros tempos na emigración, salvo que, mentres procuraba horizontes de fortuna, fora empregado de escritor na capital. [CORGA: X. Alcalá, *Latitude austral*, Galaxia, 1991]

Á vista dos exemplos parece que con *excepto, menos e salvo* seguidos de *que* e en combinación co modo subxuntivo nos atopamos con dous tipos de estruturas diferentes:

A) Interpretación condicional, cando non se aprecia ningunha estrutura contraditoria nin existe correlato²⁶, exemplos 1 a 5. Neles semella que, por significado diferenciado e rección modal, nos atopamos ante unha verdadeira locución condicional. Non obstante atópanse gretas na súa cohesión por canto, por unha banda, é posible intercalar algún elemento entre os dous constituíntes (exemplos 21 e 22) e pola outra, porque a non repetición obrigada do adverbio en casos de coordinación clausal (23) ou a coordinación entre unha frase nominal e unha cláusula con *que* (exemplo 24) demostran que non se inmovilizou completamente.

21. As forzosidades clínicas –o caso particular que o curador ten diante de sí– obrigan a ir engadindo máis e máis determinantes, máis e máis condicionantes que, en verdade e si se emprega unha linguaxe médica, son síntomas e non causas. Salvo, claro está, que reservemos para a idea de causa o estreito perímetro explicativo que a palabra tivo nos eidos da Ciencia clásica, hoxe, por fortuna, ben superado. [CORGA: D. García-Sabell, *As facianas do erotismo contemporáneo*, Galaxia, 1976]
22. Un contexto no que, desgraciadamente, a sociedade no seu conxunto ten pouco que gañar, e moito que arriscar. Salvo, claro está, que funcionen axeitadamente as demais institucións indutoras de estabilidade nos sistemas democráticos: nomeadamente a xustiza, e particularmente a xustiza constitucional. [CORGA: GH2007-03-11/74]
23. Por iso, dixo que non entendía esas polémicas, "salvo que queiran ser expresión dun capricho político ou que se queira servir a rancores alleos, o cal sería triste". [CORGA: CG2000-12-07/59]
24. Salvo algún contratempo ou que o seu estado de forma se debilitase alarmantemente, situábase entre os fixos para o grande acontecemento. [CORGA: CG1996-02-12/137]

²⁶ É imposible a conmutación indicada por Álvarez e Xove (2002), dependendo da polaridade, por *pero non* ou *pero si*

B) Interpretación contraditoria, positiva ou negativa segundo o adverbio de que se trate, exemplos 14 a 16. Neles, a suposta locución é conmutable por *pero non* ou *pero si*, dependendo da polaridade da secuencia, e explicitase o elemento análogo funcionalmente idéntico ao que introduce o adverbio (CD, neste caso). Non son, pois, locucións, senón exemplos clausais en alternancia cos frasis das estruturas que viñemos describindo.

As combinacións de *excepto*, *menos* e *salvo* seguidos de *que* co modo indicativo están moi próximas na significación: en ambas se interpreta unha corrección. Non obstante, nuns casos (secuencias 6 a 13) non se produce a variación de lectura do enunciado anterior introducindo unha excepcionalidade ao alí expresado, é dicir, non se exclúe nada ou ninguén dun grupo dado, senón que se só introduce unha matización ou singularización correctiva, facendo que se dea a complementación e non a contraposición entre os dous correlatos. Noutros casos, exemplos 17 a 19, si existe a contraposición, de xeito que o segmento que introduce o adverbio excluínte provoca que se anule a lectura anterior introducindo unha excepcionalidade ao alí declarado. Ao meu parecer, só as primeiras son locucións conxuntivas, sinónimas de *pero* ou *só que*, por canto incorporan un significado distinto do da suma dos seus compoñentes e non hai probas en contra da súa cohesión interna (aínda que sería posible intercalar un marcador discursivo, non atopei ningún exemplo nos corpus: *Os zocos son bos, menos, claro está, que son fríos*).

Conclusiones

A complexidade que rodea as formas que amplían o seu campo de funcionamento e, simultaneamente, significación é manifesta sempre; non obstante, cando estas unidades son invariables, as dificultades acentúanse por canto os límites e criterios de delimitación entre preposicións, adverbios e conxuncións non sempre son claros. A existencia de corpus representativos do uso do galego (CORGA, TILG) e do castelán (CREA) permíttume realizar unha análise exhaustiva sobre o comportamento

das unidades *excepto, menos, quitado, quitando, sacado, sacando* e *salvo* en contextos reais de uso.

A primeira conclusión que se pode extraer da análise realizada é que se deben eliminar as formas xerundiais, *sacando* e *quitando*, deste grupo, pois os poucos exemplos atopados en ningún momento se apartan dos trazos verbais que as caracterizan: as unidades sintácticas coas que forman grupo están directamente relacionadas co seu esquema argumental e o significado excluínte non só forma parte de todo o paradigma verbal senón que é o que aparece recollido en primeiro lugar nas obras lexicográficas.

Polo que se refire ás formas participiais, *sacado* e *quitado*, si se observa a súa gramaticalización para a expresión da excepcionalidade en galego, dado que se produce a inmovilización na forma masculina singular e se constata a falta de concordancia co segmento que acompaña. Obsérvanse tamén outros dous datos curiosos nos corpus galegos; por unha banda, a preponderancia de *quitado* e, pola outra, a existencia das variantes, nos mesmos contextos de uso, coa preposición *de* anteposta: *de quitado, de sacado*. Para o castelán actual non se documenta este uso e *quitado* e *sacado* só aparecen en tempos compostos, perífrases ou construcións normais de participio absoluto.

O escaso número e variedade dos exemplos atopados para *sacado* e *quitado* non me permite integrais, a efectos de definir características funcionais, no mesmo grupo ca *salvo, excepto* e *menos* xa que as conclusións ás que puidese chegar derivarían de suposicións e non do uso real.

A análise realizada sobre a casuística de *salvo, excepto* e *menos* proporcionáanos datos que poden organizarse en dous grupos: un referido ao comportamento sintáctico e o outro relacionado coa súa categorización. Polo que concirne ao primeiro, estas unidades atribúenlle ao elemento que acompañan a característica de deixalo fóra de algo ou non telo en conta; a maiores, establecen unha relación de tipo restritivo entre o segmento co que van e o sintagma co que se relacionan, producíndose a relación entre estruturas funcionais paralelas, o que non implica estruturas categoriais idénticas. Todos eles, tanto en ga-

lego coma en castelán, respectan a función sintáctica do sintagma que acompañan, de xeito que actúan como segunda parte dun correlato explícito, ou se é coñecido implícito, ao que poden preceder ou seguir e ao cal engaden ou exclúen, dependendo da polaridade, o elemento que eles introducen: *todos excepto ~ salvo ~ menos os tres nenos...*; *ninguén excepto ~ salvo ti...* Son elementos contraditorios: *salvo* e *excepto* son contraditorios positivos e negativos posto que, ao combinarse tanto con polaridade positiva como negativa, permiten afirmar ou negar o que se di no enunciado, mentres que *menos* é sempre negativo e constrúese con polaridade afirmativa.

Polo que se refire á súa clasificación morfolóxica en galego e castelán, existen argumentos contundentes para desbotar a súa delimitación entre as preposicións: non admiten pronomes en caso oblicuo; poden preceder o xerundio; poden ir seguidos de calquera preposición; rexeitan as construcións relativas e tanto poden antepoñerse ao elemento do cal son correlato, como pospoñerse a el, como aparecer na secuencia sen que exista contigüidade con el. O non combinarse con formas verbais persoais xoga tanto en contra da inserción nas conxuncións coma nos adverbios mais existen outros trazos, que se os vemos en conxunto, condicionan a escolla a favor da súa consideración entre os adverbios: 1) poden aparecer en incisos na forma descontinua, fronte ás conxuncións comparativas coas que se pretendía realizar un paralelismo; 2) non todos os adverbios inclusivos poden seguir ao elemento que modifican, por exemplo *ata* e *nin*; 3) é posible atopar ocorrencias de adverbios inclusivos, coma *incluso* ou *ata*, en relación cun elemento análogo, a semellanza das partículas exceptivas; 4) hai adverbios, coma *mesmo* ou *incluso*, que presentan aínda máis restricións, pois se están en presenza do elemento análogo non o poden preceder e 5) no paradigma dos adverbios hai elementos que sempre son modificadores e non poden aparecer illados, por exemplo *ata* e *nin*.

Daquela, creo que *salvo*, *excepto* e o *menos* excluínte son realmente adverbios; o último xa non deixou de selo e os dous primeiros gramaticalizáronse a partir dos participios correspondentes. Non obstante, o seu valor non é léxico senón funda-

mentalmente gramatical, de xeito que en función da polaridade varían a interpretación do segmento que acompañan, convercendo as estruturas só en aparentes contradicións e intégranse no grupo de adverbios que xogan coa polaridade: uns afirmativos sempre, *incluso*, *tamén...*; outros sempre negativos, *nin*, *nin sequera*, *menos* e, finalmente, *salvo* e *excepto* que non definen a afirmación ou negación, que se manteñen en suspense, ata a realización concreta da polaridade na secuencia.

Finalmente, ningunha das unidades estudadas conforma locución de tipo condicional en combinación coa conxunción *se*, senón que o adverbio actúa como modificador do condicionante introducido por *se*, xa que non están cohesionadas nin se aparta o seu significado do da suma dos dous elementos. Estes dous últimos motivos son válidos tamén para desbotar a existencia de locución con *que*, tanto con indicativo como con subxuntivo, nas significacións condicional e contraditoria excluínse. Mais existe unha terceira posibilidade, esta só co modo indicativo, onde non se produce ningunha excepción ao indicado no enunciado senón, máis ben, unha matización ou singularización, podendo conmutar por *pero* ou *só que*. Creo que só neste último caso se pode falar de locución de tipo adversativo, malia que sexa cuestionable a súa cohesión interna: *Os zocos sonche bos, menos que son algo fríos*.

Bibliografía citada

- Alarcos Llorach, E. (1994): *Gramática de la lengua española*. Madrid: Espasa Calpe.
- Álvarez, R., H. Monteagudo e X.L. Regueira (1986): *Gramática Galega*. Vigo: Galaxia. (2ª ed., 1989)
- Álvarez, R. e X. Xove (2002): *Gramática da lingua galega*. Vigo: Galaxia.
- Álvarez, R. (1994): "Secuencias de pronomes átonos en galego moderno" en Ramón Lorenzo (ed.), *Actas do XIX Congreso de lingüística e filoloxía románicas*. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza Conde de Fenosa, vol. VI, 247-265.

- Costa Casas, X. X.; Mª A. González Refoxo, C. C. Morán Fraga e X. C. Rábade Castiñeira (1988): *Nova Gramática para a aprendizaxe da lingua*. A Coruña: Vía Láctea
- Cunha, C. e L. Cintra (1984): *Nova Gramática do Português Contemporâneo*. Lisboa: Edições João Sá da Costa (18^a ed., 2005).
- Freixeiro Mato, X. R. (2000): *Gramática da lingua galega. II. Morfosintaxe*. A Coruña: A Nosa Terra.
- García, C. e M. González González (dirs.) (1997): *Diccionario da Real Academia Galega*. A Coruña: Real Academia Galega.
- González González, M. e A. Santamarina Fernández (coords.) (2004): *Vocabulario Ortográfico da Lingua Galega*. Santiago de Compostela/A Coruña: ILG/RAG.
- Hermida Gulías, C. (2004): *Gramática práctica. (Morfosintaxe)*. Santiago de Compostela: Sotelo Blanco Edicións.
- López Viñas, X.; C. Lourenço Mória e M. Moreda Leirado (2010): *Gramática práctica da lingua galega. Comunicación e expresión*. A Coruña: Baía Edicións.
- Mira Mateus, M. H.; A. M. Brito; I. Duarte e I. Hub Faria e S. Frota, G. Matos, F. Oliveira, M. Vigário e A. Villalva (2003): *Gramática da Língua Portuguesa*. Lisboa: Caminho, 5^a ed., revisada e aumentada.
- Pavón Lucero, M^a. V. (1999): "Clases de partículas: preposición, conjunción y adverbio" en I. Bosque e V. Delmonte (dirs.) *Gramática descriptiva de la lengua española*, vol. I, RAE: *Sintaxis básica de las clases de palabras*. Madrid: Espasa, 565-655.
- Real Academia Española (1973): *Esbozo de una nueva gramática de la lengua española*. Madrid: Espasa-Calpe.
- Real Academia Española (1992): *Diccionario de la lengua española*. Madrid: Espasa Calpe, 2 vol., 21^a ed.
- Real Academia Española/Asociación de Academias de la lengua española (2009): *Nueva gramática de la lengua española*. Madrid: Espasa.
- Vilela, M. (1999): *Gramática da Língua Portuguesa*. Coimbra: Almedina.

Corpus consultados

Corpus de Referencia del Español Actual (CREA) -
<http://corpus.rae.es/creanet.html>

Corpus de Referencia do Galego Actual (CORGA) -
<http://corpus.cirp.es/corga>

Corpus de Referencia do Galego Actual etiquetado (CORGAetq) -
<http://corpus.cirp.es/corgaetq>

Corpus Técnico do Galego (CTG) - <http://sli.uvigo.es/CTG/>

Corpus CTAG - Corpus Técnico Anotado do Galego -
<http://sli.uvigo.es/CTAG/>

Tesouro Informatizado da Lingua Galega - <http://sli.uvigo.es/TILG/>

ANEXO I: CASUÍSTICA PARA O CASTELÁN

Por cuestións de espazo proporciono un único exemplo para cada un dos casos. Os exemplos están organizados primeiramente en función de se o correlato está explícito (os de 1) ou implícito (os de 2); de seguido, por función sintáctica e, finalmente, diferencio no interior desta, mediante guións con trazo descontinuo, os correspondentes ás estruturas contraditorias negativas cuxa polaridade é afirmativa (en primeiro lugar) daqueles pertencentes ás estruturas contraditorias positivas cuxa polaridade é negativa (van a continuación). Por último, recollo tamén exemplos para as distintas combinacións de *salvo*, *excepto* e *menos* coas conxuncións *que* e *si* en función do modo verbal co que se constrúen.

1. CORRELATO EXPLÍCITO:

1.1. SUXEITO

- "Buenas tardes, caballeros", dijo con un tono levemente irónico, como queriendo insinuar que todos los presentes eran caballeros **excepto el abuelo**.
- Todos los grupos políticos, **salvo EH** que no estaba presente en la votación, dieron el sí al documento que vela desde ayer por el derecho al descanso de los donostiarras.
- Poco después, todos ellos **menos dos** fueron puestos en libertad por la policía, que ha sido acusada de actuar con tibieza contra los neonazis.

-
- Mas por el momento nadie en España conocía esta carta, **excepto el príncipe y alguno de sus consejeros**.
 - No obstante, **salvo los grupos más conservadores y euroescépticos**, ninguno apeló a bloquear su ratificación, que deberán realizar el Parlamento Europeo y las Cámaras de los quince países de la UE.

1.2. ATRIBUTO/PREDICATIVO

- Los elementos distractores pueden ser de todo tipo, **excepto contacto físico**.
-
- nada es seguro, **excepto que la Verdú se manifiesta en ropa interior con las primeras lluvias del otoño para proporcionar-**

nos a las ocho de la mañana ese escalofrío de extrañeza que produce un desnudo a la intemperie.

1.3. COMPLEMENTO DIRECTO

- Durante el período de prueba, el trabajador tendrá los derechos y obligaciones correspondientes al puesto de trabajo que desempeñe como si fuera de plantilla, **excepto los derivados de la resolución de la relación laboral, que podrá producirse a instancia de cualquiera de las partes durante su transcurso.**
- Que el abandonismo político de la clase intelectual por estas fechas, decisivas en la historia de todos, no llegue a causar daños de importancia, es algo que, **salvo a los dimitidos testigos de la historia pasada, que parecen haber enterrado con ella su conciencia crítica**, debería alarmar seriamente a todos los que aspiran a hacer la historia de mañana mismo.
- Meier está tan contento que le ha dicho a Molins que regalará al museo todos los dibujos originales expuestos, **menos uno que reserva para su hijo**.

-
- los mormones no beberían una bebida con cafeína, mientras que los jainitas no podrían tomar ninguno de estos alimentos, **excepto el pan**, a no ser que tuviera sésamo.
 - Las ausencias de Caminero, Kiko y Simeone deterioraron el juego ofensivo de un líder que nunca encontró rasgos de brillantez **salvo los ofrecidos por el serbio Pantic**.

1.4. COMPLEMENTO INDIRECTO

- Lula le dedicó la peor de sus sonrisas, sirvió bebida a todos **excepto a la muchacha** y, acodándose en un cojín sobre el piso, propuso que empezaran con la reunión.
- ¿A qué antepasados suele celebrarse **salvo a los grandes matarifes o a los mayores ladrones de la tribu?**
- Pues bien, esto es algo que sorprende a todos **menos a los propietarios de rentas antiguas**, ya que nuestra vida inmobiliaria está llena de renunciaciones, de aplazamientos, de injusticias, etcétera.

-
- En el taller de los barqueros no había un solo hombre al que no le bailara la risa en los ojos, **excepto al ciego**, que seguía dando forma a un mástil, como si nada.

- Hasta 1951, a ningún europeo, **salvo a la autoridad británica**, se le permitió recorrer todo Nepal.

1.5. SUPLEMENTO/COMPLEMENTO ADVERBIAL

- Durante esos días se quejaba de todo **excepto de lo que a él le pasaba**".
- Desde que es secretario general, Solana se ha desplazado ya a todos los estados miembros de la Alianza **salvo a Italia y España**, "y en ambos porque ha habido cambio de Gobierno", explican en la Alianza.
- Toda campaña electoral -incluso para la presidencia de un club de fútbol- requiere sacrificios y ahí está don Ramón apuntándose a todos los saraos -**menos a los de su íntimo enemigo José M. García, por supuesto-** para predicar la buena nueva de su programa.

-
- También incluye, si lo desea, clases de cocina para aprender a alimentarse sin privarse de nada, **excepto de la grasa y las calorías**.
 - Humbert Humbert es un enfermo de una dolencia habitualmente atroz y moteada de placeres vertiginosos o abismales y tornadizos, que tampoco conduce a sitio alguno, **salvo a nutrirse de ella misma**;

1.6. COMPLEMENTO CIRCUNSTANCIAL

Frasal

- Las diferencias eran significativas entre la media de los perfiles factoriales obtenidos en todos los posibles pares de centros estudiados, **excepto en el de Basilea-Montreal**.
- La inflación descendió en diciembre respecto al mes anterior en todos los países **salvo en Portugal y Holanda**.
- Vamos a crecer más que Galicia y más que España en todos los sectores **menos en el textil**, incluso en la pesca.

-
- Esto ha sido así siempre **excepto en tres ocasiones en el siglo XIX**.
 - El portero me aclaró que don Manuel nunca salía de su casa, **salvo en muy raras excepciones** y que no era capaz de mezclarse con la gente.

Clausal

- Cero pequeñito para Rosario Nadal, princesa de Preslav, que siempre elude la mirada a las cámaras, **excepto cuando hay una exclusiva.**
- Los incidentes en esas aguas son continuos y casi siempre se ha podido comprobar la intervención de submarinos, **salvo cuando ha habido víctimas mortales.**
- Siempre allí al sol, en su silla, **menos cuando tenía que hacer la comida y las cosas de la casa** porque mi madre cogía la puerta, sé iba y se pasaba fuera una tarde o venía tarde por la noche, yo no sé lo que haría por esas Málagas.

-
- Todos los ensayos deben realizarse en el mismo laboratorio sin interrupción ni manipulación alguna del producto y sin que en ningún caso éste abandone las instalaciones del laboratorio, **excepto cuando sea expresamente autorizado por UNESA.**
 - Aún recuerdo la mañana en que entre tu abuelo y yo empezamos a levantar estos muros, y **salvo cuando di a luz a tu madre,** no he faltado un solo día.

1.7. COMPLEMENTO AXENTE

- El grupo socialista ha presentado 17 enmiendas a esta ley que fue pactada por todas las fuerzas políticas del Congreso, **excepto por el PP.**
- Ciento cuarenta y ocho años después de la aprobación del último Código Penal del que se dotó este país, entra hoy en vigor el llamado "Código Penal de la democracia", aprobado por todo el arco parlamentario en la anterior legislatura, **salvo por el Partido Popular.**
- Sin la aprobación del presidente del Gobierno, TVE no podría continuar un día más en su actual situación, rechazado por todos **menos por el beneficiario directo de su tendenciosidad, sectarismo y utilización partidista.**

-
- Este es un aspecto de Twickenham, de la catedral del rugby, del auténtico santuario, cuya hierba, por cierto, no puede ser pisada por nadie **excepto por los jugadores en los partidos internacionales o bien en las finales de los campeonatos británicos.**
 - El profesor de colegio, Agustín Pozo, manifestó que dos indígenas habían sido heridos de bala desde la Prefectura, dato no corroborado por ningún otro testigo, **salvo por un doctor Céspedes.**

des, de la localidad de Huanta, que afirmó haber atendido esa misma noche en dicha ciudad a dos comuneros que presentaban heridas producidas por arma de fuego de pequeño calibre.

1.8. MODIFICADOR DE FRASE

- Han sido invitados dos representantes de cada partido, **excepto de HB**, que ha impuesto como condición la presencia de tres de sus hombres, y se ha salido con la suya.
- La dimisión del director general de Telemadrid, Silvio González, a petición del presidente regional Alberto Ruiz-Gallardón, tras la emisión del reportaje Los caminos de Euskadi, ha suscitado una fuerte reacción en las filas de todos los partidos, **salvo el PP**.
- Los socialistas se han visto obligados asimismo a ser muy generosos con todos, **menos con el PP**, en el reparto de las presidencias de las comisiones parlamentarias.

2. CORRELATO IMPLÍCITO:

2.1. COMPLEMENTO CIRCUNSTANCIAL

Frasal

- La Fiesta no puede permitirse por más tiempo que aquellos que deberían defender sus señas de identidad y educar a las nuevas generaciones de aficionados permanezcan, **salvo contadísimas excepciones**, en esta situación de indignidad.
 - En ninguna parte, **excepto en la imaginación de un científico nazi de la Segunda Guerra, capaz de haber creado una bestia perfecta, que ha sobrevivido a su creador, a su submarino naufragado y al Führer**.
 - El autor es Simón Schuster, quien controla los derechos mundiales, **menos en la Unión Soviética y en el bloque comunista**.
 - Miguel es un buen chico, **menos en el campo de fútbol**.
-
- [En algunas teorías de la autogestión, el poder civil se autoconvertía en poder económico y político, con sus propios mecanismos o readaptando algunos anteriores... la experiencia de esos procesos de autogestión, de hecho, no ha sido la mejor y **excepto en pequeñas unidades...**, no ha resultado exitosa; lo que no significa que haya que rechazar la idea como inválida].
 - En cambio, los refugiados palestinos que viven en campos desde la creación de Israel, no podrían volver a ese país **salvo en casos**

específicos de reunificación familiar, y recibirían compensaciones económicas para asentarse en sus países de acogida.

Clausal

- Fueron muy educados, **excepto cuando les dije que publicaría sus nombres en la crónica que haría de su visita**", explica John Young a este suplemento.
- El caso es que a África, **salvo cuando la cosa se puso tan fea que hubo que echar mano de todos**, sólo iban los desgraciados, hecho que no redundaba en una gran popularidad de la guerra ni de la milicia.
- En El Cairo todo el mundo hablaba fuerte y recio, **menos cuando se trataba de la "res política"**.

- Ya no había acompañamiento popular para la ilusión, **excepto cuando se movilizaba a la gente para algo**, y entonces iban, por curiosidad o por afección.
- La intolerancia, **salvo cuando es la nuestra o la de los nuestros**, repele.

2.2. COMPLEMENTO INDIRECTO

- Cabe preguntarse cómo pueden estorbar la precisión, la improvisación y la alegría, **excepto a los imprecisos, los rutinarios y los tristes**.
- En línea apabulló con sus controles y exhibiciones (recuérdese el día glorioso de Lieja), dominó en las contrarreloj (se impuso tanto en Seraing como en el Lago de Vassivière) y dio lecciones en la alta montaña (arrazó en La Plagne, **salvo a Alex Zülle, a quien dejó marcharse porque no era, y no lo fue después, peligroso**).

- La cita de varios nombres seguidos además de no interesar casi nunca, **excepto a los aludidos**, no permite a la audiencia quedarse con ellos debido a la fugacidad del mensaje radiofónico.
- Ni siquiera pudo contarle, **salvo a su propio padre**.

2.3. COMPLEMENTO AXENTE

- Muchos de los puestos de trabajo creados en Estados Unidos en 1993 (2,5 millones) serían rechazados en Europa **-excepto por los emigrantes-** por falta de garantías.
- Mis manos se convirtieron en prioras, en la única voz respetada, obedecida, **salvo por nuestra huésped que de nuevo ence-**

rrada, apenas se dejaba ver sino algún que otro rato, entreabriendo su puerta para enviar o recibir, como solía, a sus secretos correos.

- Ninguno de los dos es superado en tamaño, **excepto por leones y tigres.**
- "La libertad de prensa es uno de los grandes baluartes de la libertad y no puede nunca ser restringida, **salvo por Gobiernos despóticos**" (Declaración de Derechos de Virginia, 12 de junio de 1776, artículo 12).

3. MODIFICADOR DO CONDICIONANTE EN ESTRUTURA CONDICIONAL

3.1. Con *SI* + INDICATIVO

- Nunca acostumbro a titular antes de escribir, **excepto si no sé qué es lo que voy a contar.**
- El entrenador blanco, **salvo si las cosas cambian como de la noche al día en los próximos días**, tiene sus horas contadas en el conjunto blanco.
- Parece increíble que la mentalidad de Chapí diera un salto tan espectacular en sólo siete años, **menos si pensamos que fue gestada antes.**

3.2. Con *QUE* + SUBXUNTIVO

- Quisiera agregar que, **excepto que sea un consagrado internacionalista, ningún mandatario** podría adoptar por sí mismo una decisión de tan histórica trascendencia sin oír a sus asesores en política internacional.
- Lo cierto es que sobre su cabeza pesan muy serias acusaciones y, **salvo que sus abogados desarrollen una extraordinaria labor**, este polémico dirigente acabará en la cárcel para pagar sus deudas con la justicia.

4. MODIFICADOR DE CLÁUSULA SUBSTANTIVA: INDICATIVO E SUBXUNTIVO

- Nada podía deducirse de todo ello, **salvo que, quizá, la suerte no estaba acompañando al Comet en su primer año de vida.**
- Comprendía absolutamente todo lo referente a Irene, **excepto que ella era el tipo de mujer que, llegado determinado momento de su vida, se lo jugaba todo a una carta.**

- Y es que todo encajaba, **excepto que MP pasara una noche fuera de casa, la más pública que el periodista pudiera imaginar jamás.**
- Voz del Arquitecto.- Pero me habías dicho que hiciera lo que quisiera. / Voz del Emperador.- Todo lo que quieras, **salvo que hagas la noche.**
- Combina la poesía de Zaid el más desatado romanticismo en versos como los que descubrimos en "Circe": "Mi patria está en tus ojos mi deber en tus labios. / Pídeme lo que quieras **menos que te abandone**", junto a otras formas más próximas a la cotidianidad: "Después de media noche, / del cine, con una extraña ebriedad, / ausculto el corazón de mi coche / de miedo de auscultar mi soledad", en un poema ("Mil y una noches") que irá decantándose más adelante en otras formas más imaginativas y coloristas.

5. LOCUCIÓN CONXUNTIVA ADVERSATIVA: *QUE* + INDICATIVO (= *pero, solo que*)

- Estaban exactamente igual que la última vez, **excepto que ella no tenía una Doble Águila en las manos.**
- Las columnas se seleccionan de la misma forma que las filas, **salvo que en sentido vertical.**

OS INDICADORES CA E COMA NA COMPARACIÓN EN GALEGO

JOSÉ MANUEL PÉREZ FERNÁNDEZ
I.E.S. 'Eduardo Pondal' de Santiago

RESUMO

En sintaxe hai relacións libres e relacións necesarias. As necesarias son especiais; son correspondencias, que poden ser correlacións ou representacións. Nas correlacións un dos elementos da estrutura posúe significado relativo, intelixible só mediante o do outro elemento, o seu correlativo. Nas representacións o significado dun dos elementos é intelixible pero non propio, pertence ao outro elemento, ao que representa pronominalmente.

A comparación é unha correspondencia, e igualmente pode ser correlativa ou representativa. Cada unha ocorre a dous niveis: o nominal e o oracional, segundo se comparen dous nomes ou os seus equivalentes funcionais dentro dunha mesma oración, ou ben dúas oracións por separado.

Na lingua galega a comparación é singular. Toda comparación correlativa, nominal ou oracional, utiliza a partícula *CA* como indicador do núcleo do segundo membro. En cambio, a representativa utiliza a partícula *COMA* se a comparación é nominal, e *COMO* se é oracional.

ABSTRACT

In syntax there are free and necessary relationships. The necessary ones are special. They are correspondences, which can be either correlations or representations. In the correlations ones, one of the elements of the structure possesses a relative meaning, which is only understandable through the other element which is its correlative. In the representations, the meaning of one of the elements is understandable but not from its own. It belongs to another element to which it represents pronominally.

Comparison is a correspondence which can be either correlative or representative. Each of them occurs at two levels: The Nominal and the Clausal one, depending on whether two nouns or their equivalents are compared within the same clause, or two separate clauses.

In the Galician language, comparison is characteristic. Any correlative comparisons either nominal or clausal use the particle *CA* as a mark for the head of second element. On the contrary, the representative one uses the particle *COMA* when the comparison is nominal and *COMO* when the comparison is clausal.

PALABRAS CHAVE

Correspondencia, Correlación, Representación, Comparación, Comparación nominal, Comparación oracional, Indicador

KEYWORDS

Correspondence, Correlation, Representation, Comparison, Nominal comparison, Clausal comparison, Mark

A comparación é un fenómeno sintáctico especial, de natureza diferente ás estruturas do sintagma nominal, da oración e da expansión complementaria, os tres tipos principais de estruturas que conforman a unidade completa de linguaxe (Pérez, 2000: 17-18). Na lingua galega a comparación presenta ademais unha execución formal singular fronte ás linguas románicas do seu entorno inmediato.

O traballo máis serio sobre a comparación en galego foi feito por Antón Santamarina e publicado en *Verba* o ano 1974 (Santamarina, 1974: 16-30). Aparte do estudo histórico das partículas comparativas, ofrece o autor unha exemplificación copiosa dos usos de *ca* / *que* e *coma* / *como*, aclarando o verdadeiro vocalismo subxacente nos casos de contracción. Este estudo estaría completo se averiguase tamén a razón lingüística de tales usos, polo que non resulta demasiado práctico para quen teña que saír das dúbidas que se lle poden presentar no emprego correcto destas formas.

1. As correspondencias

As gramáticas convencionais todas, tanto as de corte tradicional coma as de signo máis moderno, refusan falar deste tipo de relacións sintácticas. Cando por un casual atopamos autores que abordan esta cuestión, empregan a palabra ‘correlación’ para designar o que en realidade son dous fenómenos diferentes¹: as propiamente correlacións e as que se terían que denominar representacións. E ámbalas dúas baixo o nome de correspondencias.

As implicacións formais das correlacións e das representacións son diferentes, polo que cómpre definir primeiro que é unha correspondencia lingüística e dentro dela as dúas especies, a correlación e a representación (Pérez, 2000: 152-154; 1994: vol. I, 695-702).

2. Relacións necesarias e libres.

Unha correspondencia é unha relación sintáctica obrigatoria, necesaria, esixida polo propio significado lexemático dunha das unidades en relación. É unha relación obrigada porque vén imposta polo propio lexema dun dos dous elementos.

A estrutura fundada nunha correspondencia é diferente das doutro tipo. As relacións da gramática convencional cabería calificalas, en termos xerais, de libres, no senso de que non están esixidas polo propio lexema dun dos elementos da estrutura, senón que precisan da intervención de axentes externos, chamados relacionantes. Estes poden ser de tipo morfemático ou de tipo léxico, os monemas anexos e os monemas libres. Entre os relacionantes tamén se inclúe o monema cero, é dicir, a posición relativa (Pérez, 2000: vol. I, 38-39) das unidades dentro da cadea lingüística, regulada polas normas de distribución propias de cada lingua. Estes instrumentos externos de relación pode habelos ou non, poden ser uns ou outros. Dependendo pois da súa presenza haberá relación sintáctica ou non; e dependendo de

¹ Coma por exemplo Eustaquio Sánchez Salor en *Sintaxis latina. La correlación*.

cales sexan, a relación será dun tipo ou doutro. De aí que lles chamemos 'libres' ás relacións que brotan da intervención destes elementos externos.

Así pois, hai unha sintaxe baseada en relacións libres e outra en relacións necesarias ou obrigatorias. As correspondencias son deste segundo tipo. As do primeiro son as que constitúen as diferentes clases de subordinación estudadas pola sintaxe convencional². Secundariamente, e só en casos moi concretos, un fenómeno de correspondencia pode servir de marco para establecer unha subordinación (Pérez, 2000: 152; vol. II, 26-52).

3. Correlacións

As correspondencias deben chamarse correlacións cando un dos elementos constitutivos da estrutura ten significado relativo. É relativo aquel significado que non é concebible agás por medio do significado doutro elemento, chamado 'correlativo'. O elemento primeiro, o relativo, esixe necesariamente a presenza do segundo para que o seu propio significado sexa intelixible, adquira sentido. Por exemplo, os adverbios 'antes', 'despois', 'diante', 'detrás', 'enriba', etc. e os adxectivos 'semellante', 'diferente', 'outro', 'igual', 'contrario', etc. fan referencia necesaria a outro elemento cuxa presenza na cadea é obrigada, sexa de maneira explícita ou implícita, e do que aqueles se valen para conformar o seu propio significado. Non é pensable a palabra 'antes' se non hai un 'algo' respecto do cal se afirma ese antes. Nunha correlación, os elementos relativo e correlativo constitúen pois unha estrutura especial, diferente ás da subordinación sintáctica ordinaria.

4. Representacións

As correspondencias chámanse representacións cando a presenza dun elemento é esixida por outro que é posuidor de

² Convén dicir aquí que a coordinación non é un tipo de relación sintáctica stricto sensu, senón un indicador de repetición de función dentro dun conxunto relacional creado por instrumentos específicos.

significado representativo. Este tipo de significado é cerrado dentro do propio elemento, é intelixible por si mesmo, pero non pertence ao elemento en cuestión, que como tal está baldeiro semanticamente. O seu significado é tomado en préstamo doutro elemento da cadea ao que aquel ocasionalmente representa nunha nova expresión. Este elemento é o chamado antecedente ou conseqüente, dependendo de se o significado representativo é anafórico ou catafórico. Trátase con esta representación semántica de evitar a repetición ociosa e mesmo molesta do elemento representado. O elemento de significado representativo actúa igual ca un comodín no xogo de naipes.

Tódolos pronomes ('este', 'ese', 'aquel', 'el', 'que'...) e os adverbios pronominais ('onde', 'cando', 'así'...) posúen significado representativo ou fórico. É precisamente este tipo de significación a que define como tal a condición pronominal³.

5. *Marca de correlativo*

O elemento correlativo, nas correlacións, está indicado ou marcado por un sinal lingüístico que o delata ou identifica como tal. Estas marcas son verdadeiros relacionantes entre o elemento relativo e o correlativo. Poden ser de tipo léxico, preposicións e conxuncións, ou de tipo morfolóxico, como ocorre nas linguas que teñen flexión casual coma o latín⁴:

³ Compre sinalar que certos pronomes (v.c. o relativo 'que') e certos adverbios (v.c. 'onde', 'cando') ademais de ter significado léxico representativo son á súa vez relacionantes, polo que dan lugar a estruturas da gramática convencional. Así pois, neses casos superpóñense dous tipos de sintaxe: unha correspondencia que vincula o pronome co seu antecedente, e un sintagma nominal que está formado polo antecedente como núcleo e a oración encabezada polo relacionante como adxacente. A pronominal non é, por conseqüente, unha categoría léxica senón unha condición de natureza semántica que posúen certos nomes e adverbios. Non é acertado, pois, dicir que o pronome substitúe ao nome, xa que funcionalmente é un substantivo por sí mesmo e non pola substitución (a veces incluso representan o significado de todo un enunciado), e morfoloxicamente é un adxectivo (Pérez, 1998: 217-221). Menos acertada é esa definición aplicada aos pronomes persoais de primeira e segunda persoa, que nin teñen significado representativo nin estrutura morfolóxica de adxectivo. Son puros substantivos cuxo referente é o interlocutor. Son o nome que o falante se dá ocasionalmente a si mesmo e ao seu interlocutor.

⁴ A gramática convencional trata como conxunción subordinante o conxunto de elemento relativo e indicador de correlativo; sería en todo caso un subordinante secundario. Obsérvese tamén como a diferenza entre catalogar certos adverbios como tales ou

Despois DE + sintagma nominal / DE QUE + oración
'O convidado chegou *despois DE* media hora / *DE QUE* cearan todos'

Post + ACUSATIVO (sintagma nominal) / QUAM + oración
'Caesar discessit *post meridiem* / *QUAM* senatus locutus est'

6. Marca de representado

O elemento representado (antecedente / conseguinte), nas representacións, leva como indicador ou marca de selo, é dicir, de estar en relación co elemento pronominal, un sinal de tipo morfemático (xénero e número) tratándose dos pronomes flexionados ('este', 'ese'...), e de tipo distribucional no caso dos adverbios que á súa vez son relacionantes. O pronome relativo 'que' no galego e en linguas afíns, por ter perdido tódolos trazos da flexión (xénero, número e caso), tamén se rexe polo indicador distribucional. Os adverbios non relacionantes ('así') levan, en cambio, indicadores de tipo léxico, como se ha ver no apartado da comparación.

7. Dificultades de análise na gramática convencional

Son moitas as relacións sintácticas que se explican como fenómenos de correlación e representación. Pero as gramáticas ao uso van por outro camiño (Pérez, 2000: 153-154; Santamarina, 1974: 23), por iso a miúdo xorden dificultades de análise froito de verdadeiras contradicións teóricas. Estas dificultades aumentan cando as correspondencias dan lugar a oracións.

As oracións subordinadas de maior dificultade son as comparativas. Hai gramáticos que nin sequera as tratan como tales; englobábanas dentro dun magma xenérico ou caixón de xastre denominado adverbiais de modo. Os termos 'modo' e 'modal' resultan moi difíciles de definir. A súa ambigüidade permite considerar como de modo circunstancias moi diversas. Á pregunta de 'como viñeches?' poderían darse respostas válidas

como preposicións e conxuncións reside simplemente en se o correlativo está expreso ou non (Pérez, 2000: vol. II, 51; 1994: vol. I, 696).

tan diferentes coma ‘andando’, ‘en coche’, ‘pola autoestrada’, ‘porque me deu a gana’, etc.

Fóra das oracións, o caso máis flagrante é o dos chamados complementos de réxime, termo de carácter metafórico que fai referencia a unha especie de imperativo ou obrigatoriedade na relación, digamos relacións necesarias, correspondencias.

8. A comparación

A comparación non é outra cousa ca unha correspondencia lingüística. Semanticamente, consiste na definición dun concepto por medio doutro xa definido, marcando o parangón en base a un elemento ou trazo definitorio que se atopa nos dous. Hai comparacións que son correlacións e comparacións que son representacións.

En toda comparación, correlativa ou representativa, hai dous membros entre os que se reparten catro elementos: a) os dous núcleos da comparación, un en cada membro; b) o comparador, elemento de significado relativo ou representativo que se atopa no primeiro membro; c) o indicador do núcleo do segundo membro, coñecido como conxunción comparativa, que encabeza o segundo membro⁵; d) a base da comparación, elemento ou trazo común aos dous núcleos, sometido a parangón e que se atopa no primeiro membro. Non sempre os catro elementos están expresados formalmente.

Antes de pasar a un estudo máis pormenorizado, cómpre ilustrar o dito con algúns exemplos significativos:

Anxo é máis intelixente ca Pedro

Núcleos: *Anxo – Pedro*

Comparador: *máis*

Indicador: *ca*

Base : *intelixente* (trazo común de Anxo e Pedro)

Anxo é máis intelixente ca estudoso

N. : *intelixente – estudoso*

C. : *máis*

⁵ En latín hai comparacións nas que o indicador é o morfema de ablativo.

I. : *ca*

B. : *Anxo* (elemento común para ‘intelixente’ e ‘estudoso’)

Anxo escribe mellor ca fala

N. : *escribe – fala*

C. : morfema *-llor* (< lat. *-ior*)

I. : *ca*

B. : *Anxo* (elemento común para ‘escribe’ e ‘fala’)

Anxo é tan intelixente coma estudoso

N. : *intelixente – estudoso*

C. : *tan*

I. : *coma*

B. : *Anxo* (elemento común para ‘intelixente’ e ‘estudoso’)

O diñeiro como vén así se vai

N. : *vén – vaise*

C. : *así*

I. : *como*

B. : *diñeiro* (elemento común para ‘vén’ e ‘vaise’)

Dos catro elementos, imos dar pormenores dos dous fundamentais para a existencia da comparación, o comparador e o indicador do segundo núcleo.

9. O elemento comparador

Este é o elemento que posúe o significado relativo ou representativo, o desencadeante da comparación.

As palabras que posúen estes tipos de significación, non todas nin sempre xeran estruturas comparativas. A estrutura comparativa consta, como se acaba de ver, de dous membros e catro elementos. Se isto non se produce, o que existe é simplemente un complemento de réxime, que non é obxecto de tratamento neste traballo. E aínda habendo os catro elementos, ten que haber ademais conxunción comparativa específica, como se ha ver máis adiante.

O comparador de significado relativo pódese clasificar en tres grupos, segundo sexa o tipo de significado: cuantitativo, identificador, secuenciador.

Son de significado cuantitativo os adverbios ‘ máis ’ – ‘ menos ’ e os morfemas comparativos que se atopan de maneira amalgamada nos chamados comparativos sintéticos, herdo directo dos correspondentes comparativos irregulares latinos: ‘ maior ’, ‘ menor ’, ‘ mellor ’, ‘ peor ’... Este tipo de elementos establecen a relativa intensidade semántica da calidade ou trazo común aos dous núcleos. Son de significado identificador os determinantes ‘ mesmo ’, ‘ igual ’, ‘ distinto ’, ‘ (non) outro ’... Establecen a identidade ou diferenza do elemento común que hai entre os dous núcleos. E son de significado secuenciador os adverbios temporais ‘ antes ’, ‘ despois ’, ‘ primeiro ’... Establecen a sucesión relativa no tempo daquela atribución ou predicación que se fai dos dous núcleos.

Os comparadores de significado representativo capaces de dar lugar a estruturas comparativas son os seguintes: ‘ tal ’, ‘ tan ’, ‘ tanto ’, ‘ así ’... Non hai variedades semánticas, coma as vistas no tipo anterior⁶.

10. O indicador do segundo núcleo

Para que a estrutura sexa comparativa é preciso que o relacionante dos dous membros da comparación ou indicador do núcleo do segundo membro sexa unha partícula específica da comparación. No ámbito das linguas románicas da Península Ibérica as partículas empregadas son *que* / *ca* para as comparacións de tipo correlativo, e *como* / *coma* para as de tipo representativo. Como relacionantes que son, poden denominarse conxuncións.

11. Comparación nominal e comparación oracional

A peculiaridade que ten a comparación na lingua galega fronte ás linguas románicas do seu entorno, o portugués e o castelán, vén determinada pola diferenciación entre compara-

⁶ A tradición gramatical distingue dous tipos de significados comparativos: de desigualdade (superioridade e inferioridade) e de igualdade. Santamarina mantén esta convicción (p. 17, nota 8). É unha clasificación inadecuada.

ción nominal e oracional. Estes dous niveis comparativos danse nas dúas clases de comparación, a correlativa e a representativa.

Dun xeito moi xeral e provisorio, só coa fin de xustificar a terminoloxía, compre definir como nominal a comparación que se produce entre nomes, e como oracional a que ten lugar entre oracións. Aquilatemos mellor estes conceptos.

11.1. Comparación nominal

Comparación nominal é aquela que se establece entre unidades funcionais da mesma oración. Estas unidades ou son os propios substantivos e adxectivos léxicos, ou son unidades lingüísticas de outro nivel que funcionan coma se foran substantivos ou adxectivos. A función primaria do substantivo é a de núcleo do sintagma nominal e consecuentemente tódalas funcións que o sintagma desempeña dentro da oración: a de suxeito e as de calquera tipo de complemento, tanto de verbo coma de nome. A primeira é unha función recta, non necesita relacionante; o relacionante lévao o verbo (morfema de persoa). As de complemento son oblicuas, precisan do relacionante preposición (que no complemento directo pode estar en grao cero). A función do adxectivo é exclusivamente a de adxacente de sintagma.

As equivalencias funcionais son fenómenos de transformación ou transposición funcional⁷, en aplicación da lei da economía lingüística. As unidades lingüísticas transformadas á función do substantivo e do adxectivo son formalmente oracións e adverbios. Para que unha oración (conxunto de suxeito e predicado) reciba a transformación en substantivo ou adxectivo funcional necesita a presenza dun transformador ou transpositor colocado á cabeza da mesma. É un verdadeiro relacionante, porque fai que esa oración como conxunto se integre como elemento nunha estrutura superior. Nisto consiste precisamente a subordinación oracional. En canto aos adverbios, só os circunstanciais poden equivaler a substantivos. Son substantivos mono-

⁷ A mesma idea é compartida por outros lingüistas, entre eles Santamarina (pp. 22-23).

funcionais⁸, que inclúen en si mesmos o relacionante preposición. Adverbios coma ‘aquí’, ‘alí’, ‘antes’, ‘despois’, ‘entón’ ‘hoxe’, ‘mañá’, etc. son substantivos coa función única de situación nun lugar ou nun tempo determinados. Vén ao caso aclarar que non é correcto falar de ‘oracións adverbiais’⁹. Tanto as oracións circunstanciais coma os adverbios do mesmo tipo son froito de transformacións en substantivos funcionais. As oracións son unidades perifrásticas (extensas), os adverbios en cambio sintéticas. A transformación oracional ofrece máis posibilidades, ten máis flexibilidade pero tamén é máis pesada. A adverbial en cambio ofrece unha soa posibilidade pero é ocasionalmente máis áxil e precisa. Dúas maneiras distintas de expresarse a economía lingüística.

En suma, unha comparación nominal ten necesariamente por núcleos unha das seguintes unidades lingüísticas: a) substantivos nas funcións de núcleo de sintagma, de suxeito, de complemento de nome, de complemento verbal (directo, indirecto, circunstancial); b) adxectivos na función de adxacente de sintagma; c) oracións nas funcións de suxeito, de complemento directo, indirecto, circunstancial; d) oracións en función adxectiva; e) e adverbios circunstanciais. Os núcleos da comparación deben ser os dous da mesma función¹⁰, pero pode ser distinta a súa forma lingüística: adxectivo xunto con substantivo complemento de nome ou con oración adxectiva, substantivo complemento directo xunto con oración da mesma función, adverbio de tempo xunto con oración temporal, etc.

Unha maneira moi fácil e práctica de diferenciar se unha oración se atopa en comparación nominal ou oracional é mirar cantos relacionantes a encabezan. Na comparación nominal hai forzosamente DOUS relacionantes seguidos: o da comparación e

⁸ Esta función única pode incluso estar neutralizada mediante o uso de preposicións e determinantes, equivalendo así a substantivos en funcións diversas: ‘dende hoxe’, ‘por aquel entón’, etc. (Pérez, 2000: vol. I, pp. 405, 408, 409; vol. II, p. 25).

⁹ Entre outras razóns, o mantemento deste concepto é unha das causas pola que o referido traballo de Santamarina, magnífico noutros aspectos, chega a unha conclusión incorrecta no uso moderno das partículas *ca* / *que*: ‘é facultativa a escolla entre *ca* e *que*’ (p. 23).

¹⁰ Aínda que necesita matizacións, compartimos a opinión de Alarcos (pp. 204-206) e non a de Santamarina (nota 1 do referido estudo).

mailo da transformación funcional ('coma que...', 'coma quen...' 'coma se...', 'coma cando...', 'coma porque...', 'ca cando...', 'ca porque...', 'ca se...'). Na comparación oracional só está o relacionante comparativo.

11.2. Comparación oracional

Comparación oracional é aquela que se establece entre dúas oracións por separado. En realidade establécese entre dous núcleos de predicado, que se constitúen en núcleos da comparación. Ningunha desas oracións é subordinada ou constitúe unidade funcional doutra. Por tanto, non hai relacionantes oracionais ou transformadores de función. Hai un único relacionante, o da propia comparación, o indicador do núcleo do segundo membro.

Só de maneira secundaria, a oración encabezada por ese indicador é considerada subordinada pola gramática convencional. Cando o indicador é 'como' elídese a miúdo o elemento de significado representativo ('así', 'tal'...). Por iso se clasifican estas oracións como circunstanciais de modo, ese tremendo caixón de xastre arriba comentado¹¹. A función que realmente existe é unha correspondencia, neste caso particular una representación.

12. Aplicacións ao galego

A exemplificación habémola tomar fundamentalmente dos autores galegos que nos parecen máis fieis ao rexistro popular da fala, que é onde reside o verdadeiro código da lingua galega: Neira Vilas, Risco, Cunqueiro, o conto popular da Galicia interior e costeira, etc. Tamén se han traer exemplos doutros autores para ofrecer así unha ampla panorámica de toda Galicia, deixando para un último apartado a crítica das principais incoherencias cometidas por uns máis ca por outros. As edicións

¹¹ Santamarina insiste no concepto de adverbial, 'especialmente cando é reducible a *así*' (p. 27). Como o estudo deste autor non parte do concepto de correspondencia, non se dá conta de que non hai nada que deba ser reducible a *así*; é xusto ao revés.

manexadas ou son príncipes ou polo menos foron feitas en vida dos autores.

12.1. Comparación correlativa: uso de *ca*

Toda comparación correlativa, nominal ou oracional, se fai en galego co indicador *ca*. O étimo apoia este resultado: *quam*. Os comparadores son diferentes segundo se trate de comparación cuantitativa, identificadora ou secuenciadora.

a. Comparación cuantitativa.

Leva comparadores coma: *máis, menos, maior, menor, mellor, peor...*

Neira Vilas (1972: 43-117):

A morte cando chega, síntena MÁIS CA ninguén os que desaproveitaron a vida (117)

Non se decatan de que as nosas liortas son NAMÁIS CA enredos (49)

Na coresma sintinme MÁIS ledo CA antes (43)

Agarimeinos MÁIS CA nunca (84)

Val MÁIS ter amigos CA ter cartos (102)

E fixoise (en min) porque lle respotei MELLOR CA ningún us lerios de historia (80)

Matinaba no San Roque, que MELLOR estaría cun médico poñéndolle unturas CA labéndolle a frida un cadelo (112)

Cando chega a coresma atopo ós demáis PEOR CA mín (43)

Vicente Risco (1925: 5, 6):

Co'aquiles ollos sanguiñentos... que centilaban MÁIS QU'O lume da lareira (5)

Non levaba MÁIS QU'A camisa (6)¹²

Laureano Prieto (1958: 50-149):

Non traio MAIS CA tres pais que me déu o cochino do rei (50)

Xa na cara lle conecín que iban de ser MILLORES de cocer CÁS miñas (149)¹³

A muller non facía MAIS CA chorar e desesperarse (142)

A muller choraba MAIS CA nunca e non había maneira de facela comer (142)

¹² Santamarina demostrou que nos casos de contracción, coma neste exemplo e no anterior nos que este autor emprega unha ortografía particular para os sons [ˈka] [ˈkɔ], a partícula enmascarada é *ca* e non *que* (pp. 19-20).

¹³ Cf. nota 12.

Eu teño MAIS dereito a casarme cuese home CA ten esa outra moza
[comp. oracional] (65)

E mentres lle contaba aos amos MAIS mentiras CA trai a Gaceta...
[comp. oracional] (136)

Quintáns Suárez (1993: 63-147):

Non tiña MÁIS CA unha casiña e catro guichas (73)

É MÁIS claro o sol CÁ lúa (103)¹⁴

*MÁIS interesada nas bromas do boticario CA na comprobación da sa-
benza do seu fillo* (63)

*A velliña cun laio moito MÁIS fondo e moito MÁIS sentido CA
nunca, dixo...* (68)

MÁIS por pasa-lo tempo CA porque creran nalgo do que ela contaba
(147)

Antón Santamarina (1974: 22-29)¹⁵:

*Pro MÁIS CA destaca-la vacilación interésanos rexistra-la existencia e
predominio de 'ca' nas orixes do idioma* (22)

Alcanzan MÁIS frecuencia CA tódolos outros casos xuntos (27)

Podía que 'coma' se considerase MÁIS vulgar CA 'come' (29)

b. Comparación identificadora.

Leva comparadores coma: *mesmo, igual, distinto, (non) ou-
tro...*

Neira Vilas (1972: 43, 73):

Alí estaba bonita, relocinte IGOAL CA na víspera (73)

Cando chega a coresma de certo atopo ós demais IGOAL CA min (43)

Laureano Prieto (1958: 153, 154):

As noites eiquí son IGUAL CAN Madriz? (153)¹⁶

Aquel soldado movíase IGUAL CA se movía el [comp. oracional]
(154)

Quintáns Suárez (1993: 114):

Entrou o señor vestido de negro, IGUAL CA o día anterior

Antón Santamarina (1974: 22, 24):

*Este sustantivo estenso pode te-las MESMAS relacións sintagmáticas
co núcleo CA un sustantivo non estenso calquera* (22)

O MESMO CA en castelán, era moi frecuente un 'ca' causal (24)

¹⁴ Cf. nota 12.

¹⁵ É moi interesante tomar exemplos do propio texto expositivo deste autor so-
bre as partículas comparativas, para ver cómo a práctica da súa fala se corresponde co
tema tratado.

¹⁶ Contracción de *ca + en*.

c. Comparación secuenciadora.

Leva comparadores coma: *antes, depois, primeiro...*¹⁷

ANTES CA min / CA todos / CA que o soubera el

DESPOIS CA min / CA todos / CA que o soubera el

PRIMEIRO CA min / CA todos / CA que o soubera el

12.2. Comparación representativa: uso de **coma** e **como**

A comparación representativa faise co indicador *coma* (do latín *quomodo ac*), se é nominal, e con *como* (latín *quomodo*) se é oracional. Os comparadores son *tal, tan, tanto, así...*, que a miúdo están omitidos, a menos que se queira enfatizar a comparación.

a. Comparación nominal.

Neira Vilas (1972: 25-99; 1978: 12-13):

Os brazos son COMA espeteiras para encolgar farrapos (25)

Boa estaría que os animais falasen COMA nós (61)

Escrebir no caderno –quén o diría- é COMA valdeirar o corazón (28)

Quedeime COMA espetado no chao, sin dar fala (82)

Rifeille e quedouse engruñado, COMA pedindo perdón (32)

Morremos loitando. Non dunha asentada COMA na guerra (99)

COMA na víspera, quedeime a cavilar, na soedade do meu coarto (99)

A cóbrega adoecía. Estarricouse COMA pra sair, pero alí quedou (12)

Balbino. Un rapaz da aldea. COMA quen dis, un ninguén (25)

Crieime na aldea pero agora sintoa pequena, estreita. COMA se vivise nun cortizo (26)

Imos ó río COMA sempre. COMA cando ti estabas (13)

Vicente Risco (1925: 1-8):

Os seus ollos reluman COMA brasas de noite (4)

Ningunha outra fera arrepía ós homes COM'O lobo (3)¹⁸

¹⁷ No estudo de Santamarina non se considera este tipo de comparadores, sen embargo nalgún caso exemplifícase con *antes*, para sacar ademais unha conclusión que non é correcta: '*chegou antes ca min, chegou antes que eu chegara*'. Nestes casos úsase *ca* na frase elíptica e *que* na plena' (1974: 23). A verdadeira frase plena é *chegou antes CA QUE eu chegara*, co relacionante comparativo e maillo oracional. A que el menciona é unha frase corrompida, onde os dous relacionantes orixinarios (*CA QUE*) se simplifican anacoluticamente nun só (*QUE*). Veremos máis adiante que outra cousa é a expresión con *de* (... *antes de que eu chegara*).

¹⁸ A vogal final de *coma* é elidida na escrita por este autor ante vogal inicial, non ante consoante; pero na fala popular, esta perda compénsase fonéticamente, producíndose unha contracción ([ko'mɔ] [ko'mɔŋa] [ko'mɔŋ]) que Santamarina denomina

O Ánxel tremaba COM'UNHA vara verde (5)
O Anxel sentíao alentar, COM'UN can cando vai canso (6)
O tempo era revoltó e outonizo... Iba un tempo COMA de día de difuntos (1)
Aquelo que me reboía no corpo, arrimóuseme â cabeza e púxoseme eiquí, por riba da frente, COMA se tivera alí unha pedra pesando (8)
Principiaba á topenear, o Ánxel, cando lle pareceu que sentía ASINA COMA s'andiveran rañando na porta (4)

Laureano Prieto (1958: 42-169):

Vén miña mai detrás de nós i ela non se deixa enganar COMA meu pai (62)
Boteime a chorar COMA un meniño (139)
Eu non quedo fora unha noite de lobos COMA esta (42)
O xastre, que era da pelica do demo, COMA todos os xastres... (146)
Tú dalle espuela e mais espuela hasta que caía COMA morto (59)
Cenaron e fixolle COMA aos outros (64)
Parece mentira que un home cansado de andar polo mundo COMA ti... (141)
Eiquí as noites son COMA en Madriz? (152)
Tamén lle preguntou, COMA da outra vez, se vira pasar un home i ónha muller de acabalo (62)
Quedei COMÓN cura! ... E coeso deitouse e durmiu COMÓN santo (147)¹⁹
O jardineró fixo COMA que nono entendía (62)
Sacóulle ao demo unha correa do cerrizo... ASÍ COMA pra facer un tamoeiro (169)
Cuando llas puxo estaban TAN duras COMA cuando entraran no pote (148)
Quedou COMA se vira visións, i a muller COMA se vira ao demo (151)
O xastre non podía comer TANTO COMA se almorzase e xantase por separado (146)

Quintáns Suárez (1993: 45-137):

As galiñas non as teño TAN a man COMA as túas ovelas (125)
Alá polo San Martiño matou COMA tódolos anos o seu porquiño (45)

'asimilación recíproca' (cf. nota 19: *comón*). En tal caso, asegura este autor, 'a partícula non pode ser outra que **coma**, porque soio *a* pode produci-la abertura dunha vocal de timbre medio-zarrado ou zarrado' (cf., 27).

¹⁹ A forma *comón* é resultado da crase producida en *coma* + *un* (Santamarina, 27).

Ti, COMA todo o mundo, sabes que cando se come mel se súa pola barriga (137)

O que levou toda a vida COMA min, traballando, non se afai á folganza (53)

De súpeto un ruído familiar, COMA dunha máquina de coser, chegou ata el (78)

A nogueira do Souto Pequeno da anadas COMA en ningures (53)

Non podo correr COMA antes (116)

É COMA os máis..., é COMA os máis..., é COMA os máis... (88)

Antón Santamarina (1974: 20-29):

O 'que' consecutivo entróncase co 'quod' = 'quid' latino, COMA o 'quei' (24)

Dudamos que esistiran nunca frases anfibolóxicas COMA as mencionadas [comparación exemplificadora] (29)

Deste xeito as contraccións de frases COMA... [cítanse varias: comparación exemplificadora] (20)

De secuencias COMA... [cítanse varias: comparación exemplificadora] poido pasarse a... [cítase a nova secuencia] (20)

Este 'que' comparativo xa non é nominalizador nin adxetivador, senón adverbializador COMA 'ca' [comparación exemplificadora] (23)

'Coma' acabou vencendo a 'come' hastra desterralo TANTO da fala culta COMA da popular [29]

Dando lugar a unha asimilación recíproca e non total, COMA no caso anterior (19)

Castelao (Os dous..., 1934: 120, 121; 1922: XV-XVI; Retrincos, 1934: 27):

Él sinte que o son vaise perdendo, COMA un crepúsculo (121)

Tamén adoitaba durmir na nosa casa un andaluz garuleiro, tan patriota COMA min (27)

Dinlle que o pai ten pulmonía dobre, e quédase COMA cando lle dixeron que seu curmán Manoel marchou para Bós-Aires (120)

Respondeume unha voz COMA se saíse por unha boca chea de papas (XV-XVI)

Alvaro Cunqueiro (1955: 97-105):

Si sintes que brincan polo camiño uns canciños COMA ratos, aviva o trote (97)

I eu estaba posto co meu chaquetón i os zocos solados COMA do trinque (97)

Gardadores de tesouros, que se disfrazan de cadelos pondo un rabo rizado COMA de can de pintura de Flandes (105)

Anxel Fole (1955: 82-94):

Mais era listo COMA o lume. ...Heite esfolar COMA un gato (82)
‘¡Larfón COMA il!’, diría o que o vise larpar (87)
O Morito empezou a malear COMA si o escaldasen (91)
*COMA en moitas outras aldeas, hai eilí o costume de comer o caldo de-
trás (94)*

b. Comparación oracional.

Neira Vilas (1972: 15-49):

Pero, COMO dí a madriña, ‘non sempre é ouro o que reloce’ (49)
Fan de nueces e soscan a quen cadra e COMO cadra (49)
*Quedaron para nós os escalos, que ven a ser, COMO ti sabes, peixe de
segunda clase (15)*

Vicente Risco (1925: 2):

*É un silencio onde se oucen cair as follas secas, COMO hai un mes ou-
víanse cair os ourizos regañados (2)*

Laureano Prieto (1958: 41-157):

Chegou a ser rei, COMO el quería (41)
A mai botoulle o bonete i a mochilla, TAL COMO lle dixera (51)
*Espera un pouco que me vou a lavar, que pra o outro mundo non se
pode ir ASÍ lixoso COMO eu estou (54)*
Iba collendo os torresmos COMO podía (143)
*O toliño comprendeu que sería porque non lle falara COMO era debido
(157)*

Quintáns Suárez (1993: 45-61):

O tío Xan mantivo COMO puido un ranchito (45)
ASÍ COMO o dixo fixoo (58)
*Máis ca un pouco lelo, COMO dicían as malas linguas, era en exceso
espabilado (61)*

Antón Santamarina (1974: 19-27):

*Ó lado desta forma tamén atopamos ‘que’, COMO acontece no seguin-
te exemplo (19)*
A súa orixe remóntase ó lat. ‘quam’, COMO xa supoñía Saco (22)
*Compre logo proceder dun xeito semellante a COMO fixemos con que
= ca (25)*
Visto COMO se presenta a distribución de como e coma... (27)

Castelao (Os dous..., 1934: 145; 1922: XXVIII):

Pero non pode lel-os periódicos COMO adoitaba facer sempre (145)
*Según fala foi TAN desventurado no outro mundo COMO é felis niste
(XVIII)*

Blanco Amor (1962: 19):

O Roxo guindou un figo de aviso e ATAL COMO me insinara, guieime por il, abrin a saqueta i escomenzaron a cair os figos (19)

Alvaro Cunqueiro (1955: 98):

Tentado estiven de mandarlle que me quitase a pamela, COMO eu lle quitaba a il a pucha (98)

Anxel Fole (1955: 87):

TAN logo COMO te ergas, lávate ben lavadiño de canelas e cara, que te quero ver limpo coma un riarengo (87)

13. Fórmulas alternativas á comparación con *ca*

No tocante ás correlacións hai que advertir que o elemento de significado relativo non sempre xera estrutura comparativa. Nese caso o indicador de correlativo é a preposición ‘de’, preposición universal válida para expresar múltiples tipos de relacións semánticas, a propia comparación incluso. Pero a comparación formal non se fai mediante preposición. Nalgún caso tamén a oración de relativo é unha alternativa á fórmula comparativa.

Tras da preposición ‘de’ vén sempre unha unidade nominal léxica ou funcionalmente equivalente, como ocorre con tódalas preposicións²⁰. Polo tanto, nunca introduce o segundo membro dunha comparación oracional. E, por suposto, tampouco introduce calquera tipo de comparación representativa. Só algúns casos de comparación nominal correlativa serían intercambiábles por unha fórmula preposicional. Pois ben, se por un lado quedan expresamente excluídos da fórmula preposicional os dous niveis da comparación representativa e maila correlativa oracional, e polo outro, moitas das fórmulas preposicionais non admiten substitución con conxunción, hai que concluír que a fórmula con ‘de’ non é comparativa

²⁰ As preposicións son relacionantes sintagmáticos; tras elas vai sempre un sintagma nominal ou o seu equivalente funcional, que se constitúe así en elemento subordinado dentro dunha estrutura superior. Pola súa banda, as conxuncións subordinantes son relacionantes oracionais: transforman unha estrutura oracional en elemento subordinado doutra estrutura superior (Pérez, 2000: vol. II, p. 23).

Con cuantificadores:

- (1) *Pedro é o maior / o máis alto / o mellor / o máis bo de todos / deles*
- (2) *Pedro é maior / máis alto do (de o) que son todos / eles / seu irmán*
- (3) *Pedro escribe mellor do (de o) que din*
- (4) *Pedro escribe mellor do (de o) que fala*
- (5) *Pedro escribe mellor do (de o) que escribo eu*
- (6) *Pedro fala máis elegantemente do (de o) que escribe*

En tódolos exemplos hai un comparador de tipo cuantificador que xera unha relación entre dous núcleos mediante a preposición 'de'.

No primeiro deles non cabe a substitución desta preposición polo relacionante 'ca', porque a frase xerada é distinta semanticamente, non di o mesmo. Na fórmula con 'de' hai un partitivo (considerándose a fórmula semanticamente como superlativo relativo). 'Pedro' forma parte, está incluído no conxunto 'todos' ou 'eles'. En cambio nas fórmulas con 'ca', coma en tódolos demais exemplos con 'de', a relación que existe entre os dous núcleos non é inclusiva, ou partitiva; dáse entre elementos separados:

- (1) *Pedro é maior / máis alto / mellor / máis bo ca todos / ca eles*

Nos exemplos restantes a frase con 'de' é substituíble semanticamente pola fórmula con 'ca', pero é preciso modificar a estrutura formal, nuns máis profundamente ca noutros. É menor a modificación nos exemplos (2), (3) e (4) onde as dúas fórmulas son nominais, pero a que se fai con 'ca' é nominal de base, mentres que a que se fai con 'de' resulta dunha substitución funcional (oración de relativo substantivada, no canto dun substantivo léxico):

- (2) *Pedro é maior / máis alto ca todos / ca eles / ca seu irmán*
- (3) *Pedro escribe mellor có (ca o) que din*
- (4) *Pedro escribe mellor / máis ben ca min*

Pero a substitución que cabe nos exemplos (5) e (6) conleva un cambio de estrutura moito máis profundo: hai que pasar dunha estrutura nominal, como son tódalas que levan 'de', a una estrutura estritamente oracional:

- (5) *Pedro escribe mellor ca fala*
- (6) *Pedro fala máis elegantemente ca escribe*

Con secuenciadores.

Con este tipo de comparadores ademais de non haber o partitivo, a fórmula con 'de' é substituíble pola fórmula con 'ca' en menos casos ca no apartado anterior; e sempre modificando a estrutura da frase:

(1) *Pedro chegou antes de tempo / antes da media noite*

(2) *Pedro chegou antes do (de o) que lle dixeran*

(3) *Pedro chegou antes de que amañecera*

(4) *Pedro chegou antes / primeiro de que chegara seu irmán / de que chegara eu*

Tódolos exemplos teñen a mesma estrutura pero só o (4) ten significación comparativa; polo tanto, só este admite a substitución pola fórmula con 'ca', pero con cambio de estrutura:

(4) *Pedro chegou antes / primeiro ca seu irmán / ca min*

Danse os catro elementos necesarios para que haxa comparación: os comparadores 'antes' / 'primeiro', os dous núcleos 'Pedro' e 'seu irmán / eu', a conxunción 'ca' e a base 'chegar'. Nos tres primeiros exemplos non existen tales elementos.

Con identificadores.

Nas comparacións onde o elemento de significado relativo é un identificador non existen en absoluto fórmulas con 'de'; son forzosamente todas con 'ca':

O que dis ti é o mesmo có (ca o) que digo eu

Fala igual cós (ca os) da montaña

A comparación non é outra cousa ca unha correspondencia

Como primeira conclusión, hai que afirmar que a distribución das fórmulas con 'de' vai dende a incidencia máxima cando o comparador é cuantitativo á incidencia nula cando o comparador é identificador. En segundo lugar, a fórmula con 'de' é substituíble pola fórmula con 'ca' só se se modifica a estrutura da frase. Terceiro, tódalas fórmulas con 'de', salvo no caso (1) de comparador cuantitativo onde hai unha estrutura partitiva, son estruturalmente iguais, admitan ou non a substitución con 'ca'. Polo tanto, a estrutura con 'de' non é de por si comparativa. A preposición 'de' é indicador do referente ou correlativo sen máis. En cambio a partícula 'ca' é indicador do

referente ou correlativo que só pode ser comparativo. Cando coinciden semánticamente, o máximo que cabe dicir é que hai dúas fórmulas para dicir o mesmo, pero unha é comparativa e a outra non.

O pronome relativo ‘que’ aparece a veces tamén como alternativa á fórmula comparativa. Isto ocorre só cando o comparador é de significado identificador: *Lois fixo o mesmo que facían todos*. Esta frase ten unha estrutura que nada ten que ver coa destoutra: *Lois fixo o mesmo ca todos*. Na primeira hai unha oración de relativo sen máis, na segunda unha comparación. Inda que os dous procedementos expresan o mesmo, un é comparativo e o outro non.

14. *Incoherencias dos autores: as ‘desautoridades’*

Hai abundantes erros e confusións entre os escritores no emprego das partículas comparativas. A xente do pobo, canto menos letrada, sobre todo se non sufriu a interrupción da fala galega nalgún elo da tradición familiar, é a mellor autoridade a seguir. A fala popular pode estar alagada de castelanismos léxicos, pero mantense substancialmente pura nas estruturas. Os persoeiros da cultura, en cambio, esfórzanse por manter a lingua limpa de castelanismos léxicos, a veces mesmo creando hiperenxebriños, pero moitos deles están bastante viciados polas estruturas da lingua dominante. Neste aspecto, máis ca autoridades acaeríalles mellor o nome de ‘desautoridades’.

No tocante ao sistema da comparación, o pobo de Galicia nos seus catro cantos coincide con asombrosa precisión no emprego das fórmulas arriba descritas, en tanto que os escritores incorren en incoherencias inadmisibles tratándose de textos, algo que se fai visible ó ollo. Non é explicable que na mesma páxina ou na mesma liña incluso se fagan saltos de código. Non vale dicir que se producen esas alternancias porque o sistema é vacilante (Santamarina, 1974: 22). No vello pobo falante non hai tal vacilación. É máis, estes erros aprécianse máis nos autores de maior formación castelanizante, e de modo especial naqueles que de nenos foron castelanparlantes. Por tanto, non se trata da

concorrenza de dous códigos galegos na mesma persoa, senón dun problema de adstrato, de contaminación da lingua máis poderosa sobre a máis débil socialmente, creando nos individuos unha inseguridade persoal que os leva á confusión entre os códigos desas dúas linguas. Aínda máis, nestes últimos anos en que o galego é ensinado polo sistema educativo, onde o aprenden tamén as clases castelanizadas, a descomposición das estruturas, e en particular as da comparación, é máis intensa ca no pasado, dado o prestixio que aquelas teñen entre o pobo menos letrado. O galego da cultura debería esforzarse por buscar un maior amarre nas raíces populares, se non se quere que máis pronto ca tarde a nosa lingua quede diluída e perdida na marea do castelán.

Imos ofrecer só unhas poucas mostras de certos autores case escollidos ao chou, porque o fenómeno está moi espallado. Nin tan sequera Neira Vilas, que é sen dúbida o que mellor uso fai da comparación, se libra dalgún defecto. Poranse nalgúns casos exemplos da forma correcta ó lado doutros coa incorrecta para resaltar a incoherencia.

14.1. *Confusións entre **ca** e **que** comparativos*

Risco (1925: 30, 32):

Non se ouvía MÁIS QUE arde-la leña (4)

Non levaba MÁIS QU'A camisa (6)

Marcial Suárez (1969: 55):

¿Ou seica queres saber tú MÁIS QUE min? (55)²¹

Hai moitos autores que só empregan a partícula *que*, coma en castelán²². Outros en cambio case sempre fan uso da diferenciadora forma *ca*²³.

²¹ Exemplo moi chocante, por usar 'que' co pronome persoal.

²² Véxase Castelao, Pondal, Rosalía, Curros, entre outros.

²³ Véxase Neira Vilas, Laureano Prieto, A. Santamarina, etc.; todos eles de extracción moi popular. No caso de L. Prieto, esta tendencia aplícaa tamén ao uso de 'coma', que estende incluso ás partículas causal e predicativa, cousa impensable na zona onde recolle os contos.

14.2. Confusións entre *coma* e *como* comparativos

Castelao (*Os dous...*, 1934: 168-186):

Voan os corvos... berrando COMA demos pechados n'unha catedral
(173-174)

Ten medo, COMO o ladrón que vai roubar con zapatos de rinchido
(174)

Eu quero andar de pé, COMO os demais homes, porque son TAN home
COMA calquera (186)

Risco (1925: 8; 1928: 7):

ASÍ foi COMA se fixo co-a fábrica e co-as minas (7)

Mais ás veces tamén se colle por casualidá, COMO é cand' un bota
unha fada (8)

Otero Pedrayo (1932: 7):

Entr'as pipas de viño, postas COMO morteiros de guerra (7)

As libras do chicutate postas COMA volumes ou ladrillos (7)

Anxel Fole (1955: 102):

O outro, era un ovo azul, COMA o do tinzón, mais TAN grande
COMO o dunha pita (102)

Laureano Prieto (1958: 141, 157):

Pero, COMA xa che dixen iantias, o ollo non o perdeu (141)

COMA tu veis, cousa de importancia non hai ningunha que che contar
(141)

O toliño comprendeu que sería porque non lle falara COMO era debido
(157)

Quintáns Suárez (1993: 48, 51):

E COMA el o pediu, ASÍ se fixo (48)

O home tapouna COMO puido cunhas xestiñas (51)

Neira Vilas, Xosé (1972: 55, 61):

Aprendino cando era novo COMO ti (55)

Boa estaría que os animais falasen COMA nós (61)

Hai autores que, ante a dúbida, deciden cortar polo san e establecer a súa propia norma. Todos eles son de formación e incluso extracción castelánizante. Ou empregan 'como' para todo, coma Carballo Calero e Gonzalo Mourullo, ou se decantan sistematicamente pola forma diferencialista 'coma', coma Xosé María Álvarez Blázquez e Laureano Prieto a quen lle pode a veces a súa extracción aldeá.

14.3. Uso espurio de **coma** no canto do **como** predicativo

É unha confusión non infrecuente entre os autores, tal vez por non teren reparado na diferenza gramatical entre o comparativo e o predicativo.

A. Santamarina (1974: 19-23):

Hai, logo, dúas áreas, asegún o 'ca' se trate COMA átono ou COMA tónico (19)

Referímonos ó 'que' que aparece COMO adverbializador (23)

Laureano Prieto (1958: 136):

COMA bon soldado que fora, o primeiro que fixo foi mirar ben todo o que había na cuchiña (136)

Castelao (1922: 53, 56):

Eu tiña unha voz de trono...; e en calidade de fenómeno entrei COMA baixo no orfeón (XVI-XIX)

Foi home de gran merecemento na vida... Que non nacerá no mundo quen o aventaxe COMO poeta (XXVI-XXVII)

14.4. Uso espurio de **coma** no canto do **como** causal

É unha confusión pouco frecuente pero que resulta moi estridente para os ouvidos avezados á lingua.

Laureano Prieto (1958: 142-159):

COMA non tiñan fillos, queríanlle muto ón gato que lle puxeran Mundo (142)

Estuvo escutando un pouco, e COMA non sentía ruído ningún, non se ergueu; pero COMO vía que o tempo iba pasando, chamou (151)

Pero COMO xa estaba escarmentado, mirou se iba algún papel drento da cesta (159)

Risco (1928: 12):

COMA non podía falar, engarabitaba as maus adoecida (12)

14.5. Uso espurio de **coma** no canto do **como** interrogativo

Os dous autores que seguen son teimosos neste tipo de confusión, rarísima en tódolos demais.

Anxel Fole (1953: 60-62):

Xa veredes COMA todo isto ven moi a conto (60)

Mais non podía entender COMA me atopaba nila (61)

Non sei COMA olléi pra alí (62)

Laureano Prieto (1958: 137-157):

Púxose a discurrir CÓMA faría para fartarse de chourizos (137)

E ló, CÓMA hei decir? (157)

Aconsélleme CÓMA hei decir (157)

Tal vez conveña sinalar que nas funcións de complemento predicativo, de oración causal e de oración interrogativa a conxunción que debера empregarse é *como*. A forma *coma* é necesariamente partícula comparativa, que alterna co *como* comparativo segundo se trate de comparación nominal ou oracional, como queda exposto.

Referencias

- Alarcos Llorach, Emilio (1970). *Estudios de gramática funcional del español*. Madrid: Gredos.
- Blanco Amor, Eduardo (1962). *Os biosbardos: contos prá xente*. Vigo: Galaxia.
- Cunqueiro Mora, Álvaro (1955). *Merlín e familia i outras historias*. Vigo: Galaxia.
- Fole Sánchez, Ánxel (1953). *Á lus do candil: contos a carón do lume*. Vigo: Galaxia.
- Fole Sánchez, Ánxel (1955?). *Terra brava: contos da solaina*. Vigo: Galaxia.
- Neira Vilas, Xosé (1972). *Memorias dun neno labrego*. Sada - Coruña: Edicións do Castro.
- Neira Vilas, Xosé (1978). *Cartas a Lelo*. Sada - A Coruña: Edicións do Castro.
- Otero Pedrayo, Ramón (1932). *Contos do camiño e da rúa*. Santiago de Galicia [Santiago de Compostela]: Nós.
- Pérez Fernández, J. Manuel (1994). Implicaciones sintácticas de los adverbios con significación léxica relativa y representativa. *Actas del VIII Congreso Español de Estudios Clásicos*,

- vol. I. Madrid: Sociedad Española de Estudios Clásicos, pp. 695-702.
- Pérez Fernández, J. Manuel (1998). El pronombre relativo: su complejidad formal y funcional. *Actas del IX Congreso Español de Estudios Clásicos. Lingüística latina*. Madrid: Sociedad Española de Estudios Clásicos, pp. 217-221.
- Pérez Fernández, J. Manuel (2000). *Sintaxis estructural latina*. Santiago de Compostela: Follas Novas.
- Pérez Fernández, J. Manuel (2000). *Sistema funcional del adverbio latino*, vol. I - II. Santiago de Compostela: Follas Novas.
- Prieto Rodríguez, Laureano (1958). *Contos vianeses*. Vigo: Galaxia.
- Quintáns Suárez, Manuel (1993). *Antoloxía de contos populares de Galicia*. A Coruña: Tambre.
- Risco, Vicente (1925). *O lobo da xente: lenda galega*. A Cruña: Imp. Lar. (Publicado xunto con outros).
- Risco, Vicente (1928). *O porco de pé: novela*. A Cruña: Nós.
- Rodríguez Castelao, Alfonso (1922?). *Un ollo de vidro: memorias d'un esquelete*. Ferrol: Imp. Céltica.
- Rodríguez Castelao, Alfonso (1934). *Os dous de sempre: novela*. Santiago: Nós.
- Rodríguez Castelao, Alfonso (1934). *Retrincos*. Santiago de Compostela: Nós.
- Sánchez Salor, Eustaquio (1984). *Sintaxis latina. La correlación*. Cáceres: Universidad de Extremadura.
- Santamarina, Antón (1974). Contribución pra un estudio das partículas comparativas *que* = *ca* e *como* = *coma* en galego. *Verba. Anuario Gallego de Filología*. vol. I. Santiago de Compostela: Universidad de Santiago de Compostela, pp. 16-30.
- Suárez, Marcial (1969). *O acomodador e outras narraciós*. Vigo: Galaxia.

APROXIMACIÓN Á SINTAXE DA PRENSA ESCRITA EN LINGUA GALEGA*

ESTEFANÍA MOSQUERA CASTRO
Universidade da Coruña

RESUMO

O presente traballo pretende trazar algúns datos relevantes sobre a situación en que se encontra a lingua galega nun ámbito tan importante como é o dos medios de comunicación impresos. Para isto escollemos como corpus un total de dez exemplares: cinco números do xornal *A Nosa Terra* e cinco de *Galicia Hoxe*. Con todo, non se trata dun estudo que reflecta as características da lingua en xeral, senón que se centra, nomeadamente, nas propiedades sintácticas do noso idioma, xa que coidamos que constitúen estas un dos aspectos máis relevantes canto que conforman a estrutura interna da lingua. É por isto que tamén achamos fundamental reflectirmos sobre o estado desta disciplina no marco da discusión gramatical teórica. A nosa análise intenta demostrar que a praxe dos medios estudados se encontra altamente deturpada, na maioría dos casos, produto dunha forte castelanización, non só a nivel lexical, senón tamén canto aos usos sintácticos.

ABSTRACT

The present work is intended to expose important data on the current situation of the Galician language in such an important field as the printed modes of communication. The corpus of analysis consists of a total of ten publications: five issues of the journal *A Nosa Terra* and five of *Galicia Hoxe*. Notwithstanding, this study is not aimed at constituting a representative analysis of the characteristics of the Galician language in general, but is rather focused on its syntactic aspects since we consider them to be the most relevant ones to the internal structure of the language. Consequently, we find it crucial to explore the state of

*Este artigo enmárcase dentro do Programa de Formación de Profesorado Universitario (Orde EDU/3445/2011, de 30 de novembro).

this discipline within theoretical, grammatical discussions. Our analysis wants to demonstrate that the praxis of the studied means of communication is highly altered and, in most cases, this alteration is the direct result of a strong castilianisation, not only at a lexical level, but also at a syntactic level.

PALABRAS CHAVE

Lingua galega, Sintaxe, Medios de Comunicación, Contacto de linguas

KEYWORDS

Galician Language, Syntax, Mass Media, Language Contact

1. Metodoloxía

Este estudo ten como obxectivo fundamental realizar unha aproximación do estado actual da lingua galega nos medios de comunicación escritos; concretamente, persegue reflectir sobre a situación do idioma no referente aos aspectos sintácticos. O punto de partida foi a consideración da sintaxe como unha das disciplinas gramaticais máis relevantes, canto que define a estrutura interna da lingua, e a constatación de que a día de hoxe existe certa preferencia polo emprego de construcións sintácticas coincidentes coas súas homólogas no español, en detrimento de alternativas plenamente galegas. Igualmente, pretendemos verificar se a posibilidade de escolla entre diferentes estruturas é un recurso de rendibilidade estilística ou, en troca, responde a outros condicionamentos, cal a presión da antedita lingua.

Para levarmos a cabo tal estudo, decidimos acoutar a nosa pesquisa aos medios de comunicación escritos integramente en galego, ou sexa, o diario *Galicia Hoxe* (nº2505-2508 e 2511) e o semanario *A Nosa Terra* (nº1402-1406). Neste sentido, procedemos ao levantamento total de dez exemplares que conformou o corpus en que baseamos o noso traballo e que permitiu facermos unha aproximación sobre a orientación de determinados usos sintácticos que se fan da lingua galega. A respecto da citación dos exemplos tirados da prensa, as referencias conterán a abre-

viatura correspondente (ANT para *A Nosa Terra* e GH para *Galicia Hoxe*), o número do xornal e a páxina en que se acha o exemplo. No tocante ás referencias á prensa dixital para o caso d'*A Nosa Terra* citarase, alén do nome do xornal, a data e a hora en que esa nova foi publicada. Escollemos estes xornais por seren aqueles que maior preocupación demostran canto ao uso da lingua, xa que os restantes medios, cal *La Voz de Galicia*, usan o galego de forma minoritaria ou mesmo marxinal. Canto á pertinencia dos números escollidos, convén sinalarmos que se configuraban como os máis actuais no momento en que se iniciou a investigación e que, por tanto, permitirán obtermos un achegamento fiel á situación actual da lingua na prensa.

Con todo, recorremos en ocasións, a outras modalidades expresivas, nomeadamente á lingua oral, á lírica tradicional e á literatura galega, nuns casos, para establecermos diferenzas ou similitudes a respecto do uso de determinadas construcións sintácticas e, noutras ocasións, como fontes con que xustificarmos os nosos razoamentos e as nosas argumentacións. Alén disto, tamén facemos algunhas referencias á presenza ou á ausencia desas estruturacións noutras variedades lingüísticas do dominio galego-portugués, concretamente no portugués europeo e no brasileiro. En moitas ocasións, estas achegas botarán luz sobre os factores que inflúen na variación sintáctica.

Unha análise exhaustiva de todos os fenómenos sintácticos que se atestan na prensa en galego excedería con moito os límites deste estudo. Como consecuencia, tivemos de delimitar a nosa investigación a unhas determinadas estruturas sintácticas. O criterio con que delimitamos cales eran as construcións sintácticas que se deberían tratar ten que ver coa importancia dos ditos fenómenos na configuración da estrutura interna da lingua e dunha praxe de calidade. Debido a isto, decidimos analizar, nomeadamente, o uso, en ocasións problemático, daqueles que se constitúen como elementos intrínsecos e, nalgúns casos, diferencialistas do idioma galego. O número de exemplos que se mostra para cada fenómeno estudado trata de ser representativo e está tirado dun corpus maior, extraído con motivo dunha ou-

tra investigación levada a cabo pola autora, mais que excede os límites desta colaboración. Igualmente, se ben que non se ofrecen datos estatísticos en canto á frecuencia de aparición de determinadas construcións, as nosas argumentacións están baseadas en datos empíricos e constatábeis, como se pode comprobar logo dunha análise dos números dos xornais mencionados.

Por último, tórnase necesario sinalarmos que na actualidade (2012) ambas as cabeceiras deixaron de editarse na súa versión impresa. Estas tiveron de ser suprimidas debido á falta de apoio institucional que sufriron desde que en marzo de 2009 o PP chegou á Xunta e recortou de forma drástica as súas axudas aos medios escritos en galego. Comezou o semanario *A Nosa Terra*, en setembro de 2010. Nove meses máis tarde aconteceu o mesmo co diario *Galicia Hoxe*, cuxa última edición impresa saíu ás rúas o 28 de xuño de 2011. *A Nosa Terra* tivo que pechar tamén a súa edición dixital, en canto *Galicia Hoxe* aínda se mantén en formato electrónico.

2. Cuestións xerais

2.1. Os medios de comunicación na Galiza: unha óptica sociolingüística

Desde o aparecemento dos medios de comunicación escritos na Galiza, que remonta ao inicio do século XIX coa edición de *El Catón Compostelano*, a prensa galega percorreu un longo camiño até á actualidade, caracterizado este por épocas de grande emerxencia e por outras en que as producións escritas en galego ficaron silenciadas (Aneiros 2008:181-195). A día de hoxe na Galiza publícanse arredor de trece xornais, entre os cales podemos destacar *La Opinión de A Coruña*, *El Ideal Gallego*, *El Correo Gallego* ou *La Voz de Galicia*. Porén, estes diarios son editados maioritariamente en castelán cunha presenza minoritaria da lingua galega, que aparece nomeadamente nos artigos de opinión, aínda que non só. No momento en que realizamos a nosa investigación (2010), *Galicia Hoxe* era o único xornal de pago que em-

pregaba de forma exclusiva o galego en todas as súas páxinas e o mesmo acontecía nos de distribución gratuíta, onde só contá-bamos con *De Luns a Venres*.

A pesar de que nos primeiros xornais galegos o uso do noso idioma era a única forma de chegar á maioría da poboación da Galiza, hoxe a situación sociolingüística do país mudou de forma considerábel e os editores dos xornais non teñen, como antano, a necesidade de utilizaren o galego, pois aínda que xa naquela época o castelán era, en termos sociolingüísticos, a lingua A, a poboación era fundamentalmente monolingüe en galego. No entanto, na actualidade, á medida que a lingua galega foi ampliando o seu uso en espazos que até entón pertencían de forma exclusiva ao castelán, tamén foi perdendo falantes de forma progresiva, onde o éxodo rural e a castelanización das cidades xogaron un papel fundamental. Con todo, seguíndomos Rosa Aneiros (2008:190), fronte ao escaso uso do galego na prensa a nivel autonómico, constatamos unha grande presenza da nosa lingua nos medios de comunicación comarcais e locais.

Alén disto, a aparición da Internet e, consecuentemente, da prensa dixital, supón unha nova forma de xornalismo, que se configura como unha alternativa aos soportes tradicionais. A este respecto, cómpre destacarmos *Vieiros*¹, creado en 1996, que se converteu nun dos diarios galegos de referencia na Rede, mais non no único, pois tamén é necesario sinalarmos que *Galicia Hoxe*, e mesmo *O Sil* contan con edicións dixitais. Igualmente, o grande desenvolvemento que os programas de tradución automática tiveron nos últimos anos posibilitaron que hoxe en día poidamos consultar moitos sitios web, non só de xornais, que inicialmente están escritos noutras linguas. Neste sentido, *La Voz de Galicia* e *El Progreso*, facendo uso dos tradutores automáticos, dános a posibilidade de elixirmos entre a versión en castelán ou en galego, aínda que o acceso estea en español. No entanto, cómpre sermos conscientes das eivas que aínda a día de hoxe ten a tecnoloxía traducional e, por tanto, a calidade lingüística

¹ Tamén desaparecido. Cfr. <http://www.vieiros.com/nova/80362/ate-sem-pre>.

de ambas as versións é notabelmente distinta: a versión galega é moi deficitaria, dado que carece dunha necesaria revisión posterior e, consecuentemente, ofrece un modelo de lingua moi deturpado e, ás veces, incoherente, o que pode mesmo provocar que se opte pola versión española.

En liñas xerais, pódese afirmar que os medios de comunicación son focos de innovación lingüística, nomeadamente no plano lexical, pois tenden a introducir estranxeirismos e a crear neoloxismos, mais en moitos casos tamén se documenta neste soporte unha grande presenza de usos que constitúen desviacións da norma e que, en ocasións, teñen repercusións na estrutura interna da lingua, como é o caso da sintaxe. As interferencias lingüísticas que o castelán provoca no galego conforman unha das grandes eivas da nosa lingua nos medios de comunicación. Estas deturpacións afectan, aínda que non da mesma forma, a maior parte das disciplinas gramaticais, isto é, a morfoloxía, a sintaxe e o léxico. Nesta liña, destaca tamén o fenómeno contrario, isto é, a presenza de formas diferenciais do galego a respecto do castelán, o que produce, por un lado, a creación de pseudogaleguismos e, por outro lado, o rexeitamento de formas plenamente galegas por coincidiren con aqueloutro idioma. Canto á incidencia deste fenómeno nas diferentes áreas gramaticais, cómpre salientarmos que é no plano lexical e no sintáctico onde se documenta unha maior cantidade de españolismos. No entanto, noutros casos os erros débense a unha falta de competencia lingüística, que produce desvíos na ortografía, sobre todo no referente á acentuación e á puntuación. O motivo destas desviacións non é tanto a situación de contacto lingüístico, como o desleixamento ou o descoñecemento das normas que regulan unha correcta redacción.

2.2. A sintaxe no marco das disciplinas lingüísticas

No limiar da *Gramática da lingua galega* de Álvarez / Xove (2002:9), ponse de manifesto que existen compoñentes gramaticais, como a sintaxe, que recibiron un tratamento menor, parcial

e nalgúns casos até marxinal no conxunto das disciplinas gramaticais. Alén disto, é preciso indicarmos que para o caso da lingua galega as Normas (RAG / ILG 2003) tan só recollen aspectos morfolóxicos e ortográficos. Por tanto, non existe unha autoridade que oriente os usos sintácticos nunha ou noutra dirección. Con todo, cómpre explicarmos que se trata dunha área que presenta unhas características particulares a respecto das outras disciplinas gramaticais, pois a pesar de que na morfoloxía ou na fonética as normas se decantan por unha determinada forma que establecen como normativa, no terreo da sintaxe a variación é contemplada positivamente. Non obstante, unha reflexión demorada sobre as estruturas sintácticas botará luz sobre o feito de algunhas escolhas seren produto da confluencia destas casuísticas coas homólogas no español, máis do que propiamente eleccións con vontade estilística ou expresiva. Por tanto, e na liña do exposto en Sánchez Rei (2009)², convén indicarmos que, aínda a termos en conta que a sintaxe é unha disciplina da gramática que asume como elemento positivo a variación, existe tamén a necesidade de establecermos unhas pautas normativas que orienten a sintaxe para conseguirmos un modelo de lingua culta.

Para tal propósito, é preciso que se potencien certos usos sintácticos considerados inherentemente galegos, que acheguen a nosa lingua ao tronco lingüístico común co portugués, pois desta forma evitaremos a confluencia co español que fai perigar a propia existencia da lingua, no sentido de que podería acabar reducida a unha simple variedade dialectal de castelán, “con algúns xiros exóticos que lle darían «cor»” (Sánchez Rei 2009:290). Os usos que se atestan na actualidade, como veremos máis adiante, seguen esta liña de asimilación españolista e, por tanto, tórnase necesario actuarmos reorientando estes mediante a recomendación ou mesmo a prescrición das estruturas que reafirmaren aqueles trazos distintivos da lingua galega. Non obstante,

² Alén de Sánchez Rei (2009), convén mencionarmos que tamén en Cidrás (2005) se reflicte sobre o papel da sintaxe no ámbito da gramática e a súa vinculación coa variación e a prescrición.

o tratamento parcial que sofre a sintaxe non é exclusivo do ámbito galego, senón que é común aos estudos de lingüística xeral, pois esta disciplina foi relegada na organización das gramáticas descritivas até hai pouco tempo (Cidrás 2005:337). Contrasta esta situación co feito de ser a sintaxe aquela que define a estrutura interna das linguas e que, por tanto, debería ser un ámbito de estudo prioritario ou, cando menos, relevante. Igualmente, Cidrás (2005:337) resalta que a importancia estrutural dos fenómenos lingüísticos con relación ao estándar é inversa á súa relevancia estrutural a respecto do sistema e afirma que na historia dos estudos gramaticais o morfocentrismo relegou o tratamento da sintaxe á marxinalidade, cando non á pura e simple ausencia.

Con todo, o estudo gramatical galego³ chega con máis retraso debido ás propias circunstancias da Galiza, o que segundo Sánchez Rei (2005:95-121) provoca que nas análises deste tipo os autores non conten coa preparación necesaria até épocas recentes, que a maioría destas obras sexan de carácter diglósico e que se marxinalicen certas disciplinas⁴. Para alén disto, as Normas (RAG / ILG 2003) non establecen formas referenciais na sintaxe, por un lado, porque centran a súa atención na ortografía e na morfoloxía e, por outro lado, porque neste campo vira complexo establecer categorías fechadas, dado que a existencia de diversas posibilidades non se ve como un trazo problemático, senón todo o contrario. É dicir, a escolla dunha delas permite favorecermos a expresividade ou mesmo responde a unha vontade estilística a depender da persoa ou do tipo de discurso en que se integrar. Neste sentido, Cidrás (2005:337) incide en que existen moitos fenómenos pouco definidos con relación ao estándar, pois non son identificados como “particularmente emblemáti-

³ Para unha aproximación ás características das gramáticas que inauguran a reflexión lingüística sobre o galego, cfr. Sánchez Rei (2005), Fernández Salgado (2000) e Henríquez Salido (1986).

⁴ Isto xa non acontece na actualidade, pois o estudo do galego obtivo en poucos anos un grande desenvolvemento cuantitativo e cualitativo, e a día de hoxe contamos con achegas que o analizan de forma seria e rigorosa, pois son obra de persoas formadas no campo da lingüística e da filoloxía.

cos, nin do común nin do particular”. Consecuentemente, os fenómenos lingüísticos máis internos, caso da sintaxe, non son tan facilmente recoñecíbeis e emblematizábeis, o que se traduce nun tratamento menor desta disciplina nas normas, en que só se menciona a sintaxe para explicar as características de certas categorías morfolóxicas.

Nalgúns casos, as tendencias evolutivas que se verifican actualmente na lingua galega parecen contar coa influencia do español. Por tanto, se pretendemos crear un modelo lingüístico libre de interferencias, deberemos potenciar unha praxe que conte con elementos distintivos, caracterizados por seren autóctones e tradicionais e que contribúan, desta maneira, para acadaren unha expresividade completamente galega e unha normalización óptima da lingua; do contrario, acabaremos por confluír co castelán. Estas consideracións deberíanse ter moito en conta para o caso da sintaxe, sobre todo no que ao seu tratamento por parte dos estudosos se refire, pois cómpre invertermos estas desviacións desde a propia raíz da lingua, isto é, desde a súa estrutura interna. Cidrás (2005:343) realiza o seguinte chamamento:

Estou convencido de que este tratamento da sintaxe na gramática tradicional [...] é fortemente inadecuado. En termos xerais, por marxinal e fragmentario; e no caso do galego, ademais, por subordinado e vicario. Avogo pois por unha gramática feita con outra visión, seguramente a que dá o ollar do lingüista; unha gramática na que a organización e o peso específico dos seus compoñentes deben vir dados pola importancia de cada un deles no sistema lingüístico, non pola súa visibilidade no estándar.

A aplicación deste tipo de gramáticas tradúcese en actitudes nada favorábeis para o galego; no ensino, por exemplo, é moi frecuente que se omita a explicación da sintaxe na nosa lingua porque esta xa fica o suficientemente clara para o alumnado nas aulas de lingua española que tamén recibe e que os docentes de galego se centren exclusivamente no estudo daqueles fenómenos diferenciais⁵, sen repararen en que é preciso comezarmos

⁵ Referímonos ao dativo de solidariedade, ao de interese etc., aspectos que nos parecen de obrigado estudo, mais que cómpre combinarmos con

a casa polos cimentos. Como é obvio, este tipo de práctica gramatical non axuda a consolidar uns usos sintácticos intrinsecamente galegos, senón que, polo contrario, incide na confluencia do galego co español. Neste sentido, moitas desas tendencias do devir da lingua non son naturais, senón que están condicionadas polo español e orientadas cara a esta lingua. É doadamente verificábel que o galego actual parece preferir certas estruturas sintácticas coincidentes co español (ampliación do uso da preposición *a* co complemento directo, colocación dos clíticos, preferencia polas cláusulas de reflexividade indirecta etc.), en canto que relegan a un segundo plano outras posibilidades que, do punto de vista lingüístico, son máis naturais e características do galego. Un claro exemplo pode ser o pouco uso do futuro do subxuntivo ou do infinitivo flexionado, por seren formas que non existen nesa lingua teito. Son precisamente aqueles fenómenos máis auténticos do galego os que se encontran nunha situación complexa e, en consecuencia, algúns autores (cfr.. Sanmartín Rei 2006; Freixeiro Mato 2006a e 2009) discriminan certas formas positivamente ou prescriben determinados usos.

No entanto, non todos os estudosos concordan co grao de prescrición que se debe establecer para o caso da sintaxe: Cidrás (2005:353) considera que o mantemento da variación non ten as mesmas consecuencias en todas as disciplinas e acha que na sintaxe a posibilidade de escolla non supón ningún risco para a consolidación dun estándar. Xa que logo, só considera necesario incidir naquelas estruturas con interferencias externas e chamar a atención para aquelas outras que son rexeitadas socialmente, isto é, “un prescritivismo fedatario (descritivista, por tanto) e moderadamente correctivo”. En definitiva, a variación constitúe unha das características fundamentais de todas as linguas e comprobamos que é na sintaxe onde este fenómeno se entende como totalmente positivo, xa que a posibilidade de elección dunha persoa entre varias opcións fai máis expresivos os textos que elaborar. Segundo Álvarez (2005:361), a variación

achegas a outras disciplinas gramaticais para obtermos unha perspectiva ampla da lingua galega, sen que esta fique reducida a certos fenómenos peculiares.

“non resulta incómoda ao usuario, que agradece esa liberdade de escolla e a lixeireza que o cambio de estrutura achega ás súas composicións textuais”. Porén, cómpre termos en conta que se trata da polivalencia de estruturas sintácticas inherentes á nosa lingua e, por tanto, todas as opcións serán igualmente válidas. Neste sentido, para indicarmos un tempo futuro poderemos empregar expresións equivalentes como *Mañá irei á túa casa* ou *Mañá vou ir á túa casa*, mais nunca **Mañá vou a ir á túa casa*, pois esta última hipótese non é unha construción aceptábel no galego.

Como se pode entender do que levamos exposto, o español é un factor importante que orienta ou mesmo condiciona a preferencia de determinadas estruturas sintácticas con relación a outras semanticamente equivalentes. Isto é consecuencia da situación de contacto de linguas en que vive a Galiza, dado que “a asimilación implica a incrustación e adaptación de formas e estruturas dunha lingua-fonte noutra lingua-meta” (Monteagudo 2005:418). Noutras palabras, a persoa que domina dúas linguas tende a establecer equivalencias entre elas e no momento de optar por unhas determinadas construcións escollerá, con máis facilidade, aquelas comúns a ambos os idiomas. No entanto, non é o español o único factor para termos en conta, pois, de acordo con Cidrás (1994:105-106), unha serie de factores extralingüísticos inflúe tamén na escolla dunha posibilidade con relación a outra homóloga. Para este autor, uns teñen que ver directamente co emisor, quere dicir, educación, idade, sexo, procedencia etc., en canto outros están determinados polo interlocutor, o tema de que se trata, o medio etc.

3. *Análise das estruturas sintácticas presentes na prensa en galego*

Para examinarmos o estado da sintaxe nos medios de comunicación impresos decidimos tratar aquelas estruturacións que presentan maior problemática para acadarmos un modelo de lingua de calidade. Non por casualidade estas construcións son tamén analizadas en Sanmartín Rei (2006) e Freixeiro Mato

(2009), ambas orientadas á consecución desa praxe lingüística de calidade. No corpus manexado encontramos construcións que oscilan canto ao uso debido tanto a fenómenos inherentes á propia lingua, como a interferencias externas. Estas últimas afectan fundamentalmente os fenómenos máis auténticos do galego, razón por que merecen especial atención, sen descoidarmos aqueloutros aspectos sintácticos comúns ás linguas románicas.

Neste sentido, abordaremos cales son os tipos de cláusulas que máis se documentan nos textos, o uso dos tempos verbais no ámbito da cláusula e os tipos de nexos que as introducen, prestándomos especial atención aos relativos. Igualmente, trataremos o fenómeno da concordancia, onde se activan certas fórmulas pleonásticas en que os clíticos adquieren grande relevancia. É por iso que tamén atenderemos a algúns aspectos como a falta de atracción das conxuncións subordinantes sobre os clíticos e a alteración da posición dos clíticos, a depender ben da orde en que se presente a información ben da interferencia que exerza o español. Esta influencia tamén implica que se prefiran determinadas estruturas, non só a respecto da colocación dos clíticos, mais tamén no relativo á estrutura argumental dos verbos galegos, o que se traduce en certos usos preposicionais espurios, se ben que tamén achamos tendencias no uso de verbos con complemento preposicional xeradas de modo interno.

3.1. A construción clausal:

3.1.1. Tipoloxía

Existen diferentes criterios para diferenciarmos os tipos de cláusulas, mais atendendo á súa estrutura, cómpre indicarmos que, a depender das conexións que se estableceren no seu interior, as cláusulas poden clasificarse en simples, complexas, compostas e bipolares (Freixeiro Mato 2006a:653). As particulares características que definen a linguaxe xornalística provocarán que encontremos con máis facilidade aquelas tipoloxías clausais que permitan unha boa e rápida comprensión. Por tanto, esperaríamos unha preferencia polas cláusulas simples e

polas compostas, xa que favorecería un entendemento inmediato. Porén, as necesidades de establecermos relacións entre uns feitos e outros (causa-consecuencia, condicionante-condicionado etc.) implicarán un maior uso das cláusulas bipolares e tamén das complexas. É por iso que será moito máis habitual acharmos enunciados como os que se citan a seguir:

O grupo parlamentario do BNG, a través da súa deputada Teresa Táboas, levará á Cámara autonómica a retirada do Plan de Ordenación do Litoral (POL) para iniciar unha redacción nova do mesmo que se axuste á “realidade galega, estea ben ideado e ben realizado tecnicamente (GH 2511, 8).

Co apoio de 47 asociacións comarcais, a Plataforma para a Defensa da Sanidade Pública de Ferrol celebrou unha manifestación que contou cunha numerosa asistencia a pesar de que nesa área sanitaria as iniciativas para a participación de entidades privadas na xestión de saúde non resulta tan palpábel como noutras zonas do país (ANT 1402, 5).

Con todo, se ben que en textos como as novas, os editoriais, as crónicas ou as reportaxes existirá unha grande frecuencia de cláusulas complexas e de bipolares, noutros xéneros como a entrevista⁶ e, sobre todo, naqueles de extensión reducida, como os que aparecen na sección de anuncios, de axenda ou de servizos, abundarán as cláusulas simples e compostas. É dicir, a necesidade de se amoldar a un determinado espazo é un factor que condiciona a escolla dunhas estruturas con relación a outras semanticamente equivalentes:

No marco do ciclo ST Música Presente, o cuarteto de jazz de Álvaro Vieito presentará en directo no Salón Teatro santiagués o seu disco *Introducing* (ANT 1402, 44).

Particular vende ático no centro de Tomiño, amoblado con calefacción, duplo ventanal, terraza con toldo, adega e garaxe. Impecábel (ANT 1402, 45).

Do mesmo modo que unha reportaxe ou unha nova se distinguen dos textos de opinión (comentario, crítica etc.) canto ao grao de obxectividade e impersonalidade, tamén se diferen-

⁶ O sistema de pregunta-resposta favorece que se documenten con frecuencia frases simples.

ciarán no tocante á estrutura clausal de ambas as tipoloxías. As primeiras preferirán estruturas máis sinxelas, dado que o prioritario é que a mensaxe que se transmite sexa facilmente comprensíbel polo maior número de receptores posíbeis. As segundas, ao estaren formadas por cláusulas longas, cun excesivo número de conxuncións, poden, en ocasións, tornárense confusas e mesmo pesadas; inclusive, hai cláusulas que comezan e non rematan, pois sucédense mediante procesos de subordinación até perder o fío condutor que as motivaba. Porén, as oracións moi curtas, aínda que resultan de fácil lectura, dificultan a recordación por non relacionaren as ideas:

Un libro de Núñez Singala comenta de forma amena os prexuízos contra o galego (ANT 1402, 2).

E todos eles facendo ondear miles de bandeiras nacionais con crespóns negros, entoando incesantemente salmos e o himno nacional durante a espera para o comezo do oficio relixioso, acompañados por numerosos relixiosos e monxas de distintas ordes que se sumaron igualmente á despedida popular (GH 2511, 18).

Eis un exemplo en que a concatenación de oracións subordinadas provoca que se perda a relación entre elas e fiquen inconclusas:

*Precisamente, foi Lage quen máis insistiu na denuncia que supostos casos ata de nepotismo á hora de seleccionar o persoal da administración (GH 2511, 14).

Nestes casos o feito de un artigo presentar o nome do xornalista que o elaborou xa nos pode dar algunha pista sobre o tipo de texto que imos encontrar, aínda a sermos conscientes de que cada escritor presentará bríos estilísticos particulares que o diferenciarán dos outros. Nestes casos costuman documentarse con maior facilidade algúns fenómenos. Ás veces utilízanse de modo excesivo os incisos e, nalgúns casos, a súa colocación pode ser conflitiva para unha boa comprensión do texto. Tamén se adoita utilizar un maior número de adverbios acabados en *-mente* e reiteracións expresivas, do tipo *baixo o meu punto de vista, dalgunha maneira, o feito de que* etc., que recargan a sintaxe construindo períodos sintácticos máis longos, mais sen achegaren información significativa.

Os argumentos que utiliza o PP para saír do burato negro do Gürtel son tres. Primeiro: o partido de Mariano Raxoi foi vítima das manipulacións dun grupo organizado de corruptos. Segundo: xa non hai ningún imputado afiliado ao PP porque todos pediron “**espontaneamente**” a baixa nos listados. Terceiro: o caso Filesa foi, **indiscutibelmente**, moito máis grave (ANT 1402, 12 [Xesús Veiga]).

É xa unha vella cuestión redundante. **Incluso** hai unha proposta de Barack Obama para que a retirada “comece” no verán de 2011, pero, **como tamén é sabido**, negouse Obama a sinalar unha data para que todas as tropas se retiren de maneira definitiva. Esa Vella cuestión semella que, **ao día de hoxe**, pode coller novas posibilidades (ANT 1402, 13 [X.L.Franco Grande]).

3.1.2. Orde de constituíntes e voz pasiva

Como sinala Freixeiro Mato (2006a:690), no galego e noutras linguas románicas “a orde de palabras expresa fundamentalmente a función sintáctica que teñen os constituíntes na cláusula, mais tamén expresa a función textual que eles teñen no discurso”. Estes idiomas presentan de forma maioritaria a orde informativa SVO, fronte ao latín, por exemplo, en que o verbo se colocaba no final da cláusula. Con todo, tamén se producen con certa frecuencia alteracións desta orde, nomeadamente no discurso oral. En todos os casos, o obxectivo destas inversións é outorgar maior relevancia a un determinado elemento do discurso sobre os outros, e nos textos analizados reflíctese da seguinte maneira:

Do que a transición deixou por facer estamos a pagar agora as consecuencias baixo a forma dunha permanente e esgotadora crise política, prezo tanto máis inxusto canto lles afecta a varias xeracións que non viviron o pacto do 1977 (ANT 1403, 3).

Deste xeito, modificouse a distribución da páxina para ofrecer “de forma máis clara” as ligazóns ós servizos e ás informacións máis relevantes, **informou este departamento da Xunta** a través dun comunicado para a prensa (GH 2511, 37).

Este fenómeno é bastante frecuente na linguaxe xornalística e, como se pode tirar dos exemplos examinados, abundan os casos en que se topicaliza o CD e o CI, coa intención de lles conceder

máis importancia a estes sobre o resto dos constituíntes da cláusula:

Un bo exemplo do meu tesón deillo ao meu primeiro mestre de lingua galega cando marquei acertadamente no taboleiro a alternancia de vogais abertas e pechadas do presente do verbo *tusir* de repetilas unha e outra vez (GH 2511 30).

Ás nosas desaforadas ganas de intimar co próximo debémoslles enormes ridículos pero tamén as máis altas catedrais da creación humana (ANT 1402, 48).

Hermida Gulías (2004a:148) sostén que se temos a necesidade de marcarmos a atención sobre algún dos elementos que conforman a cláusula, o principal método de que nos servimos é o da “alteración da orde lóxica de colocación dos distintos sintagmas que compoñen a oración” pois permite topicalizarmos calquera dos seus constituíntes, isto é, a acción, o paciente, o receptor ou mesmo as circunstancias. Porén, se o que pretendemos é resaltarmos o complemento directo e colocármolo no comezo do enunciado, para alén da súa topicalización, podemos utilizar a voz pasiva, que tamén é un instrumento moi empregado para colocar no centro de atención os protagonistas e non o proceso ou as personaxes secundarias, xa que en moitas ocasións se prefire destacar os suxeitos en que recae a acción do que os que propiamente a realizan. Mais é preciso repararmos en que, en base ao corpus analizado, na linguaxe xornalística intuímos certa preferencia polo uso de tempos verbais en voz activa, se ben que as necesidades de que protagonistas e accións fiquen no primeiro plano provocan, igualmente, que se utilice con relativa frecuencia a voz pasiva⁷, nomeadamente nos casos en que o axente non se coñece ou mesmo se quere ocultar:

Preto de 2000 voos **foron cancelados** onte en Europa polo peche da maior parte do espazo aéreo europeo pola nube de cinza procedente do volcán islandés (GH 2511, 3).

⁷ Hermida Gulías (2004a:150) sinala que “o uso da pasiva serve para remarcar os elementos dunha mensaxe concreta; o seu abuso só consegue afastalo escrito ou dito do estilo común e dificulta-la comprensión da información”.

En 2007 recibiu a *Medalla Castelao*, que lle **foi entregada** polo presidente da Xunta, coincidindo co centenario da fundación do periódico *A Nosa Terra* (ANT 1402, 5).

No entanto, existe tamén unha construción intermedia que permite axilizar o texto e resaltar os elementos importantes do discurso, isto é, a pasiva reflexa. Esta construción está formada por un verbo en voz activa e o pronome *se*, que permite obviarmos o axente da acción verbal e pór un suxeito que concorda en xénero e número co tempo verbal. Ao lado da voz activa é a que aparece de forma máis habitual nos textos xornalísticos, xa que combina as vantaxes da voz activa (axilidade) e as da voz pasiva (expresividade e marcaxe dos elementos importantes)⁸:

É o único partidario dunha auténtica Unión Europea, tema que, como sinala Timothy Garton Ash, os conservadores tratan de silenciar para que non **se** lles **vexa** o seu radical antieuropeísmo (ANT 1402, 13).

Tres ano máis tarde, **fúndase** na cidade de París a Organización Europea de cooperación Económica, que constitúe un dos primeiros pasos para a unidade europea e o futuro Mercado Común (GH 2508, 2).

3.1.3. *A consecutio temporum e outros fenómenos verbais*

Dos constituíntes da cláusula aquel que ten a función máis relevante é o verbo, que é intrínseco á propia definición de cláusula, xa que constitúe o núcleo da frase verbal, sen a cal non existe a cláusula. Téndomos isto en conta, debemos empregar os tempos verbais pertinentes nos enunciados que elaborarmos para evitarmos problemas de comprensión, como acontece nos exemplos que figuran máis abaixo. Nunha liña similar, a utilización de cláusulas complexas, bipolares e compostas implican máis do que un verbo, o que fai necesario que a correlación entre estes se faga de forma acaída. Este fenómeno é o que xa na

⁸ Tamén é frecuente nos medios de comunicación que se utilice esta construción naqueles casos en que non é recomendábel. Hermida Gulías (2004a:150) sinala como uso pouco acaído a súa aparición cando o axente non fica expreso, mais é facilmente deducíbel polo contexto e/ou cotexto. Os exemplos que documenta proceden de medios de comunicación, mais nos xornais estudados non se documentan usos inadecuados nesta liña.

gramática latina se denomina *consecutio temporum*, en que existe unha dependencia ou unha interrelación entre os tempos verbais de dúas ou máis cláusulas. Semella unha indicación obvia, mais ás veces os usos que se fan das formas verbais non son apropiados no contexto verbal en que se insiren e os textos xornalísticos, igualmente, son albo destas combinacións pouco pertinentes:

*Pablo Crespo, agora no centro da Gürtel, era secretario de organización do PP galego xusto até que vostede é secretario xeral. Sospeitaba del? (ANT 1403, 2).

*Sobre a saída explicou: "Estaba esperando coa luz vermella con todas as ganas e os reflexos están a tope e hai un momento en que che parece ver verde e non é así" (GH 2511, 23).

*Cúmprese así unha das demandas do presidente da patronal galega, Antonio Fontenla, quen onte pedía que se mantivese a sede na Coruña e que se garanten os postos de traballo (GH 2507, 11).

A este respecto, é tamén frecuente nos medios de comunicación analizados que non se diferencie entre o morfema de modo e tempo do antepretérito de indicativo *-ra-* e o morfema de pretérito de subxuntivo *-se-*. Freixeiro Mato (2006a:349) sinala que, a pesar de existiren sospeitas razoábeis de ser a interferencia do castelán a que provoca a confusión, o antepretérito pode utilizarse en lugar do pretérito se presentar un valor desiderativo. No entanto, os exemplos que se encontran na prensa non responden a estes usos, conforme se verifica nos dous últimos exemplos da seguinte serie:

Táboas lembrou que Hernández nin sequera atendeu a emenda do BNG para ampliar o orzamento para esta actividade e recriminoulle que **gastase** 115.000 euros en adquirir vehículos para a Axencia (ANT 1403, 7).

*Deste xeito, temos coñecemento de que cando a pesca dun recurso primordial como era a sardiña resultaba moi abundosa, os prezos caían na lonxa [...] e moitos mariñeiros non obtiñan nin sequera unha retribución que **abondara** para manter as súas familias (GH 2508, 5).

*Cando **chegara** alí, tras esa viaxe sobre a alfombra voadora, vería sobre o pórtico de bronce da entrada uns versos do Corán que describen o paraíso (GH 2511, 5).

Canto ás formas amodotemporais é preciso mencionarmos que para o caso do infinitivo contamos con dúas posibilidades: unha invariábel e outra flexionada. Todas as gramáticas recollen a existencia destas dúas realizacións, máis son poucas as que sinalan os contextos pertinentes en que cada opción ten de aparecer. Neste sentido, é necesario repararmos na gramática de Freixeiro Mato (2006a) xa que, alén de explicar a historia e a sociolingüística do infinitivo flexionado⁹, tamén describe e prescribe os seus usos. Noutras palabras, formula certos contextos en que a aparición do infinitivo flexionado, fronte ao invariábel, é obrigatoria. Nas restantes gramáticas, non se fala tanto de usos prescritivos como de usos habituais ou recomendábeis.

Nos medios de comunicación escritos analizados convén indicarmos que o uso do infinitivo flexionado é minoritario en comparación coa forma invariábel. Con todo, un estudo comparado de ambos os xornais demostra que ten unha maior presenza nos números d'*A Nosa Terra*. Os casos en que aparece empregado de forma máis habitual son aqueles en que o infinitivo vai introducido por preposición. Porén, son moitos os casos en que, de seguirmos as pautas prescritivas que sinalan algunhas gramáticas, se realiza un uso inadecuado da forma invariábel, por se tratar dun contexto obrigatorio da variante flexionada:

Sancionará a Xunta 4500 profesores **por daren** a materia en galego? (ANT 1406, 6).

Para iso, mellor **facérmonos** protestantes, pensarían moitos dos que necesitan sentar un deus á súa mesa (ANT 1402, 5).

*Quen pretende agora impor os cultivos transxénicos, abortos de sementes, que só fortalecen o modelo de agricultura industrializada, obrigando os agricultores e agricultoras a **ser** cada vez máis dependentes dela? (GH 2507, 5).

*Desmantelan a Axencia para **garantir** o seu control político e **facer** o que queiran co urbanismo (ANT 1403, 6).

*"Para moitas mulleres, pasados os sesenta, o divorcio é unha opción de liberdade, de **vivir** en paz, sen sobresaltos, sen **ter** que

⁹ Para afondar máis nesta estrutura, cfr. Gondar (1978), un estudo monográfico sobre o infinitivo flexionado.

soportar situacións de obediencia cega na última etapa da vida” (GH 2511, 10).

O infinitivo flexionado é un trazo característico do sistema lingüístico galego-portugués, e pódese documentar o seu uso desde os textos máis antigos que se conservan, por exemplo, na *Noticia de “torto”* (Souto Cabo 2008:264). Porén nos últimos anos a frecuencia de aparición diminuíu de forma considerábel tanto na oralidade (onde se mantén sobre todo cando vai introducido por preposición e nas oracións adverbiais) como na literatura. Este proceso só pode ser explicado de termos en conta a presión que exerce o español, nomeadamente cando se trata de fenómenos que non teñen correspondente directo nese idioma.

De analizarmos máis algúns exemplos do noso corpus compróbase que os contextos en que se mantén habitualmente na oralidade correspóndese cos da escrita. Porén, e reparándonos en que nin sequera se utiliza naqueles casos en que algunhas gramáticas contemplan o seu uso como obrigatorio, o emprego do infinitivo flexionado nos medios é residual. Nesta liña, tamén observamos unha preferencia por estruturas modotemporais con *que* (*É necesario que empreguemos*) en lugar das súas equivalentes co infinitivo flexionado (*É necesario empregarmos*), como se pode inferir dos seguintes exemplos:

A autora explícanos a mellor maneira **para que os pais interveñan** dun xeito máis eficaz no rendemento escolar dos seus fillos (ANT 1403, 29).

Os interesados barallaron a posibilidade **de que se ampliase** e fose o aeroporto de referencia de Ourense (ANT 1403, 9).

Máis de 300 persoas non puideron voar a Londres desde A Coruña logo **de se cancelaren** 2 voos (GH 2508, 13).

Os conectores tamén inflúen na elección do tempo e do modo do verbo. Así, os nexos adverbiais de tempo, modo e lugar adoitan acompañar un verbo en modo subxuntivo, mentres que aqueles que introducen cláusulas condicionais, causais ou concesivas costuman utilizar verbos no modo indicativo. Da mesma forma, existen algúns nexos que reclaman tempos verbais concretos, non só modos. É o caso do futuro do subxuntivo, que a día de hoxe conta cunha aparición escasa, tanto nos textos

escritos como nos orais. A este respecto, Freixeiro Mato (2006a:359) sinala que, fronte ao pouco uso que ten na Galiza, trátase dun fenómeno que está plenamente vixente no resto dos territorios do sistema lingüístico galego-portugués e, xa que logo, esta dicotomía non é doada de explicar sen termos en conta a interferencia do español, onde o uso deste tempo verbal está practicamente desaparecido.

Igual que o infinitivo flexionado este tempo verbal pódese documentar xa nos textos medievais máis antigos que se conservan. Achamos xa na *Noticia de “torto”* formas como *lexaren* e *quiserdes*, por exemplo (Souto Cabo 2008:264-265). Os medios de comunicación reflicten fielmente os usos que se atestan na oralidade, pois o emprego deste fenómeno na prensa escrita en galego é practicamente nulo. As gramáticas do galego máis actuais dan conta da súa escasa utilización hoxe en día e nalgúns casos limítanse a ofrecer aqueles contextos en que pode aparecer. Porén, para este tempo verbal, Freixeiro Mato (2006a:364) establece tamén unha serie de usos prescritivos que se refiren á súa obrigatoriedade nas cláusulas condicionantes con *se* e nas temporais, modais e relativas que presentaren valor condicional. As mostras seguintes contradín tales indicacións:

*Está aberto, como todos os anos, a nenos, mozos, asociacións culturais, veciñais e xuvenís que **queiran** participar nesta celebración (ANT 1403, 44).

*Poderase outorgar este premio a calquera persoa, empresa, asociación ou entidade radicada en Galicia, entendendo como tales aquelas que **teñan** a súa sede social ou residencia no territorio

Con todo, o futuro de subxuntivo está a se converter nunha forma verbal frecuente na linguaxe administrativa e na xurídica, debido á súa rendibilidade e á súa expresividade, pois achega maior precisión e evita ambigüidades:

Neste sentido non é o mesmo dicirmos *Cobrarán unha pensión especial os que cotizasen durante 20 anos* que *Cobrarán unha pensión especial os que cotizaren durante 20 anos*, pois en canto no primeiro caso nos estaríamos a referir a aquelas persoas que tivesen cotizado con anterioridade, no segundo precísase con clareza que nos referimos aos que van cotizar no futuro (Freixeiro Mato 2006a:376).

Por outra parte, cómpre tamén facermos mención á utilización de certas perífrases verbais que presentan aínda a día de hoxe algún tipo de complexidade. Trátase de pares de perífrases equivalentes, onde unha forma é minoritaria a respecto da outra, ou mesmo de casos en que, tratándose de estruturas verbais con significados diferentes, se utilizan indistintamente. Igualmente, é preciso repararmos naquelas perífrases en que a influencia do español é evidente. Canto ás perífrases *volver* + infinitivo e *voltar a* + infinitivo, encontramos tamén na linguaxe xornalística a solución *volver a* + infinitivo, coincidente coa estrutura homóloga en español. Destas tres, *voltar a* + infinitivo non se documenta en ningún dos números que manexamos, en canto as outras dúas variantes aparecen en máis ocasións e faise complexo establecermos cal é a máis habitual, xa que no corpus estudado a frecuencia de aparición é semellante, aínda que a forma *volver* + infinitivo é a que apareceu en maior número de ocasións:

Medio cento de gandeiros **volven protestar** en Lugo polo prezo do leite (GH 2508,10).

Mais evita recomendar as mudanzas imprescindíbeis para que casos coma este non se **volvan repetir** (ANT 1402, 6).

En relación con estas perífrases, faise necesario revisarmos o que as gramáticas indican ao respecto. Se ben Freixeiro Mato (2006a:461) e Álvarez / Xove (2002:371) aceptan as dúas hipóteses, con ou sen preposición no caso de *volver (a)* + infinitivo, Hermida Gulías (2004a:146) só establece como correcta a forma sen preposición e non menciona a existencia da variante *voltar a* + infinitivo, que os anteriores gramáticos si recollen. Nesta última estrutura a presenza ou a ausencia da preposición non é cuestionada. Porén, no que todos os estudosos coinciden é en consideraren errónea a utilización da preposición *a* coa perífrase de futuridade introducida polo verbo *ir*. Con todo, aínda se poden atestar casos destes usos con preposición nos textos xornalísticos, mais cómpre indicarmos que aparecen de forma minoritaria:

“Este medio de comunicación destaca en titular que “ A Leo Messi **vanlle a dar** paus por todos os lados” (ANT 1402, 8).

*Quen llo **ía a dicir**: O Pontevedra di practicamente adeus ó seu soño de ascenso ó caer en Tajonar no último minuto da prolongación (GH 2511, 25).

*O deputado Mario Mingo asegurou que ten carencias e que o aforro pretendido non se **vai a alcanzar** (GH 2507, 15).

No tocante ás perífrases *ter de* + infinitivo e *ter que* + infinitivo encontrámonos novamente con diferentes opinións entre os estudosos. En canto Freixeiro Mato (2006a: 466) e Costa Casas / González Refoxo / Morán Fraga / Rábade Castiñeira (1988:226) indican que se trata de formas que asumen os mesmos valores, Hermida Gulías (2004a:145) matiza que a primeira forma “é de cumprimento obrigatorio”. A presión do español sobre o galego pode explicar que a perífrase *ter de* + infinitivo teña un uso minoritario na actualidade, por non existir esta fórmula na lingua teito. Neste sentido, a linguaxe xornalística non é allea a estas interferencias e reflicte a situación actual, pois a presenza desta perífrase é nula nos xornais analizados e, por tanto, só documentamos exemplos da forma *ter que* + infinito:

O galego **ten que estar** en todos os medios de comunicación, non só nos públicos (ANT 1403, 1).

Moitos faranse obxectores ao decreto e o Goberno **terá que decidir** entre incomodar os docentes ou contentarse cunha aplicación parcial do decreto (ANT 1402, 7).

Non obstante, tivo unha forte presenza en textos literarios do século XIX e de comezos do XX. A este respecto, Freixeiro Mato (2006a:466) afirma que “o seu uso debeu ser moi alto en tempos pasados, pois así nolo demostra a presenza frecuente en textos decimonónicos de extracción popular [...]. Neste século ten a súa maior vitalidade nos textos literarios”, como podemos ver nos seguintes estratos recollidos polo antecitado autor:

Bóveda **terá de ser**, nun mañán próisimo ou lonxano, a bandeira da nosa Redención (Castelao, *Sempre en Galiza* 431).

Con fariña e con forraxe

Teño de facerche un traxe (Crecente Vega, *Codeseira* 14)

No entanto, non só as gramáticas máis actuais reflicten acerca desta perífrase, senón que xa Saco Arce (1868:180-181) explica na súa gramática que a estrutura con *de* como nexa só é válida en canto se utilizar na primeira persoa do presente indicativo. So-

bre este particular, comprobamos que no Cancioneiro de Pérez Ballesteros (1979) os exemplos achados correspóndense cos usos sinalados por Saco Arce:

Aquí me **teño d'estar**

Por dar gusto á meus señores;

Aquí **teño de cantar**

Os mandamientos de frores. (P. Ballesteros, *Cancionero popular gallego* II, 70).

Contrariamente, tamén se ten utilizado unha estrutura propia da variante lusitana *ter a* + infinitivo, sobre todo desde ámbitos reintegracionistas, mais tamén no padrón do portugués europeo é discutíbel que esta construción sexa correcta como se pode comprobar en Silvas Filho (1995:22). Non obstante, na prensa galega atestamos as seguintes mostras:

*Os representantes de Queremos Galego subliñaron que o concepto de “plurilingüismo” [...] “nada ten a ver co uso “espurio” que do mesmo fai o goberno da Xunta (GH 2508, 37).

*Desde a Consellaría de Educación parece que non **teñen** cousas mellores **a facer** que encargar relatorios sobre a actividade desta plataforma cidadá (GH 2511, 6).

Do mesmo modo, existe certa confusión entre a perífrase modal obrigatoria *deber* + infinitivo e a modal de posibilidade *deber de* + infinitivo, aínda que esta xa vén avalada por moitas das gramáticas galegas, dado que estes usos cruzados xa se atestan desde a lingua medieval. Freixeiro Mato (2006a:469-470) afirma que, se ben que a obrigatoria non debería levar a preposición *de*, en moitas ocasións se empregan indistintamente. Porén, nun rexistro de lingua culto téndese a manter esta diferenciación. Consecuentemente, nos textos xornalísticos costuman empregarse de modo correcto, mais tamén se atestan casos en que os valores das perífrases se presentan cruzados:

Sen dúbidas son os que acusan a Bárcenas e os demais implicados no Gúrtel os que **deben probar** os presuntos delitos que a cada un se lle imputan (ANT 1402, 8).

***Debe de haber** unha solución, pero esa non vén porque se modifique a Lei do solo á medida das barbaridades existentes (GH 2507, 7).

*Non imos tratar aquí cuestións como a suficiencia xa que, en esencia, trata sobre cal **debe de ser** a dimensión do sector público e iso ten moito substrato ideolóxico (ANT 1402, 17).

Non obstante, se consultamos algúns números d'*A Nosa Terra*¹⁰ de comezos do século XX comprobaremos que estas perífrases, que agora teñen un uso minoritario, cruzado, ou mesmo nulo, eran formas verbais plenamente integradas na praxe diaria dos galegos e das galegas que colaboraban no xornal. Neste sentido, é evidente que a situación de “normalidade” canto ao uso oral da lingua era maior da que se atesta na actualidade. Por tanto, non podemos obviar a interferencia do español para explicarmos algunhas destas mudanzas no modelo de lingua, pois en moitos casos este idioma orientou a escolla ou a preferencia por determinadas construcións con relación a outras homólogas:

Témola que libertar, témola que facer xurdir ceibe e creadora (ANT 123,4 [15/07/1920]).

Dá comenzo a época chamada Reconquista: séculos enteiros **vol-tou a loitar** Hespaña (ANT 216, 4 [20/08/1920]).

Se Alemania **debe pagar** ou deixar de pagar-os gastos das conferencias (ANT 216, 6 [20/08/1920]).

Emporiso **tería de ll'aumentar** o concello cruñes a cativa pensión que ven otorgándolle (ANT 216, 6 [20/08/1920]).

En ocasións, utilízanse estruturas que, seguíndomos as indicacións das gramáticas, serían pouco acaídas. As seguintes mostradas con infinitivo flexionado son un claro exemplo de erros debidos á hipercorrección:

*Cando **volveu a se xunguiren** a outra dominación estranxeira (ANT 216, 4 [20/08/1920]).

***Terán de seren** outros catedráticos galegos (ANT 216, 2 [20/08/1920]).

No relativo aos usos verbais, detectamos tamén na linguaxe xornalística un uso abusivo do xerundio nos textos galegos, en que, existe certa tendencia a utilizalo cun valor especificativo¹¹ e

¹⁰ Cómpre indicarmos que só podemos facer unha análise diacrónica comparativa para o caso deste xornal, pois *Galicia Hoxe* é de recente creación e non permite esta pesquisa.

¹¹ Con este valor é frecuentemente utilizado na linguaxe xurídica e administrativa, até o punto de que entre algúns estudosos é denominado como o xe-

a prolongar a noción de simultaneidade a tempos verbais que non lle corresponden e que indican anterioridade e posterioridade:

*Recluíuse co seu fillo en Forte Vermello, na beira esquerda do río Yamuna, e construíu fronte a el o monumento, **enterrando** no Mausoleo a súa amante, fiel compañeira e esposa (GH 2511, 5).

*Foi fundado no 1988 da fusión do Partido Social Demócrata e o Partido Liberal, aínda que xa tiñan unha alianza electoral dende o 1983 **actuando** como coalición e non como partido (ANT 1403, 14).

Este uso abusivo do xerundio resta estilo aos textos xa que, como sabemos, no galego contamos coa estrutura *a + infinitivo*, tamén chamada infinitivo xerundial que, na maioría dos casos, é equivalente á primeira e que, ademais, é típica do noso sistema lingüístico. “Na actualidade parece ser un trazo morfosintáctico en progresión tanto na lingua escrita como na oral, cando menos nos ámbitos cultos e galeguizados da sociedade” (Freixeiro Mato 2009:92) e isto tamén se reflicte na prensa galega, onde nalgúns textos xa se detecta unha forte presenza desta estrutura, a alternar co xerundio, tamén moi frecuente, debido, en parte, á presión do español, que só posúe esta última construción. Porén, o español “non conseguiu deter a expansión do fenómeno [como si aconteceu noutras ocasións], talvez polo prestixio literario alcanzado” (Freixeiro Mato 2009:92):

Schwartz cita a Silvio Rodríguez, quen afirmou que Cuba “**está á pedir** unha revisión dun feixe de cousas” (ANT 1402, 8).

A consuencia é que os subordinados de Hernández **seguen contratando** á empresa en relación coa cal o conselleiro pode ser condenado (ANT 1403, 5).

Case 2400 persoas máis **están a agardar** por unha intervención, producíndose un incremento indesexable por primeira vez en cinco anos (GH 2511, 5).

rundio do DOG, por ser habitual a súa aparición neste boletín. Para obter máis información sobre estes usos pouco acaídos do xerundio, cfr. Sanmartín Rei (2006) e Freixeiro (2006a, 2009).

Cando algo **está sendo** investigado polo poder xudicial dos partidos o que teñen é que facilitar a investigación ao máximo (ANT 1403, 2).

3.1.4. *Nexos e marcadores discursivos*

Ao longo deste traballo reiteramos que a sintaxe é a disciplina gramatical en que a variación non se ve como un trazo negativo, senón moi ao contrario, dado que ofrece posibilidades estilísticas e expresivas que permiten axilizar os textos e outorgárenlles maior dinamismo. Neste sentido, a tipoloxía nexual parece actuar de maneira oposta a este ideal variacionista pois, en base ao noso corpus, reparamos en que existen certos nexos que aparecen con moita frecuencia, mesmo de forma abusiva, en canto outros, semanticamente equivalentes, teñen un uso minoritario ou nulo. Tamén cómpre sinalarmos que logo dun período de varios anos desde a última modificación das *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego* (RAG / ILG 2003), continúan a se utilizar conxuncións que foron eliminadas por seren espurias:

*Aquí, **non embargante**, o efecto plástico resulta frustrante por converterse tan só nun mero pase de diapositivas (ANT 1402, 31).

***Sen embargo**, os xéneros que representan non correron a mesma sorte (ANT 1402 26).

*Na provincia de Pontevedra, tan só o concello de Dozón carece dunha oficina de Caixanova, **non embargante** a implantación de Caixa Galicia fai que 30 concellos dispoñan de oficinas das dúas entidades (ANT 1402, 9).

*Sabido é, **en cambio**, que a maioría da información que chega a nós procede de corporacións, boa parte delas americanas, cuxo capital se concentra en poucas mans (ANT 1406, 3).

Tratarmos todas as conxuncións que actúan como nexos superaría as expectativas deste estudo e, xa que logo, centrarémonos naquelas que consideramos significativas no sentido de indicaren cara a onde se orientan os usos sintácticos do galego hoxe en día. Nesta liña, tórnase preciso sinalarmos que na actualidade se está a empregar de forma abusiva a conxunción *pero*, e en menor medida os nexos **sen embargo*, *en cambio* e **nembargantes* como conectores adversativos. Polo contrario,

marcadores plenamente galegos como *porén*, *mais*, *no entanto* ou *non obstante* contan cun escaso uso. Esta situación tamén é a que encontramos na prensa escrita en galego, onde nun mesmo texto se utilizan reiteradamente as primeiras conxuncións en lugar de acudir a nexos semanticamente equivalentes como os sinalados:

Este traballo sería seguido por O novo mundo. Relatos de anticipación, incabado, **pero** que serviría de ponte [...] (ANT 1404, 33).

Establecidas de maneira consensuada nun ámbito político con elementos dos antigos réximes ditatoriais, **mais** sempre acabaron caendo por unha razoábel actuación posterior do poder xudicial (GH 2507, 5).

Pero o máis grave, ao meu ver, son as recentes palabras do Papa en Malta (ANT 1403, 14).

Mentres que algúns estudosos e gramáticos consideran as dúas formas, *mais* e *pero*, plenamente galegas, outros matizan estas afirmacións. Sobre esta cuestión, Freixeiro Mato (2009:118) sinala que “a explicación máis acaída que se pode achar para o predominio actual de *pero* é o feito de este ser o marcador máis utilizado en castelán, para alén doutras explicacións que tamén poderían lexitimar a forma en galego, mais se callar non o seu uso esmagador na actualidade”. Unha situación similar é a que se dá para o caso de nexos como *ademais* que conta cunha frecuencia de uso moito maior do que fórmulas equivalentes como *alén* ou *para alén de*, que aparecen nos xornais galegos de forma esporádica e cuxo uso alternativo serve para non caermos en repeticións cando estamos a conectar unhas ideas con outras ao longo do texto. Nesta liña, tamén se abusa en exceso dos nexos *así mesmo* e *así como* cun valor da adición. A respecto destes usos, as gramáticas nin sempre concordan nas súas argumentacións. Así, Hermida Gulías (2004a:205) explica que a pesar de presentar un valor de coordinación esta locución non debe empregarse como equivalente de *e*. Polo contrario, Álvarez / Xove (2002:654) sinalan que “como nexos coordinantes copulativos tamén funciona *así como*”, en canto para outros autores existe a sospeita de estarmos ante posíbeis castelanismos, dado que non se achan na variedade lusitana que, segundo Freixeiro Mato (2009:23) “é o

espello que nos ha confirmar en moitos casos o que é ou non é galego”:

Por outra banda, **ademaís** de rexeitar o texto do Decreto (ANT 1402, 6).

Así mesmo, a coeducación tenta que cada individuo acepte e recoñeza a súa identidade sexual (GH 2507, 6).

Como explica Gemma Sesar, responsábel da editora, **ademaís** de recuperar a obra dun dos nosos debuxantes destacados [...] (ANT 1404, 33).

A Cracovia conseguiron chegar tamén os presidentes de Alemaña, Ucraína e a República Checa [...], **así como** o presidente do Parlamento Europeo (GH 2511, 18).

Cómpre termos en conta que se trata de nexos (*ademaís*, *así como* e *así mesmo*) que contan cunha alta frecuencia de aparición nos textos en lingua española e que estoutro idioma pode ter influído no uso predominante que estes nexos teñen na lingua galega actual. É importante repararmos en que as orientacións que segue a sintaxe do galego canto aos nexos, e non só, está a restrinxir a variedade que existe de partida a aquelas formas coincidentes co español. Isto supón unha limitación expresiva e estilística, canto que reduce a posibilidade de variación e empobrece os nosos textos, alén de insistir no proceso de hibridación do galego e de confluencia co español. É por este motivo por que algúns gramáticos deciden prescribir determinados usos ou discriminaren positivamente unha forma sobre outras que non se encontran nunha situación de desigualdade ou mesmo de marginalidade a respecto do uso.

Contrariamente ao caso anterior, é no terreo dos nexos comparativos onde achamos diversas formas de construírmos cláusulas, o que nalgúns casos non supón riqueza canto que posibilita a variación, senón confusión ante a falta dun criterio claro que estableza os usos respectivos de cada nexo e que simplifique as regras, pois a proliferación de usos optativos provoca en ocasións ambigüidades ou erros de construción. Canto aos segundos nexos das comparativas, “as conxuncións *coma* e *ca* son de uso obrigado cando seguidas dos pronomes persoais tónicos [...]”; no resto dos casos utilízase *como* e *que/do que*, respec-

tivamente” (Freixeiro Mato 2006a:592). Este estudoso considera mais recomendábel para un modelo de lingua coidada a utilización de *como* e de *que* para tratar de evitar as contraccións desta conxunción co artigo na lingua escrita, en canto Álvarez / Xove (2002:664) afirman o seguinte:

Como conxunción comparativa de igualdade, *como* está en distribución complementaria co *coma*: *como* é a única que introduce oracións modotemporais que non están precedidas doutro nexos, pero ademais pode introducir calquera tipo de unidade (salvo unha FN que teña como N un pronome persoal, en que cómpre usar *coma*); *coma*, pola contra, recoméndase en tódolos casos en que non é obrigado *como*, mesmo cando se combina con outro nexos (*coma se, coma quen, coma que, coma onde, coma cando...*).

Vemos que, aínda a coincidiren nos usos que se establecen como obrigatorios, as recomendacións que uns e outros realizan oríntanse de modo contrario e isto pode ocasionar certos problemas. Sobre o uso destas estruturas comparativas na prensa en galego, é necesario repararmos en que na maioría dos casos se documenta emprego correcto dos usos que se prescriben como verifican os seguintes exemplos:

Un non pode **máis que** renderse e deixarse levar polo seu aire mariño e salgado, recoñecendo as súas calidades (ANT 1402, 39)

“Fixemos **máis do que** se fixo nunca ante un rumor de filtración”, aseverou a directora xeral (GH 2508, 16).

Con ela viña dicir: “Quero ser un labrego **coma vós**; estou orgulloso de ter calos nas mans e de traballar na terra” (ANT 1404, 35).

Porén, no tocante aos usos que se recomendan, é preciso sinalarmos que existe unha preferencia polas formas sinaladas en Álvarez / Xove (2002:664). Xa Freixeiro Mato (2006a:593) aludía á alta frecuencia de emprego da forma *coma* tanto na oralidade como na literatura, e argumenta que estes usos foron “sen dúbida privilexiados na escrita por diferencialismo”:

Os gobernantes non teñen mellor afán que encargar aos funcionarios que elaboren relatorios **coma** estes? (GH 2511, 6).

En Grecia, a especulación inmobiliaria quedou no proceso previo das espectaculares queimas na costa e nas cidades pero a súa situación institucional é **peor ca** a española (ANT 1403, 16).

Non o pode exercer quen ao remate coñece un idioma **mellor ca** outros, porque loxicamente usará o que domine máis (ANT 1403, 3).

As mulleres asasinadas a mans das súas parellas ou ex parellas en 2010 ascenden a 21, nove **máis ca** no mesmo período de 2009 (GH 2508, 14).

Canto aos pronomes relativos, é preciso repararmos na grande cantidade de unidades con que contamos pois o seu paradigma está constituído por fórmulas como as seguintes: *que, o que, o cal, quen, canto, cando, onde, como* e *cuxo*, este último empregado en contextos formais ou coidados de uso da lingua. Os pronomes relativos introducen cláusulas que realizan unha función dentro da principal e os mesmos pronomes desenvolven unha función. Para isto deben ir precedidos dunha preposición, excepto se funcionaren como suxeito ou como CD da subordinada. É frecuente que a preposición vaia acompañada dun artigo que concorda co antecedente en xénero e número, uso motivado, probablemente, por analoxía cos contextos en que o relativo non ten un antecedente expreso, onde a presenza do artigo é obrigatoria. Parece, pois, necesario, eliminarmos o artigo naqueles contextos en que o relativo vai inmediatamente despois do seu antecedente, xa que o seu uso é redundante. Con todo, tamén se documentan formas sen pleonismo, sobre as que Álvarez / Xove (2002:576) afirman que “nun estilo coidado, debería-se por freo á tendencia actual a substituír *que* por *o(s) que /a(s) que* tras calquera preposición”:

*Vitoriano Taibo, **ao que** se vencella un importante premio de poesía, e tamén a revista e programa estable de tertulias (ANT 1402, 28).

A nova lei definirá os dereitos dos practicantes doutras confesións, como musulmáns e xudeus, **para quen** os seus días festivos son os venres e o sábado, respectivamente (GH 2511, 13).

Transcorreu a historia deste xornal, que enumeran os 26 directores **con que** contou e que fan a descrición de don Feliciano Barrera (GH 2506, 46).

Subscribiron un contrato marco para establecer o procedemento, calendario e restantes termos **en que** executarán a integración do negocio (GH 2508, 46).

*Asinou en 2004 as adxudicacións a Hispánica **nas que** o Consello de Contas describe graves irregularidades (ANT 1403, 2).

Nalgunhas ocasións documéntanse formas en que se elide incorrectamente a preposición cando as subordinadas funcionan como complemento circunstancial. Nestas situacións non hai posibilidade de optarmos por unha ou outra xa que nas gramáticas non se recolle esta última como opción válida e, xa que logo, deberemos utilizar a construción con preposición:

*Xa non é así: nos comedores escolares de Galicia hai días [*en*] que os nenos andan mantidos a base de bocatas (GH 2511, 5).

Tamén é frecuente na prensa galega a utilización do relativo *cal*, máis propio dun modelo de lingua coidada e pouco frecuente na oralidade, non sendo nun contexto formal. Hermida Gulías (2004a:96) establece para este nexos as mesmas condicións de uso que as sinaladas para *que*, e determina como obrigatorios os casos en que “depende de preposicións, especialmente de varias sílabas [...] ou cando estas levan un determinante antedecedendoas”. No entanto, é moi habitual a utilización de *que* aínda a depender de preposicións. Tamén documentamos un uso excesivo deste pronome, en contextos en que se prefire *que*, ou ben noutros en que a súa inclusión non só non achega ningún significado, senón que complica a estrutura da cláusula:

Envioulle unha carta á Comisión Europea [...] **na cal** pedía que se discutan os termos da axuda exposta por eses organismos (GH 2508, 26).

O Vaticano cambiou as regras sobre o procedemento que cómpre seguir nos casos de curas pederastas e segundo **as cales** estes pasaban a ser competencia (GH 2511, 13).

Asistiu onte e hoxe continuará en Bruxelas ao 84 pleno do Comité da Rexión da Unión Europea, **no cal** se examina, entre outros puntos [...] (GH 2507, 19).

Noutras ocasións, porén, a utilización deste relativo é estritamente necesaria, porque non pode ser substituído por unha estrutura con *que* ou porque se prefire o emprego de *cal* como fica demostrado no seguinte exemplo:

O 6 de novembro visita Santiago o xefe do club, **o cal** dará lugar a unha presenza de efebófilos nas rúas maior da habitual (ANT 1402, 5).

A respecto do pronome relativo *cuxo*, convén repararmos en que se trata dun nexo propio dun modelo de lingua culta, fundamentalmente escrita, e que, por tanto, non se rexistra na lingua popular de forma habitual. Trátase dun pronome dunha grande rendibilidade naqueles contextos en que se emprega un modelo lingüístico formal, pois serve para evitarmos paráfrases, de aí que o achemos con frecuencia nos textos escritos dos xornais:

Os produtores lácteos foron convocados pola Asociación Galega de Cooperativas [...], **cuxos** representantes despregaron nestes establecementos [...] (GH 2508, 10).

Marca trala que xurdiron novos compatriotas **cuxas** obras adscribíranse dalgún xeito ás deles dous (ANT 1402, 31).

O aforro é dos galegos e o importante é que o país conte cunha entidade forte e competitiva de **cuxas** sinerxías se beneficiarán precisamente esas urbes (ANT 1405, 6).

Sabido é, en cambio, que a maioría da información que chega a nós procede de corporacións, boa parte delas americanas, **cuxo** capital se concentra en poucas mans (ANT 1406, 3).

Algúns estudosos como Hermida Gulías (2004a:97) e Álvarez / Xove (2002:590) afirman que se trata dun relativo antigo, desaparecido na lingua moderna e que existen outras posibilidades de construción sen ter que acudirnos a este pronome. Non obstante, Freixeiro Mato (2006a:236) considera este relativo unha “forma totalmente lexítima e inclusive necesaria nalgúns contextos, sobre todo na precisa linguaxe xurídica e burocrática”, xa que permite evitar a utilización de circunloquios e paráfrases, que como acontecía no caso de *cal*, alteran a orde habitual das cláusulas e dificultan a súa lectura. Na última revisión das *Normas* en 2003 foi incluído este relativo como propio da lingua culta moderna. Esta inclusión axudará para evitar que se produza na prensa galega enunciados como os seguintes:

Os representantes dos traballadores da conserveira Bernardo Alfageme reuniranse mañá [...] para abordar o futuro da empresa, **na compra do cal** hai varias compañías interesadas (GH 2507, 8). O certame está aberto a escolares non universitarios [...] de toda a comunidade galega e o prazo de presentación de traballos, - **a temática da cal** é libre- finalizará o próximo días 15 de maio (GH 2507, 37).

A pesar de que non se trata dun relativo, faise necesario repararmos neste punto na utilización errada do pronome identificador *mesmo* como pronome deíctico que remite, como os pronomes relativos, para un antecedente no texto. Trátase dun uso que, segundo os manuais e as gramáticas, debe substituírse polas formas correspondentes dos demostrativos e dos posesivos. Con todo, observamos que se trata dun fenómeno de aparición frecuente na linguaxe xornalística, e os medios analizados non constitúen ningunha excepción ao respecto:

*A **retirada do Plan de Ordenación do Litoral (POL)** para iniciar unha relación nova **do mesmo** que se axuste á “ realidade galega, estea ben ideado [...] (GH 2511,8).

*Os analistas inciden en que os cambios centraranse no aumento da importancia do impacto social sobre as **decisións comunitarias** e na descentralización **das mesmas** (ANT 1405, 6).

3.2. A concordancia e os clíticos

Existen na linguaxe empregada polos medios de comunicación galegos exemplos en que se documenta a falta de concordancia de dous ou máis constituíntes clausais, isto é, onde non achamos as características gramaticais comúns, nomeadamente de xénero e de número, que as normas sintácticas establecen como obrigatorias. Xa nos referimos no apartado anterior á concordancia temporal, tamén denominada *consecutio temporum*, para o caso de verbos que aparecen como correlativos nunha cláusula. Porén, tamén ten de existir concordancia gramatical entre o adxectivo e/ou o artigo co substantivo que acompañar, isto é, no ámbito da frase nominal. Igualmente, no ámbito da cláusula, o suxeito concorda en número e persoa co núcleo do predicado. Con todo, Freixeiro Mato (2006a:680) afirma que “do punto de vista estilístico-expresivo podemos falar de concordancia por atracción, concordancia *ad sensum* e concordancia afectiva”, que constituirían desvíos provocados por unha maior expresividade. O antedito autor engloba estes fenómenos dentro da “concordancia estilística”. No corpus analizado para este estudo achamos moitos casos de concordancia *ad sensum* cando

aparecen nomes colectivos ou estruturas partitivas do tipo *a maioría, unha serie, unha parella, un grupo, unha clase, un número*, entre outras:

Moito máis listos e sensibles son no Vaticano que só tardaron corenta anos en recoñecer que **o cuarteto** de Liverpool **compuxeron** temas fermosos (GH 2508, 5).

A **comisión** de afectados da depuradora do Lagares en Vigo **presentaron** onte (GH 2508, 7).

A inmensa **maioría** da cidadanía catalá [...] **entenderíano** como unha provocación innecesaria (ANT 1403, 5).

Iso foi o que **fixeron**, hai agora dez anos, un **grupo** de mulleres e homes no Val Miñor (ANT 1403, 28).

Con moita menor frecuencia, encontramos casos de concordancia por atracción, en que en contextos con suxeito múltiplo o verbo ou o adxectivo concordan só co termo máis próximo; e de concordancia afectiva, que provoca o emprego da primeira persoa do plural cando nun substantivo ou nun pronome se inclúe o propio locutor. É moi frecuente co substantivo *xente*. Do mesmo modo, encontramos faltas de concordancia que non responden a ningún destes tipos:

*Mais **as raíces** deste descontento coa modernidade **vén** de máis atrás (ANT 1402, 20).

Malia a ser sometidos a uns mesmos estímulos **homes e mulleres reaccionamos** dun xeito diferente (GH 2507, 6).

A **xente** é moi xenerosa, **consideran** moito o traballo persoal que se fai (GH 2511, 29).

Pódense chegar a empregar en ámbitos como pode ser o académico e deste xeito chegar e **motivarnos a moitos dos rapaces**. [...] Que percepción **tedes os mozos**? (GH 2507, 20).

Canto á falta de concordancia no ámbito da frase nominal, temos que tratar con cautela os casos que se achan nos textos examinados, xa que a hipótese máis probábel parece ser o desleixo dos escritores e dos xornalistas. Nesta liña, recomendamos unha revisión atenta por parte dos autores, se ben que somos conscientes da presión temporal a que se vén sometidos os xornalistas no momento de redixiren os textos. Por tanto, trataríase de erros tipográficos, mais do que propiamente de desviacións a respecto da concordancia gramatical:

*Sobre os pagos en negro **da eleccións** Negreira di que el traballaba daquela nun medio privado (ANT 1402, 3).

*Os sinais de **alarmas das economía mundial** saltaron. **Todas os radares** orientáronse cara ao leste (ANT 1403, 15).

*Que non aprobou o exame de improvisación e frescura cando traballaba **nesa mesmo labor** na andaina de CQC en laSexta (GH 2507).

***O último datos** dispoñible en Galicia corresponde ó ano 2007 (GH 2506, 38).

Porén, o fenómeno da concordancia non só se dá entre o verbo e o suxeito ou entre o adxectivo e o substantivo que modifica, senón que tamén aparece nalgúns casos entre o relativo e o seu antecedente. Neste sentido, tamén existen desviacións na prensa en galego canto aos usos do relativo *quen*, pois en ocasións aparece con marcas de número pleonásticas para marcar a concordancia co seu antecedente. Na prensa escrita non documentamos ningún caso, mais se botarmos unha ollada á edición dixital d'*A Nosa Terra*, isto é, *A Nosa Terra Diario* (ANTD) achamos os seguintes exemplos:

*Os galegos somos **quenes** menos tempo pasamos ante o televisor (ANTD 06.02.2008 / 11:26).

*Quintana di que serán os xuíces **quenes** dictaminen as responsabilidades do PP (ANTD 30.01.2008/ 14:13).

*Un estudo conclúe ademais que os galegos son **quenes** menos aprecian os valores das súas nais (ANTD 29.01.2008/ 09:29).

As marcas gramaticais de xénero, número e persoa non son os únicos mecanismos que permiten marcarmos relacións entre os constituíntes. Segundo Cidrás (1992:46-48) existen, para alén da concordancia *stricto sensu*, a marca de caso e a orde de palabras, que tamén serven para asignaren funcións sintácticas. Para este autor a concordancia non ten como función primaria marcar as funcións ou as relacións sintácticas, senón que “a marca de caso vén ser, por tanto, o único dos procedementos vistos que garante a determinación inequívoca das relacións sintácticas, i.e., a univocidade na marcaxe de relacións entre os elementos da predicación”. A este respecto, Freixeiro Mato (2006a:680) afirma que a concordancia, sendo un feito gramatical establecido na lingua máis como cuestión de uso e tradición do que por lóxica ou na-

tureza (hai linguas onde non hai concordancia e outras con ela moi reducida), é tamén un feito estilístico moitas veces redundante e rebelde á sistematización.

Neste sentido, a marca de plural no relativo invariábel *quen* ou mesmo a presenza do artigo nas construcións relativas con *que* precedidas de preposicións non son senón estruturas redundantes sen máis significado do que o puramente estilístico ou expresivo que reforzan a relación entre dous ou máis constituíntes próximos. En relación con isto, destacan tamén as estruturas con redobro de clítico, que serven para indicaren a concordancia entre o verbo e os seus complementos e que, por tanto, máis do que marcaren unha función sintáctica, constitúen un mecanismo de cohesión no ámbito da cláusula. Sánchez Rei (2009:286) afirma que este tipo de construcións son, na actualidade, moi habituais na lingua galega e, xa que logo, aquelas onde non aparece o pronome contan cunha menor incidencia. Con todo, nos medios de comunicación tamén se detectan, para alén das estruturas pleonásticas, usos en que non aparece o clítico redobrado:

Crúzanse de novo na viaxe fantástica de Alicia, quen se propón poñerlle fin **ó reinado de terror** da Raíña Vermella (GH 2508, 39).

Explicar **a ningún** que é, poeticamente falando, Xosé María Álvarez Caccamo é angueira que non procede (ANT 1403, 28).

Daquela todos os actos electorais encargábanse **a Francisco Correa**, hoxe compañeiro na cadea (ANT 1402, 2).

Freixeiro Mato (2006a:133) explica que “de a función de CI estar desempeñada por unha frase nominal con realización lexical precedida da preposición *a*, o galego tende a usar pleonasticamente tamén o clítico como marca de función”. No entanto, outros estudosos como Varela Barreiro (1997:331) non admiten como gramaticais as construcións en que non apareza o clítico, dado que afirman que o galego presenta unha acusada tendencia que exige a presenza desa marca funcional, ao tempo que afirman que este uso contrasta co da lingua portuguesa onde a situación é a inversa. Nesta liña, afirma que o portugués é, a diferenza do galego, unha “lingua máis flexible nisto e non

esixe –ou esixe con moita menos forza– a presenza do CI clítico”. Isto é, o habitual e normativo é a ausencia do pronome, mentres que a súa presenza se atesta nalgunhas variedades de portugués. Nestes casos outórganlle un carácter enfático e constitúen formas propias de rexistros populares, dialectais ou coloquiais. Tamén Hermida Gulías (2004a:81-82) explica que a tendencia á presenza do pronome de dativo é clara e que “a extensión desta construción fai que a ausencia do pronome nos textos escritos provoque estrañeza [...]. Neste caso, a recomendación é a repetición do pronome”. Con todo, os exemplos que manexamos demostran que, cando menos nos medios de comunicación escritos comezan a ser habituais os usos con ausencia do clítico, aínda séndomos conscientes de que a forma maioritaria presenta redobro.

Sánchez Rei (2009:288-289), consciente da validez de ambas as posibilidades no galego, posiciónase a favor do potenciamento das construcións sen pleonismo en consonancia coas preferencias do portugués e doutras linguas románicas en todos os casos en que non se altere a orde habitual da cláusula. Igualmente, limita o uso de estruturas con redobro de clítico aos casos obrigatorios, isto é, cando na cláusula apareceren pronomes tónicos oblicuos e determinados cuantificadores ou cando se aplican procedementos de topicalización:

A Irago, que xunto con Daniel Anido, foi condenado a un ano e nove meses de prisión por desvelar [...] chóvenlle os premios (GH 2508, 45).

A profesión entendeu que a condena **nos** afecta **a nós** pero pon en dúbida as garantías da liberdade (GH 2508, 45).

Grazas a ese cursiño acelerado de procedemento e manipulación xudicial que esta historia **nos** imparte **a todos**, xa teñen seguidores os inquisidores da prevaricación (GH 2511,4).

Os clíticos son pronomes átonos que funcionan como morfemas do verbo sinalando a función de acusativo ou dativo da frase nominal a que acompañan, isto é, establecen a relación entre o verbo e os seus complementos. Existen, consecuentemente, pronomes de acusativo que marcan, como norma xeral, a presenza

dun complemento directo, mais tamén dun atributo ou predicativo; e clíticos de dativo que ou ben acompañan ou ben substitúen un complemento indirecto. Con todo, as gramáticas recollen casos en que se produce un conflito entre estas dúas funcións. Noutras palabras, existen construcións no galego que admiten tanto formas de acusativo como de dativo, mais, en ocasións, utilízase o pronome de dativo cando corresponde o de acusativo. Na prensa galega achamos casos de conflito onde a presenza do dativo en lugar do acusativo só pode explicarse por influencia do español, lingua en que as estruturas con leísmo son xa tan frecuentes que a propia norma establece as dúas formas como válidas. Isto é, o que provoca esta confusión é a translación literal das estruturas sintácticas do español para o galego:

*Preguntado polas razóns que o levaron a enrolarse na organización, asociouno coas imaxes de masacres en Bosnia [...] que vía por televisión e que **lle** levaron a abandonar a súa familia (GH 2507, 27).

*Agora sitúase a corenta puntos dos cataláns, que lideran a clasificación e Primeira e goleáron**lle** este mércores (3-0) (GH 2508, 29).

Non obstante, tamén documentamos exemplos en que algúns verbos posibilitan a presenza tanto do clítico de acusativo como de dativo:

O bloqueo do espazo aéreo na maioría dos países do norte de Europa, pola nube de cinza expulsada por un volcán islandés, obrigou o seu avión a facer escala en Lisboa. O atraso obrigou**lle** a cancelar a súa asistencia hoxe en Cracovia (GH 2511, 12).

Sobre os pronomes reflexivos, Freixeiro Mato (2006a:156) sinala que existen “diferentes comportamentos dos verbos canto ao seu aparecemento en construcións pronominais con formas clíticas de reflexividade ou non, con diferentes resultados de natureza semántica, sintáctica ou expresiva”. Con todo, documentamos nos medios de comunicación analizados casos en que o pronome reflexivo se emprega, ás veces, con verbos que non admiten este tipo de construción (con verbos intransitivos e transitivos) ou naqueles contextos en que se prefire a non reflexiva:

*Jaime Alguersuari [...] chegara a ir en quinta posición, tocouse co Hipania do indio Karum Chandhok [...] (GH 2511, 23).

*O presidente foise a Narón anunciando que será efectivo entre 2010 e 2014, cun ano de atraso e unha vixencia que supera o seu mandato (GH 2511, 2).

*O Málaga complicouse a súa permanencia en Primeira, tras empatar (0-0) co Valladolid (GH 2511, 24).

Polo contrario, Hermida Gulías (2004b:85) tamén documenta a ausencia do pronome con verbos reflexivos (**Acabou de vestir e baixou* no canto de *Acabou de se vestir e baixou*). Non se trata nestes exemplos de desviacións por diferencialismo, senón que se producen por un exceso de corrección que leva a elidir o reflexivo en contextos onde a súa presenza é obrigada:

*No que vai de semana detectáronse no interior do volcán 1216 sismos e deles un total de 68 estiveron relacionados con fracturamento de rocha. Por iso, decidiu[se] elevar a nivel amarelo (precaución) a alerta na zona (GH 2507,18).

Por outra parte, a posición non marcada dos pronomes átonos en galego é a enclítica, isto é, a posverbal, mais en determinados contextos o pronome pode aparecer antes do verbo, cal oracións subordinadas, enunciados negativos, topicalizacións, interrogativas directas etc. Neste sentido, e con relación á tipoloxía clausal que examinamos no inicio deste estudo, a próclise dáse con máis frecuencia en cláusulas subordinadas, en canto a énclise aparece de forma habitual como posición espontánea nos enunciados simples.

No ano 2008 dous cadetes suicidáronse nas súas propias instalacións (GH 2511, 3).

Intercambiar produtos na rede, que son nosos e emprestámoste **llos** a quen nos peta (ANT 1403, 8).

Transmite a sensación **de que** o Goberno de Feijóo **se** converteu por unha parte en analista da realidade no lugar de xestionala (GH 2511, 2).

Que **llo** pregunten a Hugo Chávez e ultimamente a Evo Morales (ANT 1402, 8).

Porén, cando existe unha distancia considerábel entre o nexo subordinante e o clítico, este pode colocarse na posición non condicionada, pois en moitos casos pérdese a relación de subor-

dinación. A pesar de que non se consideran estruturas incorrectas, as indicacións das gramáticas recomendan nestes contextos manter o clítico en posición preverbal. Nos xornais analizados achamos mostras de ambas as construcións:

No curso [...] os encargados da parte teórica **que**, segundo salienta a organización nunha nota de prensa, **se** divide nas sesións Culturas Tradicionais [...] (GH 2511, 28).

Denunciou, para deseguido asegurar **que** co convenio de colaboración que pretende asinar a Xunta coa Deputación e con Barreiros, **se** ratifica a ilegalidade e non se soluciona o problema (GH 2507, 7).

A colocación das formas átonas do pronome persoal constitúe unha das particularidades máis relevantes e complexas do sistema lingüístico galego-portugués (Freixeiro Mato 2006a:165) e, na liña do sinalado anteriormente, costuma ser outro dos ámbitos máis afectados pola influencia do español. Nos medios de comunicación galegos tamén encontramos desviacións¹² canto á colocación dos clíticos e podémolas clasificar do seguinte modo:

a) Próclise en contextos onde se require a posición posverbal:

*Así, nos datos oficiais que se publican na web do Sergas, **se** reflicte que, a 31 de marzo de 2010, había 6343 pacientes [...] (GH 2508, 9).

*Os teléfonos ós que debe chamar, entre outras opcións, e ademais a caixa, unha vez pechada coa súa chave especial, se poden extraer e poñer a disposición das autoridades pertinentes (GH 2508, 10).

b) hipercorreccións (énclise en lugar de próclise):

¹² Hermida Gulías (2004:91-93) salienta que “os maiores erros nos usos dos pronomes afectan á súa colocación” e establece unha clasificación con todos os exemplos que documentou, en que os erros máis frecuentes se deben á falta de atracción dos nexos subordinantes e das conxuncións. Igualmente, detecta exemplos que non poden explicarse sen termos en conta a presión do español (*O actor, cheo de satisfacción por tantos aplausos, lle dixo a Serrano...). Neste sentido, Freixeiro Mato (2009:110) afirma que “tal alteración da posición dos pronomes átonos é máis un efecto da interferencia do castelán e está a constituír un dos factores máis preocupantes de desnaturalización da lingua e un dos índices claros do proceso de descomposición interna que está a sufrir”.

*Feixóo alega que os populares deixaron de traballar coa trama en 1999, pero o sumario proba **que** a relación prolongouse máis anos (ANT 1402, 2).

*Este é un tipo de televisión moi interesante, bonita de facer, **porque** a xente recíbete cos brazos abertos (GH 2506, 45).

*Aínda **que** ese movemento estíbese a producir acompasadamente con Europa nos anos previos (ANT 1402, 22).

Con formas verbais amodotemporais rexidas por preposición ou por un elemento que atraía o pronome, o clítico presenta diversas posibilidades de colocación. A primeira, onde o clítico se sitúa entre o nexo e o verbo, é a máis tradicional pois aparece documentada na lingua desde séculos atrás. Esta construción convive cunha outra posibilidade, actualmente a máis estendida, que consiste na colocación enclítica do pronome. Ambas as opcións veñen recollidas nos estudos gramaticais do galego mais son escasos aqueles que potencian as construcións con próclise. Neste sentido, Freixeiro Mato tanto na súa gramática (2006a:173) como no seu recente libro *Lingua de Calidade* (2009:114) é partidario da discriminación positiva da construción con próclise, en consonancia coa lingua portuguesa. Na mesma liña, Sánchez Rei (2009:283) sostén que non se trata de estruturas arcaicas aínda séndomos conscientes do pouco uso que teñen na actualidade, porque son continuadoras da lingua medieval e porque se potencian, desta maneira, as estruturas tradicionais e, finalmente, porque contribúen para establecermos un modelo de lingua culto e diferenciado do español. Isto non implica que se condenen o resto das opcións, mais cómpre termos en conta que o seu uso case exclusivo na actualidade é consecuencia da presión que exerce o español. No corpus manexado a próclise aparece de forma minoritaria de a compararmos coa frecuencia da estrutura enclítica:

Polo menos seis persoas morreron **ao estrelarse** un avión Airbus 300 de carga logo de abortar unha aterraxe no aeroporto internacional de Monterrey (GH 2507, 18).

Hai que buscala na denominada Revolta dos Tulipáns, na que Bakiev desalojou do poder as Askar Akaiev (ANT 1402, 15).

Interacción que se foi ampliando coa súa participación en enquisas e na publicación de galerías de fotos enviadas polos propios

lectores, ou dándolles a oportunidade **de se converteren** tamén en reporteiros (GH 2507, 45).

Con 10 anos, en 1887 é mandado a Madrid **para se formar** na ILE, onde exercía de profesor o seu tío Xermán Flórez (ANT 1402, 34).

Os exemplos documentados na literatura galega culta, na lírica popular e na lingua oral permiten afirmarmos que a construción proclítica era empregada con frecuencia. Sobre este particular, Freixeiro Mato (2006a:172) explica que “cando o infinitivo vai rexido por unha preposición, o clítico que funciona como o seu complemento pode ir antes ou despois del [...], se ben que a primeira é a posición máis tradicional, a máis converxente co portugués e tamén a máis marcada literariamente”.

3.3. A preposición con CD e outros usos preposicionais

En base ao que levamos analizado, a influencia do español provoca, en ocasións, que se prefiran determinadas estruturas coincidentes con esoutra lingua. Isto non só afecta a colocación dos clíticos mais tamén os cadros predicativos dos verbos galegos, o que implica usos preposicionais inacaídos nesta lingua. Non obstante, tamén se detectan desviacións no uso de verbos con complemento preposicional que non responden á interferencia do castelán, senón que se produciron a nivel interno da lingua debido ao seu valor expresivo ou pragmático, como consecuencia do dominio histórico na lingua galega dos ámbitos da oralidade e da coloquialidade (Freixeiro Mato 2009:105).

A respecto do uso da preposición co complemento directo, e de acordo con Sánchez Rei (2009:284), é necesario explicarmos que se ben existen casos específicos onde este leva a marca preposicional *a*, cuxa xustificación deu lugar a varias hipóteses (analoxía co CI, fenómeno de orixe castelá etc.), por regra xeral o CD non vai introducido por nexos. A grande presenza deste nexo na lingua hoxe en día non pode explicarse sen termos en conta a influencia do español, onde esta preposición é máis frecuente co CD do que no noso idioma. Por tanto, é a presión

desoutra lingua a que provoca o uso xeneralizado deste nexo no galego hoxe en día. Consecuentemente, este autor avoga pola eliminación de tal marca de enlace en todos aqueles contextos que non supuxeren agramaticalidade e polo mantemento nos casos en que for obrigatorio ou naqueles en que implicar mudanzas de significado.

Nesta liña, Hermida Gulías (2004a:179) explica que o CD costuma ir colocado en posición posverbal e que, por regra xeral, non necesita marca de función. Con todo, repara na posibilidade de se produciren confusións entre o complemento directo e o suxeito, “circunstancia que se pode dar cando aquel leva o trazo máis humano, ou cando algún destes dous argumentos modifican a súa posición máis común: suxeito posposto ou complemento anteposto”. Por tanto, considera necesaria a presenza da preposición para eliminar posíbeis conflitos e ambigüidades semánticas. Nos medios de comunicación impresos existen algúns usos incorrectos da preposición *a* con CD, mais obsérvase unha tendencia clara á eliminación desta marca funcional, o que nos indica unha maior preocupación por conseguir un modelo de lingua coidado e sen interferencias:

O presidente da Xunta chama **todos os galegos** a apoiar o ano Xacobeo (GH 2511, 1).

Cando sucedeu a Cuíña na Consellería de Política Territorial, Feixóo cesou **a todos os vogais** menos a el (ANT 1402, 2).

*O PP mesmo acusara **ao presidente Touriño** de trato de favor (ANT 1403, 5).

Quen degrada **as mulleres** ós traballos máis precarios cos salarios máis diminutos (GH 2507, 5).

Freixeiro Mato (2006a:638) salienta que tamén para este fenómeno “se produciu o paso dunha situación inicial na época medieval en que o galego(-portugués) a non usaba [a preposición] como norma xeral, fronte ao que acontecía en castelán, até a situación actual”. En relación con isto, na lingua literaria do XIX e do XX achamos que o habitual é o uso do CD sen preposición, aínda que o proceso de castelanización provoque tamén frecuentes desvíos. Igualmente, a respecto da estrutura argumental dos verbos se detectan desviacións que afectan o uso da prepo-

sición *a* co CI, seguramente debido a un proceso de hipercorrección por anaxoxía co CD. Isto provocou a elisión da preposición alí onde a súa presenza é obrigatoria se esta función é desempeñada por unha frase nominal. O seguinte exemplo parece demostrar ese conflito entre dativo e acusativo, se ben que tamén se podería explicar como un simple erro tipográfico:

*Sen necesidade de intervencións televisivas nin roldas de prensa, Otunbáyeva denunciou **o mundo** a represión violenta dos manifestantes (GH 2508, 24).

No tocante ao uso de preposicións, Hermida Gulías (2008:68) documentou no seu estudo sobre o galego nos medios de comunicación “ausencias incorrectas” destes nexos, para alén das xa citadas utilizacións co complemento directo e coa “perífrase de futuridade con *ir*”. A este respecto, tamén Peres / Móia (1995:108) detectan diversos usos indebidos destas marcas preposicionais e clasifícanos en tres tipos: supresión ou adición errada e emprego dun nexo distinto daquel que debería acompañar un determinado argumento. Nos xornais analizados achamos casos de ausencias e de presenzas inapropiadas das preposicións *de*, *en* e *a*, como demostran os seguintes exemplos:

*“Non hai Pajines nin Pepiños que sexan capaces de aguantar**lle** a mirada **dun** concelleiro do PP vasco, que xoga a vida por cero euros e decirlle que que este partido é corrupto”. (ANT 1403, 5).

*O equipo que presida Xosé María Caneda comezou a adaptarse **a** competición moi tarde, no último treito do torneo (ANT 1403, 18).

*O triatleta galego regresa **a** súa antiga modalidade deportiva despois de que “no ciclismo non atópase o meu sitio” (ANT 1403,19).

*Xa non é así: nos comedores escolares de Galicia hai días **[en]** que os nenos andan mantidos a base de bocatas (GH 2511, 5).

*Durante unha rolda de prensa para informar **[de]** as consecuencias do intenso sismo, celebrada onte na cidade de Pequín (GH 2508, 14).

Trátase en todos os casos de empregos preposicionais indebidos canto que non se corresponden co réxime do verbo a que se refiren. No entanto, existen dous fenómenos, estreitamente relacionados, que chaman particularmente a atención. En primeiro lu-

gar, o “dequeísmo”, isto é, a utilización incorrecta da preposición *de* seguida do nexa *que* en oracións completivas de obxecto directo e mesmo de suxeito:

*O responsable do Igape defendeu, ante as acusacións dos deputados da oposición, **de** que estes plans están “baleiros” (GH 2508,7).

En segundo lugar, existe o fenómeno oposto, isto é, o “queísmo” que consiste na supresión da preposición *de* nunha subordinada completiva con función de complemento de réxime, onde a presenza da preposición é de regra. Esta relaxación das preposicións foi a que provocou, por hipercorrección, o “dequeísmo”. Na prensa galega achamos os casos a seguir:

*O propio Exército estadounidense informou recentemente [*de*] que, dende a invasión a Afganistán en outubro do ano pasado [...] (GH 2511, 3).

*A maioría dos galegos temos que ter unha conciencia de país propia, [*de*] que estamos integrados nun Estado como España (ANT 1406, 2).

En síntese, observamos que estes usos inadecuados canto aos cadros predicativos dos verbos en galego responden fundamentalmente a dous procesos: por un lado, o relaxamento das preposicións a nivel interno da lingua e, por outro lado, á aparente interferencia do español que provoca a utilización, nuns casos incorrecta, noutros excesiva, de certas preposicións con verbos que non requiren súa presenza.

3. 4. *Conclusiones*

Nas notas introdutorias deste estudo establecemos os medios de comunicación como un ámbito profesional en que o uso da lingua galega adquire moita relevancia, canto que permite divulgar, a través das súas páxinas, a nosa lingua por toda a Galiza, axudando, desta maneira, a consolidar un modelo de lingua unificado para todas as persoas galegas e, en consecuencia, contribuíndo para o proceso de normalización lingüística. No entanto, tamén indicamos que a presenza do galego nos medios (non só na prensa, mais tamén na radio e na televisión) é

minoritaria e, nalgúns casos, até marxinal, xa que o español é a lingua en que se vehicula a maior parte das informacións. A desaparición dos diarios *Galicia Hoxe* e *Xornal de Galicia* e do semanario *A Nosa Terra* é máis unha mostra da falta de apoio institucional para a promoción do galego. Neste contexto tórnase necesario resaltarmos de forma positiva a súa contribución aos medios de comunicación galegos que, na actualidade, sobreviven grazas ao labor dos xornais dixitais e das novas iniciativas que están a xermolar, apoiadas por un grande sector da poboación galega, entre as que convén destacarmos *Sermos Galiza*, que tratará de restituír o galego nos medios impresos e de contribuír para o seu mantemento no ciberespazo.

Ao longo deste traballo analizamos unha serie de trazos lingüísticos e de construcións gramaticais que nos permite caracterizarmos o galego utilizado nos medios do punto de vista cualitativo. Nesta liña, os exemplos que foron expostos poderían levarnos á conclusión, desde o noso punto de vista errada, de que a lingua empregada nos medios de comunicación se acha nun estado altamente deturpado. De os analizarmos de forma pormenorizada observaremos que se trata, *grosso modo*, dun modelo de galego correcto. Non obstante, tórnase necesario corrixirmos os usos inacaídos que se detectan na prensa, extensíbeis tamén a outros medios, e nomeadamente aqueles que afectan a estrutura da lingua, cal os sintácticos. Polo contrario, se os ditos usos seguíren esta tendencia a orientación que tomará o galego non será espontánea, senón fortemente condicionada polo modelo español e, consecuentemente, aumentará a probabilidade de que o galego deixe de ser unha lingua diferenciada e de que acabe por confluír con esoutro idioma.

Neste sentido, é importante termos en conta aquelas construcións gramaticais que se encontran nunha situación máis complexa, debido á antedita interferencia do español e que, non por casualidade, se corresponden con fenómenos lingüísticos exclusivos do galego e que permiten diferencialo doutras linguas do contorno. Somos conscientes do complexo da prescrición no ámbito da sintaxe, mais a nosa análise indica que al-

gunhas escollas non responden propiamente a unha vontade expresiva ou estilística da persoa que as empregar, senón á confluencia destas estruturas sintácticas coas homólogas no español. É por iso que pensamos que, ao lado da descrición de usos sintácticos, o galego parece requirir a existencia de pautas normativas ou prescritivas que orienten, nalgúns casos, as tendencias da lingua. A este respecto, cumpriría discriminarmos positivamente aqueles trazos máis auténticos do galego face a aqueloutros, tamén válidos, cuxo uso non é residual ou minoritario e que, por tanto, teñen garantida a súa sobrevivencia.

Nunha situación como a actual, en que a presenza do galego nos medios é escasa, é preciso reclamarmos unha maior implicación por parte de todas as persoas, mais fundamentalmente daquelas que utilizaren a lingua nun contexto profesional, para eliminarmos as posíbeis deturpacións e interferencias e conseguirmos, dese modo, un modelo lingüístico de calidade, freándonos, no posíbel, o avance do proceso de castellanización. Este labor, obriga de todas as persoas preocupadas polo futuro da lingua, incidirá por súa vez, no aumento do prestixio do idioma galego. Neste sentido, tórnase necesario entendermos e aplicarmos as mudanzas que se foren producindo na normativa oficial do galego, dado que estas contribuirán para a consolidación dunha praxe lingüística de calidade, que repara nos trazos que o definen como unha lingua diferenciada. E para o conseguirmos, a variante lusitana debe ser de obrigada referencia, canto que reafirma a propia galeguidade da lingua e que nos proporciona proxección internacional. Nos últimos tempos publicáronse varias obras cuxo principal obxectivo é dotar os galegos e as galegas dos recursos necesarios para poder acadarmos un modelo de lingua culta, libre de interferencias e afín ao noso sistema lingüístico. Da mesma forma, os seus autores encargáronse de refutar moitos dos preconceptos existentes arredor da lingua, o que axuda a consolidarmos fortemente a nosa autoestima lingüística. En definitiva, temos as fórmulas para utilizarmos un galego de calidade e, por tanto, só cómpre un maior compromiso por parte de todas as persoas, concretamente para

o caso que nos ocupa, das que exerceren o xornalismo, que deben ser conscientes da importancia do uso dun modelo de lingua culto, canto que se trata dun ámbito profesional con grande visibilidade e con forte repercusión na sociedade.

4. Bibliografía

Textos científicos:

- Álvarez, R. / Xove, X. (2002): *Gramática da lingua galega*. Vigo: Galaxia.
- Álvarez, R. (2005): “A definición dun estándar sintáctico: problemas, cautelas, límites”, en Álvarez, R. / Monteagudo, H. (eds): *Norma Lingüística e variación. Unha perspectiva desde o idioma galego*. Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega / Consello da Cultura Galega, 359-376.
- Aneiros, R. (2008): “A lingua galega na prensa: unha singradura de presenzas e ausencias. O caso dos primeiros textos en galego na prensa do século XIX”, en *Lingua e Comunicación. IV Xornadas sobre Lingua e Usos*. A Coruña: Universidade da Coruña, 181-195.
- Cidrás Escáneo, F. A. (1992): “Sobre a función da concordancia. Consideracións a propósito das concordancias verbais anómalas”, en *Verba* 19, 41-53.
- Cidrás Escáneo, F. A. (1994): “Modelos de lingua e variación sintáctica”, en *Cadernos de Lingua* 10, 103-118.
- Cidrás Escáneo, F. A. (2005): “A sintaxe na gramática: problemas de descrición e problemas de prescrición”, en Álvarez, R. / Monteagudo, H. (eds): *Norma Lingüística e variación. Unha perspectiva desde o idioma galego*. Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega / Consello da Cultura Galega, 336-357.
- Costa Casas, X. X. / González Refoxo, A. / Morán Fraga, C. / Rábade Castiñeira, X. C. (1988): *Nova gramática para a aprendizaxe da lingua*. A Coruña: Vía Láctea.
- Fernández Salgado, B. (2000): *Os rudimentos da lingüística galega*.

- Un estudio de textos lingüísticos galegos de principios do século XX (1913-1936)*. Anexo 47 de *Verba*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela.
- Freixeiro Mato, X. R. (2006a): *Gramática da lingua galega. II. Morfosintaxe*. Vigo: A Nosa Terra.
- Freixeiro Mato, X. R. (2006b): *Gramática da lingua galega. IV Gramática do texto*. Vigo: A Nosa Terra.
- Freixeiro Mato, X. R. (2009): *Lingua de calidade*. Vigo: Xerais.
- Gondar, F. G. (1978): *O infinitivo conxugado en galego*. Anexo 13 de *Verba*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela.
- Henríquez Salido, M. C. (1986): “As gramáticas do galego do século XIX”, en *Actas do Iº Congreso Internacional da Língua Galego-Portuguesa na Galiza*. Ourense: AGAL, 443-468.
- Hermida Gulías, C. (2004a): *Gramática práctica (Morfosintaxe)*. Santiago de Compostela: Sotelo Blanco.
- Hermida Gulías, C. (2004b): “Presenza do galego nos medios de comunicación”, en X. López (coord.): *A comunicación en Galicia 2004*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega, 131-148.
- Hermida Gulías, C. (2008): “A cantidade e a calidade do galego nos medios”, en *Lingua e Comunicación. IV Xornadas sobre Lingua e Usos*. A Coruña: Universidade da Coruña, 57-73.
- Monteagudo, H. (2005): “Do uso á norma, da norma ao uso (variación sociolingüística e estandarización no idioma galego)”, en Álvarez, R. / Monteagudo, H. (eds): *Norma Lingüística e variación. Unha perspectiva desde o idioma galego*. Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega / Consello da Cultura Galega, 377-436.
- Peres, J. / Móia, T. (1995): *Áreas Críticas da Língua Portuguesa*. Lisboa: Caminho.
- Saco Arce, J. A. (1868): *Gramática gallega*. Lugo: Imprenta de Soto Freire.
- Sánchez Rei, X. M. (2005): “Trazos xerais da tradición gramatical galega”, en *Revista Galega de Filoloxía*, 6: 93-121.

- Sánchez Rei, X. M. (2006): *A lingua galega no cancionero de Pérez Ballesteros*. Santiago de Compostela: Laiovento.
- Sánchez Rei, X. M. (2009): “Para unha sintaxe do galego”, en Rei-Doval, G. (ed.): *A lingüística galega desde alén mar*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela, 273-292.
- Sanmartín Rei, G. (coord.) (2006): *Sobre a calidade da nosa lingua*. A Coruña: Universidade da Coruña.
- Silva, F. (2001): “Entre a gramática tradicional e a gramática de valências”, en Fonseca, F. I/ Duarte, I.M. / Figueiredo (orgs.): *A lingüística na Formação do Profesor de Português*. Porto: Centro de Lingüística da Facultade de Letras da Universidade do Porto, 83-105.
- Souto Cabo, J. A. (2008): *Documentos galego-portugueses dos séculos XII e XIII*. A Coruña: Área de Filoloxías Galega e Portuguesa.
- Varela Barreiro, X. (1997): “A existencia de dúas expresións clíticas de segunda persoa de singular en galego”, en Fernández Salgado, B. (ed.): *Actas do IV Congreso Internacional de Estudos Galegos (Universidade de Oxford, 26-28 setembro 1994)*. Oxford: Centro de Estudos Galegos, vol.1, 319-342.

Textos literarios

- Castelao, A. D. (1961): *Sempre en Galiza*. Buenos Aires: Edición “As Burgas”.
- Crecente Vega, J. (1965): *Codeseira*. Lugo: Celta.
- Pérez Ballesteros, J. (1979) [1886]: *Cancionero Popular Gallego*, 3 Vols. Madrid: Akal.

GLOSARIO DE MEMORIAS DUN NENO LABREGO DE XOSÉ NEIRA VILAS

RAMÓN ANXO MARTÍNS SEIXO
Escola Oficial de Idiomas de Vigo

RESUMO

Neste glosario explícanse 356 palabras e mais 50 unidades fraseolóxicas da novela *Memorias dun neno labrego*, do escritor Xosé Neira Vilas. O criterio de inclusión das palabras responde en xeral á intención de lle facilitar ao lector principiante unha rápida solución ás súas dúbidas.

ABSTRACT

This glossary explains 356 words and 50 phraseological units appearing in *Memorias dun neno labrego*, a novel by Xosé Neira Vilas. The criterion for inclusion of words generally responds to the intention to provide inexperienced readers with a quick solution to their doubts.

PALABRAS CLAVE

Léxico, fraseoloxía, glosario, galego, Xosé Neira Vilas.

KEYWORDS

Lexicon, phraseology, glossary, Galician, Xosé Neira Vilas

1. Introducción

A novela *Memorias dun neno labrego* foi o primeiro libro en prosa de Xosé Neira Vilas e publicouse pola primeira vez en 1961 en Buenos Aires, cando o seu autor tiña 32 anos. Celebramos pois, o ano pasado, o seu 50 aniversario, excelente ocasión para, partindo da última edición, presentar este glosario. Trátase

dun dos textos máis traducido da nosa literatura e máis lido, ó tempo que querido polos seus lectores, que formamos xa varias xeracións.

Co presente glosario de *Memorias dun neno labrego* pretendo ofrecer ós lectores, en xeral, e ós máis novos e ós urbanos, en particular, unha axuda para a lectura dun dos nosos clásicos modernos.

Se é certo que Neira Vilas nos ofrece unha historia sinxela e entrañable magnificamente contada, non o é menos que estamos, sen dúbida ningunha, ante un dos mestres do noso idioma. Ese idioma que el recadou esencialmente na súa terra da Ulla, tan rico, é o que agora queremos glosar. O que quixen facer foi explicar unha parte desa gran riqueza léxica, o que me pareceu menos coñecido, ben por seren palabras do ámbito local da Ulla ou de aspectos da vida rural, aínda que non necesariamente, que hoxe moitas persoas descoñecen.

Os criterios que seguí para a inclusión de palabras foron os seguintes:

En primeiro lugar, as que considero pouco correntes no galego común de hoxe, como: *afinciar, amalar, anoto, aparruñar, arretegar, engastallar, esbargallar, esmiñatar, estangurriada, estrebi-llar, fabriqueiro, manxorrada, rebaldado, requilorio, torgo, trouxa*, etc.

En segundo lugar está o grupo de palabras que se refiren a diversos campos semánticos ben representados na novela, como: as plantas (*arcipreste, sabugueiro, carola, carriza, chuchamel, codeso, couselo, fenta, millán, néveda, queiroa, romeu, trobisco, uz*); os animais (*anduriño, carrizo, couza, denosiña, escalo, faco, lavandeira, miñado, moxardo, muxirico, papuxa, tabao*); o ámbito rural (*birta, camposa, chota, corre, cortizo, ladrairo, moscar, palloco, restroballo, roleiro, soma, zanca*); as accións e os labores do campo (*anteponer, apear, arrendar, cravunar, gabexar, molime, restrebar*); as ferramentas e os utensilios (*adival, aguillada, baloco, cota, derregadeira, forcada, fouciño, gabilo, galleta, garamelo, ichó, legoña, peta, picaraña, raño, sacha, sella, trenla, trollo, xabreiro, zafra*) ou os nomes aplicables ás persoas (*aloulado, compangueiro, esmangoletado, furabolos, galloufeiro, gaspalleiro, lareta, nugallán, rideiro, roufeño, rufo, trosma*).

En terceiro lugar están as palabras de moi variados campos semánticos e que son de uso normal e mesmo xeral mais que foron incluídas tamén no glosario pensando sobre todo nos principiantes.

Finalmente, un aspecto que quixera tratar á parte é o da moi rica fraseoloxía que emprega Xosé Neira Vilas neste libro e que confirma un extraordinario coñecemento do idioma. Incluío preto de 50 unidades. Como no caso do léxico, podemos clasificalas nun primeiro grupo de unidades fraseolóxicas máis ou menos correntes e nun segundo grupo de unidades fraseolóxicas características do autor. E digo isto último porque as identifico como de Neira Vilas ó ser el, para a miña idea, o autor que as emprega (case) en exclusiva; sen que exista, xaora, ningún tipo de dúbidas sobre a súa circulación entre o pobo. Algúns destes fraseoloxismos, que podemos chamar neirianos, son: *erguerse das cuñas*, *pillar os moldes [a alguén]*, *comer o pan que o demo amasou*, *polo pé*, *a trouzos* ou *a valmontes*.

Teño que aclarar que as definicións se refiren, en xeral, só ó contexto en que aparecen nesta novela e que, por tanto, algunhas veces non son aplicables a outros contextos.

Por outra parte, as solucións, canto á normativa, seguen en xeral as da última edición da novela, por exemplo: *ó / ós* no canto de *ao / aos*. Os números das páxinas que se indican correspóndense cos da trixésimo primeira edición, da Editorial Galaxia (2010).

Por último quixera agradecer a Xosé Neira Vilas o seu interese por este traballo e a súa amable colaboración na resolución das dúbidas deste glosario.

2. Glosario

Abreviaturas e signos:

<i>adv.</i> : Adverbio	<i>loc. sub.</i> : Locución substantiva
<i>adx.</i> : Adxectivo	<i>loc. ver.</i> : Locución verbal
COL: Coloquial	<i>m.</i> : Masculino
comp.: Expresión comparativa	<i>part.</i> : Participio
<i>f.</i> : Feminino	<i>pl.</i> : Plural
<i>fig.</i> : En sentido figurado	<i>s.</i> : Substantivo
<i>fór.</i> : Fórmula	SIN.: Sinónimo
FRAS.: Fraseoloxismo (=frase feita)	<i>t.</i> : Transitivo
<i>i.</i> : Intransitivo	<i>v.</i> : Verbo
<i>loc. adv.</i> : Locución adverbial	V. : Véxase
<i>loc. adx.</i> : Locución adxectiva	VAR.: Variante
<i>loc. pron.</i> : Locución pronominal	>: [Indica cal é a forma normativa]
	*: forma incorrecta

-A-

abeaca *s.f.* Cada unha das partes do arado que colocadas ás beirras da rella, serven para afastar a terra do rego e virar a terra.

abrollar *v.i.* Agromar, xerminar [unha planta ou árbore].

abrótega *s.f.* Planta silvestre da familia do lirio, de follas estreitas e longas, que saen desde o pé, e talo ergueito e liso rematado nun conxunto de flores abrancazadas en forma de acio.

abrouxar *v.t.* VAR. > Abouzar, causar molestia [a alguén] [un ruído excesivo, unha voz...]: *Os seus berros abróuxanme en soños* (58).

aburar *v.t.* **1.** Abrasar, queimar. **2. fig.** Incomodar; acabar coa paciencia [de alguén]; angustiar, aflixir: *Ti non mordes pero*

abúralos (71). | *Doíame ter que calar a ledicia que me aburaba* (76).

acirrar *v.t.* 1. Incitar: *Dentro movíase algo que fixo acirrar a miña curiosidade* (76). 2. Incitar [as persoas] para que discutan ou pelexen: *Andei o meu camiño procurando non bater con el, pero acirrábame* (123).

acordar *v.i.* Deixar de estar durmindo. *Acordei mentres soñaba que Manolito corría tras de min* (38).

adival *s.m.* Corda longa e grosa que se usa para suxeitar a carga do carro ou dun remolque: *O loito por meu tío Braulio semella un adival que me atafega* (73).

adoecer *v.i.* 1. Contraer a enfermidade da rabia [un animal]: *Un día o Rabeno adoeceu e houbo que matalo* (70). 2. Desexar con ansia: *Vexo o mundo darredor de min e adoezo por entendolo* (34). 3. Poñerse furioso: *Manolito, o fillo do señor, adoeecía* (110).

adro *s.m.* Terreo que está arredor ou diante das igrexas: *Teño ido ó adro latricar con el cando había enterro* (118).

afincar *v.i.* Facer forza para mover algo ou alguén, empurrar: *Morreu de desgraza. É certo. Pero eu non lle afinquei* (49) | *Cadaquén afinca de acordo coa súa forza* (121).

afitar *v.i.* Acertar: *Tan ben lle afitei que Manolito caeu* (124).

aguillada *s.f.* Pau longo que se utiliza para aguilloar ou chamar os animais.

agurgullar *s.m.* Formigo, sensación parecida á dun proído ou de cóxegas: *Sentín un agurgullar no peito* (85).

alancar *v.i.* Andar a grandes pasos, dando alancadas: *No verán ando descalzo. O po quente dos camiños faime alancar* (33).

alcipreste *s.m.* Árbore moi alta con copa en forma de cono e follas de cor verde escura. SIN. **ciprés**.

aloleado *—a part.* Aloulado. SIN. **apampado**, **aparvado**.

alquitara *s.f.* Aparello metálico que serve para destilar. SIN. **alambique**: *Dous augardenteiros coa súa alquitara* (53).

amalarsé *v.p.* Enfermar: *Se algún día me amalo [...] ti estarás no meu sitio* (84).

anada *s.f.* Colleita do ano.

anagarse *v.p.* VAR. > Anesgarse, encollerse dobrando as pernas.

SIN. **encrequenarse**: *Erguinme de súpeto, pero volvinme a anagar* (39).

andas *s.f. pl.* Soporte de madeira apoiado en dúas varas grosas paralelas, que serve para transportar unha carga sobre o ombreiro entre varias persoas.

andrómena *s.f.* Invención, conto. *Nun tempo disque falaban os animais. Andrómenas* (69).

anduriño *s.m.* Salmón cando é novo.

anoto *s.m.* Conmoción, emoción, impresión: *Tiña coma un anoto en min* (76).

anllar *s.m.* Lugar próximo á lareira, onde se garda a leña para o lume. *Senteime nun recuncho, na beira do anllar* (101).

antepoñer *v.t.* Poñer diante [unha xugada]: *Cando baixaba antepuxo o gando para manter a carga coa forcada* (50).

anteposto *—a part.* Posto diante, colocado antes: *Un carro de monllos viña renxendo anteposto. Detrás un home e unha muller* (91).

aparruñar *v.i.* 1. Subir [por algo] axudándose dos pés e as mans, agatuñar. *Os ecos aparruñaban polas paredes* (97). 2. *fig.* Elevarse, erguerse: *O sol comezara a aparruñar por detrás do coto* (75).

apear *v.t.* Paralizarse [o muíño por estar cuberto pola auga]: *Muíños apeados* (33).

aqueloutrar *v.t.* Preocupar, estar intranquilo ou molesto: *Notou-me que andaba aqueloutrado* (38).

argallada *s.f.* Invención: *O do loito era unha argallada da madriña e de meus pais* (75).

argallar *v.t.* Concibir, preparar: *Argallei a fuxida para aquela mesma noite* (129).

arraiar *v.i.* VAR. > Raiar, emitir raios: *Pareceume que o sol arraiaba para min só* (135).

arre dos demos V. demo

arrendar *v.t.* Sachar por segunda vez [un cultivo]: *Andara o día enteiro arrendando patacas* (124).

arreo *adv.* Sen interrupción, continuamente: *Alí traballan arreo* (65).

- arreo** *s.m.* Peza, como a albarda ou a sela, que se lles pon ós cabalos e a outros animais para montalos ou cargalos: *Facos pedreses, garnidos con fitas e arreos do trinquete* (41).
- arrepoñerse** *v.i.* Facer fronte ó dominio ou autoridade [de alguén]: *¿E túa nai non se arrepción?* (59).
- arretegar** *v.t.* Apertar: *Miña nai arretegábame contra si* (43).
- arremedar** *v.t.* Imitar: *Pilláronlle os moldes e arremedábano por aí* (50).
- arredondarse** *v.p.* VAR. > Arrandearse, balancearse: *Os santos arredondábanse sobor das andas por riba das cabezas da xente* (44).
- artesa** *s.f.* Recipiente grande de madeira en que se amasa o pan e se garda este, a fariña, etc.
- asentada** *s.f.* FRAS. **dunha asentada** *loc. adv.* COL. Dunha soa vez, sen interrupción.
- asubiote** *s.m.* Pequeno instrumento rústico que serve para asubiar. SIN. **asubío**: *Non me entretiñan paxaros nin asubiotos* (78).
- atafegar** *v.t.* Impedir a respiración. SIN. **asfixiar**, **abafar**: *O loito por meu tío Braulio semella un adival que me atafega* (73).
- aterrecer** *v.* Asustar, producir arrepíos.
- atoutiñar** *v.i.* Tenteando, tocando coas mans ou os pés [por causa da escuridade]: *Sáin atoutiñando, por derriba da viña, ata chegar a un bacelo gordo* (129).
- atricamento** *s.m.* Provocación: *Conteille o caso de Manolito, do seu atricamento e da pedra* (125).
- aturuxar** *v.i.* Botar un berro de alegría agudo, forte e prolongado.
- avantar** *v.i.* Avanzar con rapidez: *Avantaba coma un miñado* (77).
- avolto** *-a part.* Turbio, revoltoso: *Cáin na auga avolta* (117).
- axugar** *v.t.* Suxeitar ó xugo [unha parella de animais de tiro]. SIN. **xunguir**: *Unha vaca e máis un burro axugados* (53).
- azo** *s.m.* Forza de vontade para facer algo: *Sen azos para facer mal a ninguén* (84).

-B-

bacelo *s.m.* Vara de videira cortada para plantar: *Dilles como se plantan os bacelos* (47).

badelada *s.f.* VAR. > Badalada, golpe que dá o badalo na campá: *Cada badelada era como un berro; un chamado abrouxante que dicía en toda a volta: ¡aquí estou!* (115).

baduar *v.i.* Falar sen tino: *Ata o tolo de Quintás o sabía cando baduaba na taberna* (117). 2. Dcir: *Era coma se baduase: “Ti déixame”* (71).

bafaxe *s.f.* Brisa: *Corría unha maina bafaxe que me refrescaba a testa* (74).

bafexar *v.i.* Respirar forte. *Sentín bafexar detrás do meu lombo* (40).

bagoxar *v.i.* Bagoar, enchérense os ollos de bágoas, chorar: *A madriña comeza a bagoxar polo seu Braulio* (49).

baixado -a *part.* Servizal: *Un rapaz baixado sempre colleita algo* (107).

baldar *v.t.* Deixar [a alguén] tolleito: *¡Como se vai arrepoñer! ¿Ti queres que a balde?* (59).

baloco *s.m.* Pau rematado nunha parte avultada nun dos extremos. SIN. **moca**: *Colleu un baloco e arremeteume con el* (73).

barrela *s.f.* Piso feito a unha determinada altura da parede para gardar a comida dos animais, as patacas, etc.: *Ocurréuseme levala para a casa e gardala no palleiro ou na barrela* (77).

barrufallada *s.f.* Conxunto de cousas que xa non serven e que carecen de valor: *Levaban cruces e outras barrufalladas de follalata* (52).

batallaroso -a *adx.* Amigo de meterse en liortas, belicoso.

batel *s.m.* Badalo, peza do interior da campá que ó bater nesta a fai soar: *O sancristán, penzo sobor dos bateis, seguía repenincando baixiño* (44).

bieiteiro *s.m.* Arbusto que ten nas súas pólas un miolo branco. O seu nome científico é *sambucus nigra*. SIN. **sabugueiro**.

billarda *s.f.* Xogo que consiste en dar cun pau noutro máis pequeno e rematado en punta nos extremos, que está colocado no chan, de xeito que se fai saltar e, xa no aire, dáse-

- lle un segundo golpe que o despide a maior distancia.
SIN. estornela: *Pola tarde xoguei só á billarda na eira (73).*
- billardo** *s.m.* Pequeno atado de vidras secas que se fai despois da poda: *Levala para a casa e gardala no palleiro ou na barrela, entre os billardos (77).*
- biosbardo** *s.m.* FRAS. **mirar para os biosbardos** *loc. ver.* COL. Estar distraído, estar despistado ou abstraído.
- birta** *s.f.* Rego pequeno para distribuír a auga nun prado: *Tornei a auga e guieina polas birtas (79).*
- bocoi** *s.m.* Recipiente grande de madeira destinado a conter viño.
- bombardino** *s.m.* Instrumento musical de vento, de metal e tubo curvado, moi semellante á tuba.
- boquexar** *v.i.* Respirar de forma entrecortada a causa da fatiga: *Cheguei boquexando (85).*
- botar** *v.* FRAS. **botar por ela** *loc. ver.* COL. Presumir: *Falou dos que veñen de alá con diñeiro e botan por ela mercando casas e de canto hai (64).*
- botica** *s.f.* Medicamento, remedio: *Mandou que me desen unhas boticas que meu pai foi buscar a Santiago (88).*
- boubín** *s.m.* Doenza parecida á epilepsia.
- bourar** *v.t.* Dar golpes fortes [a algo ou alguén]: *Pousaron no camiño unha zafra e bouraban derriba dela con martelos (53).*
- broa** *s.f.* Boroa, pan feito con fariña milla e, xeralmente, centea: *Boto ó corpo un gurrucho de caldo con broa (33).*
- brocha** *s.f.* Cravo curto e de cabeza grande e arredondada. **SIN. chatola:** *No verán ando descalzo [...]. Magóanme as areas e nunca falta algunha brocha para espetárseme nos pés (33).*

-C-

- cachón** *s.m.* FRAS. **a cachón** *loc. adv.* Moito, con forza: *Cando se fartaron de xogueta déuselles por contar contos. Rían a cachón (102).*
- cagarolas** *s. e adx. m. e f.* Persoa medrosa, covarde. **SIN. cagón, caguiñas.**

- cadullo** *s.m.* Terrón: *A terra estaba dura. Algúns cadullos esfarelábanse debaixo dos meus zocos* (38).
- camiño** *s.m.* FRAS. **de camiño** *loc. adv.* De paso, ó mesmo tempo: *Souben de camiño que a el le pasara algo semellante coa filla do fragueiro* (111).
- campar** *v.i.* Lucir, resultar atractivo polo aspecto, en particular pola roupa.
- camposa** *s.f.* Lugar no monte onde medra a herba de maneira espontánea.
- can** *s.m.* FRAS. **non hai can que o roia** *fór. COL.* [Expresa que non se pode facer nada ante unha determinada situación]: *Pois agora xa está [...] Non hai can que o roia. Vaste e acabouse* (111).
- canavela** *s.f.* Vara dos foguetes, cana: *Un home arrimáballe o chisqueiro a un foguete de tres estalos. Os rapaces corrían tras da canavela* (44).
- canear** *v.i.* Ir dunha parte a outra sen proveito ningún. *Caneamos por roleiros e prados* (91).
- cangalleira** *s.f.* Caixa do muíño con forma de cono invertido onde se bota o gran para moer.
- cantazo** *s.m.* 1. Pedra, canto: *Collín un cantazo e guindeillo* (124). 2. Pedrada: *Levárono á vila para curalo dun cantazo que lle guindou o fillo do caseiro* (126).
- cañoto** *s.m.* 1. Anaco de tronco dunha árbore que queda coa raíz despois de cortada. 2. Talo de certas plantas, como a col, a pataca ou o millo.
- cara** *s.f.* FRAS. **cara de ferreiro** *loc. sub. COL.* Cara pouco amigable, cara de enfado.
- cariz** *s.m.* Aspecto do rostro: *Divírtome coa xente, que troca de cariz segundo o calendario* (51).
- carola** *s.f.* Raíz ou carozo [do nabo]: *Púxenme a esnicar coa navalla nunha carola de nabo* (64).
- caroza** *s.f.* Capa con carapucho confeccionada con palla de centeo ou con xuncos, utilizada para protexerse da chuvia. SIN. **coroza**: *Seis homes, vestidos con carozas de xuncas* (53).
- carreira** *s.f.* Toque de campá para anunciar defuncións: *Xa tocaran as carreiras. Esa é outra cousa na que teño cavilado. A*

campá o mesmo vale para reloucar festeira na véspera das romarías, coma para dar a nova dunha morte (100). | Cando morreu a irmá do perito botei as carreiras e saíronme ben. Despois esti-ven dous días, como é uso, tocando a morto (115).

carriza *s.f.* Vexetación de ata uns cinco centímetros de altura que cobre coma unha capa os lugares en que hai humidade. **SIN. mofo:** *As escaleiras do patín son de pedra, con carriza nas xuntas (82).*

carrizo *s.m.* Paxaro moi pequeno de cor parda. O seu nome científico é *troglodytes troglodytes*.

caruncho *s.m.* Fungo que ataca o millo e outros cereais. **V. couza.**

cerrada da noite *s.f.* Período de tempo posterior ó solpor, antes de que sexa noite pecha.

chaleque *s.m.* **VAR.** > Chaleco. **FRAS. para o seu chaleque** *loc. adv. COL.* No seu interior: *Todos, para o seu chaleque, saben que teño razón (46).*

chamizo *s.m.* Pau medio queimado. **FRAS. negro coma un chamizo** *comp. COL.* Moi negro, moi moreno.

chavo **FRAS. nin un chavo** *loc. pron. COL.* Nada, cousa ningunha.

chedeiro *s.m.* Especie de plataforma ou piso do carro onde se coloca a carga.

chilindrada *s.f.* Cousa de pouco valor ou importancia.

chola *s.f. COL.* Cabeza: *Metéuselle na chola ser mariñeiro (108).*

chós Úsase no **FRAS. de chós** *loc. adx.* De broma, de contento, de bo humor. *Os seus ladros de chós ían dirixidos ás árbores (70) | Meu pai estaba de chós (94).*

chota *s.f.* Capa ou montón (pequeno) de esterco: *Na traseira tiña un xeito de parediña feita de chotas (98).*

chouqueleo *s.m.* Ruído que fai unha cousa ó moverse: *Aquel chouqueleo de dentro que me tiña alporizado (79).*

chuchamel *s.m.* Planta de flores cor púrpura que despide un aroma agradable e que ó chuchalas saben ó mel.

chupe Úsase no **FRAS. a chupe** *loc. adv.* En pendente; verticalmente: *Eu perdín as ás e comecei a descender a chupe (102).*

- chusco** –a *adx.* 1. Cheo de graza e agudeza: *Era un home pouco dado ó traballo [...]. Moi chusco e compangueiro* (49). 2. Boinito: *¡Que cuarto máis chusco!* (85)
- cinzarra** *s.f.* Harmónica, instrumento musical de sopro, consistente nunha especie de caixiña provista dunhas lingüetas vibrantes, que soa ao facelo escorregar sobre os labios, soprando ou aspirando a través da serie de orificios que ten nunha das caras: *Cos dous pesos merquei unha cinzarra das grandes* (115).
- cóchegas** *s.f. pl.* Cóxegas.
- coco** *s.m.* Bola que se forma nas follas e nas ramas do carballo arredor do ovo e da larva dun insecto. SIN. **bugallo**, **carrabouxo**, **coca**: *Sentín caír pingueiras coma cocos* (80)
- codeso** *s.m.* Arbusto parecido á xesta e ó piorno. O seu nome científico é *adenocarpus complicatus*: *Levaban tallos atados á cueira con vimbios e corres de codeso* (53).
- codia** *s.f.* FRAS. **levar rillado catro codias** *loc. ver.* COL. Ter experiencia.
- compango** *s.m.* Alimento sólido cando se toma acompañado de pan: *Comía pantrigo, queixo e compango todos os días* (63).
- compangueiro** –a *adx.* Que quere estar a ben con todos, contemporizador: *Era un home pouco dado ó traballo [...]. Moi chusco e compangueiro* (49).
- conta** *s.f.* FRAS. **botar de conta** *loc. ver.* COL. Imaxinar, supor, calcular.
- cornello** *s.m.* Fungo parasito do centeo.
- corpo** *s.m.* FRAS. **botar ó corpo** [algo] *loc. ver.* COL. Tomar, comer [un alimento]. **non lle cocer o corpo** [algo a alguén] *loc. ver.* COL. Non estar tranquilo; non admitir ou tolerar [algo].
- corre** *s.f.* Vara fina, xeralmente de vimbio, que se usa para facer cestos, caínzos ou para atar feixes: *Levaban tallos atados á cueira con vimbios e corres de codeso* (53).
- cortizo** *s.m.* Colmea, sexa de cortiza ou doutro material. *Coma se vivise nun cortizo* (34).
- cota** *s.f.* Lado oposto ó gume dunha ferramenta. *Crebaban cadullos coa cota de raños e sachas* (99).

- cotelear** *v.i.* Caer a cabeza [a alguén] por efecto do sono, cando non está ben apoiada. SIN. **toquenear**.
- coto** *s.m.* Parte máis alta dun monte.
- couselo** *s.m.* Planta con follas circulares e carnosas que nace nos valados ou paredes vellas de pedra.
- couza** *s.f.* Insecto que destrúe a madeira, a roupa, o papel... SIN. **traza, caruncho**. *Vina chorando porque a couza lle picou a saia* (58).
- cravuñar** *v.t.* Afiar o fío [de ferramentas como a gadaña ou a fouce] petando nel sobre unha zafra cun martelo especial: *Déranolo o Zoqueiro de Ribán, en pago de terlle cravuñado meu pai unha gadaña* (70).
- croio** *s.m.* Pedra dura e pequena, particularmente a redonda.
- cueira** *s.f.* Parte posterior do pantalón: *Levaban tallos atados á cueira* (53).
- cuña** *s.f.* FRAS. **erguerse das cuñas** *loc. ver.* COL. Irritarse, enco-lerizarse.
- curro** *s.m.* Curral, patio.
- cuxo -a** *s.* Cría da vaca, ata os dous anos aproximadamente. SIN. **becerro, xato**.

-D-

- debruzarse** *v.p.* Inclinar o corpo cara a diante, xeralmente para apoiarse cos cúbados [sobre un balcón, unha xanela...].
- degaro** *s.m.* Desexo forte; desexo: *Ardía co degaro de abril* (78).
- demo** *s.m.* FRAS. **arre dos demos** *fór.* COL. [Expresa enfaticamente insistencia ou reiteración]: *Arre dos demos que había que facelo porque era o seu deber* (50).
- denosiña** *s.f.* VAR. > Donosiña, pequeno mamífero carniceiro da familia dos mustélidos. O seu nome científico é *mustela nivalis*. SIN. **donicela, doniña**: *Ponse coma unha denosiña* (73).
- dereito -a** *adx.* FRAS. **ó dereito** *loc. adv.* Ben, da maneira correcta. **polo dereito** *loc. adv.* Directamente; ben, da maneira correcta.

derrear *v.t.* Mancar [a alguén] no espiñazo, no lombo ou nos cadrís: *Un día vante derrear* (71).

derregadeira *s.f.* Cada unha das partes do arado que colocadas ás beiras da rella, serven para afastar a terra do rego e voltear a terra: *Deseguida abrían os sucos co arado de pau. As derregadeiras deixaban orelas de soma ás dúas bandas* (99).

desatafegar *v.t.* Desafogar, librar daquilo que produce sufocación: *Escribo. E despois durmo coma unha pedra. Quedo desatafegado, libre* (34).

doa *s.f.* Boliña pequena de vidro (ou outro material) dos colares, adornos, etc.: *Pasar as doas do rosario* (43).

-E-

eira *s.f.* Sitio chan próximo á casa onde se mallan os cereais e se fan outros labores.

eito *s.m.* Montón, cantidade, porción [de algo], serie [de algo]: *Sabía [...] un eito de xogos moi paveros* (50) | *Un eito de xente viña detrás* (53). FRAS. **a eito** *loc. adv.* Sen escoller, sen distinción de temas: *Cando puidese falar a eito con todos* (81).

embrullo *s.m.* VAR. > Envurullo, envoltorio.

embute Úsase no FRAS. **a embute** *loc. adv.* COL. En cantidade, con abundancia.

encabuxarse *v.p.* Sufrir un cabuxo ou enfado: *De non ser así, non se encabuxarían* (57).

encambar *v.t.* Endosar, transferir [a alguén] [unha cousa molesta ou incómoda]: *Encambáronme o loito hai tres anos* (50).

encartar *v.t.* Dobrar, pregar.

encoiro *adx.* En coiro, espido.

encolgar *v.t.* Colgar, pendurar: *Os brazos son coma espeteiras para encolgar farrapos* (33).

encrechar *v.t.* Mover [o rabo] [para espantar as moscas]: *Cando os bois comezaron a encrechar o rabo coa mosca* (38).

enfarruscar *v.t.* Manchar: *Dérame meu pai unha somanta por lle enfarruscar a cara con feluxe ó neno do señor* (37)

enfiar *v.i.* Encamiñarse: *Collín a sacha e enfiar cara ó prado* (79).

- engastallar** *v.t.* Meter: *Arroutadas que se me engastallaban nos mioslos* (59).
- entrillar** *v.t.* Pillar e magoar [un dedo, etc.] entre dúas superficies que se apertan unha contra a outra. Trillar: *Quedou entrillado debaixo da roda* (50).
- enxerguer** *v.t.* VAR. > Enxergar, entender: *Aínda lles custa enxerguelos a moitos homes de barba* (121).
- esbargallar** *v.t.* Esborrallar, desfacer: *Esbargalloume as pontes* (40).
- esburado** *–a part.* Reflectido: *Facendo [...] algo onde quedase esburado o noso facer* (121).
- escadullar** *v.t.* Desfacer os terróns que quedan enteiros despois de arar ou gradar.
- escalo** *s.m.* Peixe de río do tamaño da troita mais inferior a ela. O seu nome científico é *leuciscus carolitertii*.
- esfachicarse** *v.p.* Romperse en anacos; esnafrarse.
- esfarelar** *v.t.* Desfacer en anacos moi pequenos: *A terra estaba dura. Algúns cadullos esfarelábanse debaixo dos meus zocos* (38).
- esfarrapado** *–a adx.* Vestido con roupa gastada e rota: *Un home esfarrapado, con cariz de fatiga* (98).
- esgana** *s.f.* Filamento ríxido que se prolonga da casca do gran de trigo e outros cereais. SIN. **argana.**: *O proído das esganas no pescozo* (84).
- esgarabellar** VAR. > *escaravellar v.t.* 1. Remover a superficie da terra: *O chan estaba todo esgarabellado* (75). 2. *fig.* Revolver: *Púxome unha man na cabeza e esgarabelloume no pelo* (61).
- esgazar** *v.t.* Romper: *Sentín coma se me esgazasen por dentro* (97).
- esmangoletado** *–a adx.* Abatido; sen humor: *Como non estaba afeito nin tiña gana de afacerse, andaba esmangoletado, batendo en todo de mal xenio* (50).
- esmiñatar** *v.* Peteirar, facer anacos; rapinar, furtar: *Viviríamos como se merece, sen andar esmiñatando en terras alleas* (66).
- esnicar** *v.t.* Sacar anacos; labrar, tallar; desfacer [algo] ós anacos: *Púxenme a esnicar coa navalla nunha carola de nabo* (64). | *Dende o meu cuarto vin o río fóra do seu sitio. Fóra do resío, ruxindo, esnicando xa na cabeceira do agro* (80)
- esparexerse** *v.p.* Estenderse, espallarse.

- esparguerse** *v.p.* Esparexerse.
- espeteira** *s.f.* Gancho; colgadoiro: *Os brazos son coma espeteiras para encolgar farrapos* (33).
- estalecido** *–a adx.* Cheo de talos (calos).
- estangurriada** *s.f.* Cousa ou invención rara e estrambótica: *Arman cada estangurriada que dá xenio* (53).
- esteo** *s.m.* Columna: *Un esteo groso e moi longo de fume* (92).
- estordegar** *v.* Estremecer: *Foi coma se me estordégase o sangue no corpo enteiro* (85).
- estornela** *s.f.* **1** Billarda: *Nunca tiven sorte. Nin xogando á estornela* (79). **2.** Xogo de nenos: *O vivir [...] semella un enredo, unha estornela* (123).
- estrebillar** *v.i.* Enredar, xogar: *Xa estrebillaba cos dedos nun pínfano* (108).
- estrucia** *s.f.* VAR. > Astucia. **1.** Pretexto: *Fannos calar, ou arrédannos con algunha estrucia* (58). **2.** Habilidade, maña: *Nunca observara eu esa estrucia* (98).
- esvariar** *v.i.* VAR. > Desvariar, dicir ou facer cousas sen sentido: *Eu non sei se esvarío* (34).

-F-

- faba tarabela** *s.f.* Faba amarela con pintas: *En cadanseu ollo metílle unha faba tarabela* (66).
- fabriqueiro** *–a s.* Persoa que en cada parroquia administraba os ingresos e os gastos anuais da igrexa: *Moitos labores que eu non sabía dicíamos meu pai, que de mozo fora fabriqueiro* (115).
- facer** *v.* FRAS. **non facer branca** *loc. ver.* COL. Estar sen facer nada, estar sempre folgando.
- faco** *s.m.* Cabalo ruín e pequeno: *Viñan en facos pedreses* (52).
- faísca** *s.f.* Folla do piñeiro.
- fala** *s.f.* FRAS. **dar fala** [a alguén] *loc. ver.* Falar: *Voltamos, sen dar fala* (38).
- farnesía** *s.f.* Excitación, frenesí. *A xente seguía a danzar con farnesía* (93).
- fataxo** *s.m.* Fato, conxunto de [cousas]: *Non era un fouciño [...] nin un fataxo de cartos* (76).

- feitío** *s.m.* Aspecto exterior, forma: *Fan comparanza do seu porvir co feitío que teña o ovo* (94).
- feituco** *—a adx.* Bonito, feito: *Era unha caixiña de pau moi feituca* (76).
- feluxe** *s.f.* Substancia graxa e negra que o fume deposita na superficie dos corpos que están ó seu alcance. SIN. **borra, sarrio**: *Dérame meu pai unha somanta por lle enfarruscar a cara con feluxe ó neno do señor* (37).
- fenta** *s.f.* Variedade de fento: *Recachei unhas matogueiras e, ó pé da raíz, cunhas follas de fenta darredor, enterrei na area o meu tesouro* (77).
- fiscornio** *s.m.* VAR. Fiscorno, instrumento musical de sopro formado por un tubo longo de metal rematado en forma de bucina.
- fitar** *v.t.* Mirar fixamente. *Pachín fitoume dende a beira da cama* (41).
- fiúncho** *s.m.* Planta de cheiro agradable e gusto doce. Utilízase como condimento.
- fochanca** *s.f.* Cavidade no terreo: *Os carros de polbo e de viño deixaran a fochanca das rodas.* (75)
- folguexar** *v.i.* Respirar: *Pachín folguexaba de présa* (71).
- foliada** *s.f.* Esmorga, troula, xolda. *Encambáronme o loito hai tres anos e con el sigo, sen poder ir ás foliadas* (50).
- folla dos cristos** *s.f.* Libro onde os nenos que empezaban a escola aprendían as primeiras letras.
- forcada** *s.f.* Instrumento de labranza con mango longo que remata en varias gallas: *Antepuxo o gando para manter a carga coa forcada* (50).
- formento** *s.m.* VAR. > Fermento, lévedo: *Irá levedando a nosa vida con formento de fóra* (58).
- fouciño** *s.m.* Instrumento de labranza parecido ou igual á fouce.
- fragueiro** *s.m.* Tratante de madeira ou persoa que se dedica a cortar árbores. Tamén carpinteiro especializado na fabricación de carros: *Souben de camiño que a el le pasara algo semellante coa filla do fragueiro* (111).
- frida** *s.f.* VAR. > Ferida. *Murnas, fridas, dedos sen tentos* (33).

fumazo *s.m.* Fogueira de san Xoán: *O recendo das herbas e a ilusión do fumazo empuurráannos* (91)

funcioneiro -a *s.* Persoa que se encarga de organizar unha función ou unha festa nunha parroquia ou lugar: *Cada ano cámbiase de funcioneiro* (114).

furabolos *s.m.* Neno amigo de enredar e facer trasnadas: *Léveme Xudas se este furabolos non vai xa ás mozas* (114).

-G-

gabilo *s.m.* VAR. > Gabillo, fouce pequena de mango longo para cortar toxo, mato, etc.

galleta *s.f.* Instrumento que consta de tres ou máis gallos e un mango, e que serve para coller estrume, palla, leña, etc.

***gallope** *s.m.* Galope.

galloufeiro -a *adx.* VAR. > Gallofeiro, alegre: *Montando cabalos galloufeiros* (52).

garamelo *s.m.* Trampa para cazar animais, sobre todo a raposa.

garnir *v.t.* Gornecer, adornar: *Viñan [...] garnidos con fitas e arrees do trinqué* (52).

garular *v.i.* Emitir a súa voz estridente [certas aves] ó mesmo tempo.

gaspalleiro -a *adx.* Pouco coidadoso, pouco mañoso: *A min gus-tábame ollar os sucos. Sobre todo os que facía a xente non gaspalleira* (99).

gavexar *v.i.* Gabexar, facer cousas de pouca importancia; remexer: *O sol e mais eu gavexando no souto* (75).

gran de corvo *s.m.* Cornello.

grimo *s.m.* Susto: *Méteslles grimos e un día vante derrear* (71).

gromo *s.m.* Pequeno vulto que lles sae ós vexetais no talo ou nas pólas e que se vai transformando en novas pólas, follas ou flores.

guindar *v.t.* Lanzar, ceibar.

gurrucho *s.m.* Grolo, sorbo, porción pequena dun líquido: *Boto ó corpo un gurrucho de caldo con broa* (33).

-H-

-I-

ichó *s.m. fig.* Trampa: *América é un ichó. Os que caen nel non avisan ós que chegan detrás* (64).

irto -a *adx.* 1. Rixido, teso. 2. Agudo e molesto: *Uns berros irtos* (102).

-L-

labra *s.f.* Faena de labrar a terra.

laceira *s.f.* Penuria, pobreza extrema. *Queixábase polo mundo adiante da súa laceira* (59).

ladrairo *s.m.* Estrutura de táboas que se pon a cada un dos lados do carro, entre os fungueiros, para que non caia a carga.

lareta *s.* ou *adx. m. e f.* Persoa que fala de máis, sobre todo cando se trata de cousas que debía calar: *Sabía contos de meigas e un eito de xogos [...]. Semellaba un lareta das feiras* (50).

laretar *v.i.* Murmurar, rexoubar.

larpar *v.t.* Comer de présa, engulindo a comida case sen mastigar.

latar *v.i.* Non asistir [á escola] sen xustificación.

latricar *v.i.* Charlar, falar: *Meu pai e mais o padriño seguiron latricando* (64).

lavandeira *s.f.* Paxaro de cor gris e branca polo ventre que ten unha cola longa e de gran mobilidade.

legoña *s.f.* Instrumento de labranza parecido ó legón, mais de menor tamaño, que se usa para sachar: *Cunha legoña abrín na horta un burato fondo* (72).

legüeiro -a *s.* VAR. > Legoeiro, persoa encargada do coidado das estradas ou camiños: *Serafin, o legüeiro-enterrador* (55).

leirear *v.i.* Discutir, actuar con paciencia, tratando de superar as dificultades.

lentura *s.f.* Humidade da terra a pouca profundidade: *Sempre me gustou xogar coa terra. Estaba morna a da tona; a de máis abaixo gardaba algunha lentura* (39).

lerio *s.m.* Asunto no que hai algunha complicación: *Talvez iso de ir ou non ir para América fose un lerio de xente grande* (63).

levedar *v.i.* Fermentar: *Irá levedando a nosa vida con formento de fóra* (58).

luxar *v.t.* Lixar, manchar: *O cura luxoulle a testa a todos cun chisco de borralla* (54).

-M-

magoar *v.t.* Mancar: *Magóanme as areas* (33).

maino *-a adx.* Suave, apracible.

malafada *s.f.* Infortunio, desgraza.

manda *s.f.* Presada, puñado: *Un mozo levaba unha manda de foguetes* (52).

mangancha *s.f.* Argucia, artimaña, pretexto, desculpa: *Debe ser unha mangancha para que non saia da casa* (54).

manseliño *-a adx.* Moi manso, moi suave, moi tranquilo.

manxorrada *s.f.* Beberaxe, bebida de sabor ou aspecto desagradable: *Estiven papando as manxorradas que a madriña quixo* (88).

matogueira *s.f.* Conxunto espeso de plantas baixas, maleza: *Voltaba para a casa [...] cando me bateron os ollos nunha cousa que relucía ó pé dunha matogueira de abrótegas* (76).

mazaroca *s.f.* Espiga de millo.

merlo *s.m.* FRAS. **armar ó merlo** *loc. ver.* COL. Meterse en problemas; buscar o perigo: *Os grandes son donos de si e do mundo. Fan e desfán, gobernan, arman ó merlo con guerras, negocios e canta trangallada hai* (57).

millán *s.f.* VAR. > Millá, planta gramínea que crece entre o millo. *Arrinquei millán para poñerlle darredor* (39).

miñato *s.m.* Nome que recibe unha especie de ave de rapina de tamaño mediano: *O avión era suave e avantaba coma un miñato* (77).

molde *s.m.* FRAS. **pillar os moldes** [a alguén] *loc. ver.* COL. Aprender ou descubrir os xestos e a maneira de comportarse ou falar, etc.

molete *s.m.* Peza de pan máis ben grande e con moito miolo: *En ningures choven moletes cocidos* (65).

molime *s.m.* VAR. > Mulime, conxunto de vexetais cortados que se bota no lugar onde están os animais para os manter secos e para que fagan esterco. SIN. **estrume**: *Foi por molime ó coto de Guillal* (50).

monifate *s.m.* Boneco ou figura humana de pirotecnia que se facía nas festas. **2. fig.** Persoa sen vontade propia, que fala e actúa levado polos demais ou baixo a súa influencia. **2. fig.** Persoa que presume do que non é ou do que non ten, cando vale moito menos do que aparenta ou do que trata de aparentar. SIN. **botaporela, farfallán**: *Son persoas que teñen bo xuízo [...] e que despois se volven monifates* (65).

monllo *s.m.* Cantidade de cousas que se pode levar dunha vez nos brazos. SIN. **brazado**: *Érgome [...] para ir co gando, res- trebar ou xuntar monllos* (33).

moscar *v.i.* Fuxir o gando picado polas moscas ou polos tabáns: *Por fin moscou o gando* (78).

moxardo *s.m.* Mosquito máis grande e agresivo ca o común, que se dá, por exemplo, cando hai esterco. *O día comeza. Sede, sol, moxardos* (33).

murnas *s.f. pl.* Manchas encarnadas que se forman nas barrigas das pernas por estar preto do lume. *Murnas, fridas, dedos sen tentos* (33).

muxirico *s.m.* Insecto que anda na superficie da auga.

-N-

nabizo *s.m.* FRAS. **coma o nabizo** *loc. adv.* COL. Mal.

nesporeiro *s.m.* VAR. > Nespreiro, panal ou niño de avessa. SIN. **avespeiro**.

néveda *s.f.* Nébeda, planta de cheiro agradable, con follas rugosas e talos delgados e aveludados. Emprégase como condimento.

novelo *s.m.* Nobelo, bóla de fío enrolado.

nubeiro *s.m.* Nube baixa e escura. *Vexo sombras e luces, nubeiros que viaxan* (36).

nugallán –á *adx.* Lacazán, preguiceiro: *Os nugalláns non se van* (65).

-O-

orela *s.f.* Beira, bordo.

-P-

palla *s.f.* FRAS. **andar coa palla da albarda** [a alguén]. *loc. ver.* COL. Bater, dar golpes [a alguén].

palleta *s.f.* Peza da gaita que produce o son ó vibrar.

palloco *s.m.* Masa compacta e grande de esterco que se arranca ou colle dunha vez: *Ás veces parecía que me ía esnafrar [...] ou caer feito un palloco en calquera leira* (77) | *Cando era un palloco grande, erguíao coas mans* (98)

pan *s.m.* FRAS. **comer o pan que o demo amasou** *loc. ver.* COL. Pasar grandes dificultades, sufrir moito.

pancada *s.f.* Golpe brusco dado coa man, co pé ou cun obxecto.

pantrigo *s.m.* Pan feito con fariña triga: *Un rapaz moi limpiño que come pantrigo* (37).

papuxa *s.f.* Paxaro duns catorce centímetros e de plumaxe parda escura ou cincenta e peteiro fino.

parar *v.* FRAS. **nin xo que pare, nin arre que fuxa fór.** COL. [Expressa a conveniencia de procurar un termo medio, equivale a “nin excederse nin ficar curto”].

parva *s.f.* Comida lixeira que se lles daba aos curas cando finalizaba a cerimonia dun enterro ou dun cabodano: *Viñeron moitos curas e eu no remate axudeilles a comer a parva na sancristía. Larpei queixo e pantrigo a embute* (115).

paxareiras *s.f.* Trampas para paxaros. *Faciamos paxareiras, armabamos sedelas no río, para pillar troitas* (110).

pé *s.m.* FRAS. **polo pé.** *loc. adv. e adx.* En pleno, ó completo: *Foi chegando xente. Mocidade, vellos, nenos... A aldea polo pé* (92).

pedrés –esa *adx.* Que ten pintas de cor negra e branca [animal]: *Viñan en facos pedreses* (52).

- Pedro** *s.m.* FRAS. **Pedro chosco** *loc. sub.* COL. O sono: *Pedro chosco rebulíame nos ollos* (74).
- pendón** *s.m.* Bandeira grande que se usa como insignia nas proceções.
- penisco** *s.m.* Punta ou porción pequena dunha cousa: *Collen peniscos de cardos e envólvenos* (94).
- penzo** *–a adx.* Desnivelado, torto cara a un lado: *O sancristán, penzo sobor dos bateis, seguía repenicando baixiño* (44).
- pesebre** *s.m.* VAR. > Presebe, recipiente onde se lles bota de comer ós animais, acondicionado de maneira que só poidan chegar a el coa cabeza. (103)
- peta** *s.f.* Ferramenta para cavar: *Cando nacen herbas ó pé dunha lápida, a peta do enterrador remexe noutra* (103).
- peteiro** *s.m.* 1. Bico [das aves]. 2. *fig.* Boca. FRAS. **abrir o peteiro** *loc. ver.* COL. Falar: *Todos abren o peteiro para dúas cousas* (34). **darlle ó peteiro** *loc. ver.* COL. Falar: *A xente sempre lle dá ó peteiro* (134).
- picaraña** *s.f.* Ferramenta composta dun mango de pau acabado nunha peza de ferro cun extremo en punta e outro formando unha especie de aixada estreita, que se utiliza para cavar en terreos duros.
- picho** *s.m.* Cano, billa: *A fonte nova, cos seus catro pichos de ferro* (122).
- pillota** *s.f.* FRAS. **á pillota** *loc. adv.* COL. Concorrendo apresuradamente con outros a apañar algo que alguén lanza. SIN. **á rapañota**: *Un mozo levaba unha manda de foguetes e de cando en cando facía estalar algún. Os rapaces ían á pillota tripando sucos de centeo* (52).
- pínfano** *s.m.* Frauta rústica feita de cana: *Os sapos tocaban o seu pínfano na hortas* (93).
- pistraca** *s.* Moi delgado: *Feito un pistraca* (90).
- polpa** *s.f.* Parte carnosa da perna: coxa ou barriga da perna: *Vinlle as pernas ata a polpa* (134).
- porta** *s.f.* FRAS. **polas portas do mundo** *loc. adv.* Pedindo esmola: *Teríamos que ir polas portas do mundo* (127).
- pote** *s.m.* FRAS. **serio coma un pote** *comp.* COL. Moi serio.

potra *s.f.* Fungo que ataca algunhas plantas: *Mercaron [...] coles coa potra* (115).

poxar *v.i.* Ofrecer nunha poxa unha cantidade superior á ofrecida anteriormente por outro.

proído *s.m.* Sensación molesta e desagradable que se sente na pel e que incita a rascarse: *Sentín coma un proído de sarabullo no corpo* (60).

-Q-

queiroa *s.f.* Arbusto de follas perennes, con flores pequenas...
SIN. **carrasco, queiroga**: *Cando o vin [...] estarricado entre unhas queiroas, non quería dar creto ós meus ollos* (72).

quino *s.m.* Porco pequeno.

-R-

rabecha *s.f.* Enfado propio dos nenos e persoas caprichosas. *Coa rabecha deiteime sen cea* (38).

raño *s.m.* Apeiro que consta dun mango de pau e de dous ou máis dentes de ferro longos e afiados, que se emprega para sachar, remover a terra, tirar o esterco das cortes, etc. *Crebaban cadullos coa cota de raños e sachas* (99).

raxo *s.m.* Carne do lombo do porco: *Levarlle o raxo ó cura* (108).

rebalado -a (errata) **V.** Rebalado: *Tan ben lle afitei que Manolito caeu rebalado ser dar chíó* (124).

rebalado -a *part.* Deitado inmóbil no chan, tombado: *Seguíume a tía Carme, pero cando me veu rebalado á sombra, no pallal, volveuse* (38).

rebusque *s.m.* Acción de rebuscar: *Cavilei no rebusque. Xa que non fora á festa iría rebuscar* (74).

rebuscar *v.t.* Buscar [os froitos ou outras cousas que quedaron sen recoller]: *Xa que non fora á festa iría rebuscar* (75).

recachar *v.t.* **1.** Mostrar: *Recachaba a dentamia coma quen está ledo* (70). **2.** Entreabrir, separar: *Recachei unhas matogueiras e [...] enterrei na area o meu tesouro* (77).

rechouchío *s.m.* Chíó continuado dos paxaros.

- recovaxe** *s.f.* Conxunto de persoas: *Semellaba que unha recovaxe de pantasmas fuxise con aquel balbordo nos ombreiros* (74).
- regalía** *s.f.* Privilexio.
- regañar** *v.t.* Mostrar os dentes dunha maneira agresiva: *Cando un xalgarete lle guindaba pedras ou o encirraba, íaselle enriba [...] rosmando, cos dentes regañados* (71).
- reloucar** *v.* Enlouquecer de gusto ou de ledicia: *Canta ou chora, láíase ou relouca* (54).
- remonta** *s.f.* Remendo a modo de adorno: *As remontas e remendos sobrepostos son do que cadra* (49).
- remontado** *—a adx.* Con remontas: *Chaqueta de pana remontada* (117).
- renque** *s.m.* VAR. > Rengue, serie [de cousas], fila: *Seguín por entre os renques de millo* (38).
- repenicar** *v.t.* Tanxer unha campá repetidamente: *O sancristán, penzo sobor dos bateis, seguía repenicando baixiño* (44).
- repinicoque** *s.m.* Adorno excesivo e extravagante.
- requestar** *v.t.* VAR. > Recastar, cruzar [un animal con outro doutra raza] ou adquirir novos vicios, hábitos, costumes, etc.: *Disque era grande, fero, requestado do lobo* (70).
- requilorio** *s.m.* Comentario: *Tales requilorios viñan da xente que me atopaba a diario esfarrapado* (114).
- requinaeterna** *s.f.* Conxunto de cousas inintelixibles: *Cambian a fala trocándoa por unha requinaeterna que nin eles entenden* (65).
- resío** *s.m.* Franxa de terreo sen cultivar que rodea a casa ou algunhas herdades: *Máis tarde ou máis cedo atoparíanma. Por iso a escondín no resío* (77).
- restrebar** *v.t.* Arar [a terra que tivo unha colleita de cereais]: *Érgome [...] para ir co gando, restrebar ou xuntar monllos* (33).
- restroballo** *s.m.* Restos de herba nos prados despois de cortada: *Tornei a auga e guieina polas birtas, arredando restroballo e follatos* (79).
- retróneca** *s.f.* VAR. > Retrónica, argumento; dito agudo: *¡Ten cada retróneca o padriño!* (64).
- reverquer** *v.i.* VAR. > reverter, saír [unha cousa, en especial un líquido] fóra dos límites do recipiente en que está contida.

revirar *v.i.* Virar, xirar; mudar de dirección: *As vacas reviraron, saíronse do camiño* (38).

rideiro -a *adx.* Que ri ou sorri con facilidade. SIN. **risoño, riseiro**.

ripa *s.f.* Táboa delgada para soste a tella que cobre os tellados das casas: *Remexeu nas lousas do cumio, e vendo que a ripa era tupida, deu na estrucia de abrir un tobo por debaixo da porta* (71).

risparse *v.p.* Fuxir: *Un día ríspase para o monte* (66) | *Colleu un baloco e arremeteume con el. Non me puíden rispar* (73).

roleiro *s.m.* Franxa de terreo libre (xeralmente separa unha leira doutra): *Caneamos por roleiros e prados* (91).

rolo *s.m.* FRAS. **a rolos** *loc. adv.* Dando voltas sobre si mesmo.

romeu *s.m.* Arbusto de follas pequenas e flores azuis, moi recedentes.

roufeño -a *adx.* Rouco, afónico.

rufo -a *adx.* Fachendoso, orgulloso: *Disque lles dan viño para que anden máis rufos* (52).

rulo *s.m.* Rula macho ou cría da rula. *Metido na gaiola coma un rulo* (49).

-S-

santilorio -a *adx.* Beato falso.

sacha *s.f.* Ferramenta agrícola usada para sachar: *Collín unha sacha e dixeran que ía tornar a auga ó prado* (78).

sarabullo *s.m.* Erupción pasaxeira da pel, formada por moitos grans e manchas: *Sentín coma un proído de sarabullo no corpo* (60).

sebe *s.f.* Valo feito con varas e estacas cruzadas, arbustos, ramas, etc.

sedela *s.f.* Fío moi resistente para pescar con cana ou á liña. *Faciamos paxareiras, armabamos sedelas no río, para pillar troitas* (110).

sella *s.f.* Recipiente de madeira máis ancho no fondo ca na cima, para carrexar e conter auga: *Vai á fonte coa sella todas as mañás* (71).

si *adv.* FRAS. **polo si ou polo non** *loc. adv.* Como medida de precaución, polo que poida pasar.

soleira *s.f.* Peza de pedra ou doutro material colocada na parte inferior do oco dunha porta.

solimán *s.m.* Substancia corrosiva e velenosa: *Cortoulles o pescozo e meteulles dentro un solimán* (72).

soma *s.f.* Terra que deixa o arado ós seus costados, cando vai abrindo o suco: *As derregadeiras deixaban orelas de soma ás dúas bandas* (99).

sopramocos *s.m.* labazada, sopapo.

suco *s.m.* Rego, fenda que se fai na terra co arado, legoña, etc.: *Os rapaces ían á pillota tripando sucos de centeo* (52).

-T-

tabao *s.m.* VAR. > Tabán, insecto parecido a unha mosca pero máis grande, que pica o gando e as persoas.

taboleiro *s.m.* Contra exterior dunha ventá: *Vin a mascarada dende o taboleiro* (52) | *Entraba o sol polas regañas do taboleiro* (102).

tallar *v.t.* Cortar: *Se o zoqueiro [...] non pon tino ó que fai, cando ten o fio da macheta ou do xabreiro preto da man, tállase* (66).

tallo *s.m.* Banco pequeno e sen respaldo que serve de asento para unha soa persoa: *Sentámonos en cadanseu tallo* (45).

talo *s.m.* Dureza na pel que se produce ó rozala ou apertala decote contra algo. SIN. **calo**: *As mans cheas de talos* (84).

tarabela *s.f.* Trebello con aspas que baten contra un obxecto metálico e fan ruído ó seren movidas polo vento.

tento *s.m.* Sensibilidade ou sentido do tacto que se ten nos dedos das mans: *Dedos sen tentos* (33).

tobo *s.m.* Buraco: *Deu na estrucia de abrir un tobo por debaixo da porta* (71).

tolena *s.f.* Tunda, malleira, zurra.

tona *s.f.* Parte superficial [da terra e da auga]: *Sempre me gustou xogar coa terra. Estaba morna a da tona* (39).

torgo *s.m.* Ton, metal de voz, son ou modulación especial, máis ou menos forte: *Ela ten decote o mesmo torgo* (100).

tornar *v.t.* Desviar: *Collín unha sacha e dixeran que ía tornar a auga ó prado* (78).

trafego *s.m.* Faena, actividade ou traballo realizado con apuro: *Seguín no meu trafego de amorear terra coas mans* (39).

traviramento *s.m.* Ofuscamento.

trenla *s.f.* Trela, corda máis ben curta que se utiliza para prender o gando.

treu VAR. > **treo**. Úsase no FRAS. **a treu** VAR. > **a treo** *loc. adv.* Sen poñer coidado, de xeito desordenado e sen pensalo.

tripar *v.t.* Pisar: *Os rapaces ían á pillota tripando sucos de centeo* (52).

trizar *v.i.* Xogar, brincar: *Achegouseme con agarimo e comezamos a trizar os dous* (40) | *Tiña unha penca no fuciño que lle lucía moi pavera cando trizaba* (70).

trobisco *s.m.* Arbusto con follas e bagas venenosas.

trollo *s.m.* Apeiro semellante a un angazo.

trosma *s.* Persoa pouco esperta e que actúa con torpeza. SIN. **aparvado**: *¿Para sacarlle o unto? –dixo a trosma da miña tía, rindo* (113).

troupelear *v.i.* Facer ruído, bater: *O corazón comezoume a troupelear* (86).

trouxa *s.f.* Paquete: *Envólvenos con papeis en pequenas trouxas* (94).

trouzo Úsase no FRAS. **a trouzos** *loc. adv.* COL. En abundancia, a fío: *Baixábame a suor a trouzos* (79).

turrar *v.i.* Facer forza para mover [algo] contra un mesmo: *¡Que maneira de mallar e de turrarnos das orellas!* (82).

tusir *v.* FRAS. **non haber quen tusa** [a alguén] *loc. ver.* COL. Non haber quen ouse obxectar nada [a alguén].

-U-

untura *s.f.* Ungüento.

uz *s.f.* Arbusto parecido á queiroga.

-V-

vagoroso -a *adx.* VAR. > Vagoroso, pausado, lento: *Puxen os zocos, e, vagoroso, fun indo leiras arriba* (40).

valmontes Úsase no FRAS. **a valmontes** *loc. adv.* Atravesando ou atallando [polo medio dun terreo, campo, etc].

vara *s.f.* FRAS. **tremer coma unha vara verde** *loc. ver.* COL. Tremer moito.

vergallazo *s.m.* VAR. > Vergallada: golpe dado cunha vara delgada e flexible. SIN. **xostregada**.

vestir *v.* FRAS. **para vestir por fóra** *loc. adx.* COL. Para aparentar.

vez *s.f.* FRAS. **de vez** *loc. adv.* Definitivamente. **en veces** *loc. adv.* Ás veces: *En veces recachaba a dentamia coma quen está ledo* (70).

vida *s.f.* FRAS. **facer por vida** *loc. ver.* COL. Procurar os medios para vivir.

vimbio *s.m.* Vara de vimbieira fina, longa e flexible que se usa para atar monllos, facer cestos, etc.: *Levaban tallos atados á cueira con vimbios e corres de codeso* (53).

-X-

xabreiro *s.m.* Instrumento cortante que usan os zoqueiros que serve para facer o xabre (fenda ou rebaixe que se abre en certos obxectos para inserir nela algunha peza): *Se o zoqueiro [...] non pon tino ó que fai, cando ten o fio da macheta ou do xabreiro preto da man, tállase* (66).

xalgarete *adx.* Amigo de enredar e facer trasnadas. SIN. **fedello**, **traveso**: *Cando un xalgarete lle guindaba pedras ou o encirrababa, íaselle enriba* (71).

xeira *s.f.* Xornada de traballo: *Noutra xeira acabo o burato* (118).

xeito *s.m.* FRAS. **ó xeito** *loc. adv.* Amodo, devagar: *Arrincou ó xeiteniño o "Modelo"* (62).

xenreira *s.f.* Antipatía, animadversión.

xolda *s.f.* Broma: *Non hai máis para onde ir –diciálles eu en xolda para que calasen* (82).

xostra s.f. Vara delgada e flexible.
xostregada s.f. Golpe dado cunha xostra.

-Z-

zafra s.f. Peza de ferro alongada, rematada nunha especie de corno por un dos lados, que se emprega para traballar os metais co martelo: *Pousaron no camiño unha zafra e bouraban derriba dela con martelos* (53).

zanca s.f. Terreo de monte cerrado, xeralmente con valados de pedra. *Un misto pequeniño pode queimar un palleiro ou unha zanca* (66).

zoar v.i. Facer un ruído característico o vento ó soprar con forza ou certos insectos ó voar.

zoco s.m. Calzado rústico coa sola de madeira e a empeña de coiro, que se amalhoa e cobre o tornecelo. FRAS. **bater o zoco** loc. ver. COL. Ir dun lado para outro; amolarse indo dun lado para outro.

UN DOCUMENTO EN GALEGO DE 1474 DE XÁCOME GONZÁLEZ, NOTARIO DA TERRA DE TAVEIRÓS E RIBADULLA¹

EDUARDO LOUREDO RODRÍGUEZ

Instituto da Lingua Galega - Universidade de Santiago de Compostela

RESUMO

Neste artigo presentamos a edición crítica dun documento de 1474, escrito en galego e no que aparecen Lopo de Moscoso, conde de Altamira e un escribán do rei, Xácome González, notario público de Taveirós e Ribadulla. Ademais, inclúese a descrición do manuscrito, un comentario lingüístico sobre os castelanismos, así como un índice toponímico e outro antroponímico. Así mesmo, achégase información sobre as dúas personaxes citadas.

ABSTRACT

In this paper we present the critical edition of a document of 1474, written in Galician, and in which Lopo de Moscoso, earl of Altamira, and a king's notary, Xácome González, public notary of Taveirós and Ribadulla, appear. Besides, the description of the manuscript, a linguistic study centered in the Castilian loanwords, as well as an index of place names and people names are included. Likewise, information on the two mentioned characters is given.

PALABRAS CLAVE

Crítica textual, prosa notarial, toponimia, antroponimia, lingüística histórica, lingua galega.

¹ Quero expresar o meu agradecemento á profesora Ana Boullón pola súa axuda á hora de confeccionar o presente artigo, particularmente con algunhas pasaxes de difícil lectura, e tamén por introducirme no apaixonante mundo da edición do noso patrimonio documental medieval. A Víctor Camino, do AHDS, agradézolle a axuda que me prestou na localización do documento. Calquera erro existente neste traballo é da responsabilidade única do autor.

KEYWORDS

Textual criticism, notarized prose, place names, anthroponymy, historical linguistics, Galician language

1. Introducción

Neste pequeno traballo imos realizar a edición filolóxica dun documento en galego de finais do século XV (1474) custodiado no Arquivo Histórico Diocesano de Santiago baixo a sinatura AHDS, Fondo Xeral 70.2, páx. 26 r. Ademais da edición en si mesma, incluímos unha descrición detallada dos criterios de edición empregados, un índice antroponímico e outro toponímico e un breve ítem en que se tratan algunhas das características lingüísticas do texto. Todo isto vai precedido dunha descrición do manuscrito e dun estudo do seu contido atendendo á tipoloxía documental e aos personaxes máis importantes que nel aparecen.

O noso propósito é dar a coñecer un dos moitos documentos que, escritos na nosa lingua, permanecen inéditos en arquivos galegos ou de fóra do país. Os documentos medievais, redactados maioritariamente en galego, son unha fonte importantísima para o coñecemento da lingua medieval². É por iso que unha edición coma a que realizamos se ten que basear no máximo respecto ás características lingüísticas da época. Non facelo así suporía falsificar a realidade e non permitiría o seu uso polos especialistas na lingua medieval como ocorre tantas veces. Neste sentido, subscribimos as palabras de Ramón Lorenzo (2004: 450) a propósito das edicións realizadas por algúns historiadores:

O problema primordial non está na transcripción dos documentos, senón en que os editores sen formación lingüística descoñecen a lingua medieval e moitas veces eliminan características lingüísticas fundamentais nas súas edicións (...). Desta maneira fanlles un fraco favor ós lingüistas, que non poden utilizar con fiabilidade as súas edicións e están obrigados

² Maia (1986:950) asevera que: “embora os documentos notariais de carácter particular não sejam um espelho fiel, uma reprodução da linguagem local, eles deixam transparecer certos factos da linguagem falada da época”.

a comprobar sempre nos manuscritos o que eles len, cousa que fai perder moitísimo tempo.

Para evitarmos isto, como se establecerá máis abaixo, adoptamos uns criterios de edición respectuosos coa lingua do texto pero que non compliquen excesivamente a lectura mantendo algúns aspectos, modernizando outros e eliminando diferenzas puramente paleográficas.

1.1. *Descrición codicolóxica do manuscrito*

O documento que imos editar está escrito no recto dun folio de papel (410 x 213 mm. alturas máximas) en moi bo estado de conservación. A letra, moi clara e lexible, corresponde á gótica de privilexios. O folio vaise estreitando de arriba abaixo e non se detectou nel ningunha filigrana. Alén do corpo do texto e das sinaturas dalgunhas das testemuñas, na esquina inferior dereita do recto lese *DLCCIII^e anos* cun sinal xeral de abreviación por riba de *anos*. Esta cifra, se é que dunha cifra se trata, foi escrita en época posterior e por unha man diferente. Tamén son posteriores os números 26 e 144 escritos na marxe superior dereita do recto. No verso, na esquina inferior dereita, hai un trazo de pluma que parece un sinal de abreviación. Polo demais, no verso non hai nada que destacar. O documento está cosido pola súa marxe esquerda a outros de distintas épocas e que, debido a que este cartapacio está en proceso de restauración, foinos imposible volver a examinar para comprobarmos se había máis documentos relacionados co que agora se presenta.

1.2. *Contido*

Tal e como se recolle no propio texto, o documento que sacamos á luz é unha *carta de pago, de fin e quitamento*. Por tanto, é un documento referido ao capital, dos que “ponen fin a una obligación económica contraída con anterioridad o, simplemente, constatan una transacción económica” (Vázquez Bertomeu 2001:75).

Segundo se pode ler no propio documento, esta transacción tería lugar na “casa forte de Vimianzo”. É dicir, nun inmovible importante, propiedade de Don Lopo de Moscoso e situado en Vimianzo, cabeza da xurisdición en que Xoán Rodríguez Moula actúa como alcalde do poderoso nobre. Polo tanto, estamos diante dun texto que se pode situar no occidente da provincia da Coruña.

O personaxe de maior estatus social que aparece no documento é Lopo de Moscoso, pertegueiro maior da terra de Santiago e vizconde de Fisterra. Este nobre pertencía á poderosa liñaxe dos Moscoso (López Ferreiro 1975: 465). Segundo López Ferreiro (1975:26), os membros desta familia ostentaban o título de pertegueiro maior³ da terra de Santiago pero, segundo o mesmo estudoso, este título era “puramente nominal” dende o pontificado de Don Afonso de Fonseca e Azevedo.

Este Lopo de Moscoso, fillo de Vasco López de Ulloa e de Inés de Moscoso e Castro, criárase en Castela e sucedera en 1467 aos seus tíos Bernaldo Eanes e Álvaro Pérez (López Ferreiro 1968: 60) á fronte da casa de Altamira. O título de conde de Altamira foille concedido, sempre segundo López Ferreiro, polo rei Henrique IV arredor de 1472 tras a súa participación na toma da fortaleza de Vimianzo.

O outro personaxe polo que nos interesamos é unha das testemuñas, o escribán do rei Xácome González. Relacionado con el, hai que dicir que un dos aspectos máis significativos do texto que editamos é que non aparece asinado por ningún notario. É dicir, non se atopa nel a habitual declaración final de que o notario dá fe do que no documento se relata. Seguindo a Vázquez Bertomeu (2001: 62-63): “no todos los textos se cierran con la suscripción notarial. Algunos, por sus características, van

³ Os pertegueiros menores ocupábanse do mantemento da orde e da administración de xustiza. A súa denominación procede da pértega, símbolo da súa autoridade. No entanto, na terra de Santiago, durante a Baixa Idade Media, creouse o cargo de pertegueiro maior que o arcebispo concedía a un nobre moi poderoso para que defendese o seu señorío de ataques exteriores ou interiores. A cambio disto, o pertegueiro recibía en señorío determinadas aldeas, vilas e castelos (García de Valdeavellano 1982:525).

únicamente rubricados por sus autores". E máis adiante (2001:74), cando se refire a documentos en que se testemuñan operacións relacionadas co capital (v.g. as cartas de pago), afirma que "son escasos los textos de este tipo que han llegado en forma de instrumento público".

De todo isto pode deducirse que, pola natureza do acto que se documenta, a rúbrica do notario non sería precisa. No entanto, entre as testemuñas do presente documento, noméase especificamente un notario (l. 20), notario que non aparece mencionado na nómina de testemuñas con que o documento se pecha. O único que temos é que un escribán do rei chamado Xácome González do Ribeiro é testemuña do acto. Na nosa opinión, este escribán debe ser o Xácome González notario da terra de Taveirós e Ribadulla e escusador de Sancho de Cardama, notario público de Santiago. Esta hipótese aséntase en varios indicios e informacións que a continuación iremos debullando.

O primeiro dos argumentos, está claro, é a coincidencia no nome. Unha coincidencia que, no entanto, non é total xa que faltaría o terceiro elemento denominativo ("do Ribeiro"). Non obstante, o uso dese terceiro elemento na Idade Media parece que era bastante variable. A este respecto, paréceme esclarecedor o que comenta Noemi Basanta (2011: 64) acerca do notario Alvar Pérez Pucariño: "é importante ter en conta que, segundo Bouza Álvarez (1960), Alvar Pérez Pucariño non asinou todos os textos incluíndo o seu segundo apelido". Así e todo, parece pouco probable que, na mesma etapa cronolóxica, como se ve máis abaixo, convivan dous notarios co mesmo nome.

Por outra banda, están diversas informacións que achega Vázquez Bertomeu (2001). Afirmar esta estudosa que "es muy frecuente la aparición de escribanos reales (es decir, aquellos notarios que reciben un nombramiento regio de carácter general) ejerciendo como titulares de oficinas de la Tierra de Santiago o como escusadores" (Vázquez Bertomeu 2001: nota 52) e máis adiante (2001:112) volve insistir: "En el [século] XV, sin embargo, aparecen escribanos de cámara del rey ejerciendo como notarios del concejo o como escusadores de ellos". É dicir,

o rango con que Xácome González é identificado no documento habilitaríao para ocupar o lugar do notario titular (2001: 34-35). A propia autora (2001: 112 e nota 45) identifica a Xácome González como un notario escusador dunha das notarías da cidade e afirma que compatibiliza este labor co seu papel como notario de Tabeirós e Ribadulla debido á proximidade xeográfica.

Por último, na nosa pescuda nos documentos soltos do Arquivo Catedralicio de Santiago (ACS), atopamos un total de cinco documentos⁴, dous deles en castelán, en que Xácome González asina como notario escusador de Sancho de Cardama. Estes sitúanse nun eixo temporal que vai dende 1464 ata 1473. É dicir, o documento que editamos no presente artigo sería só un ano posterior.

En resumo, o rango de Xácome González, ademais da coincidencia do nome, a data do documento e o seu papel como escusador dun notario da cidade compostelá son elementos que apuntan a que o Xácome González de todos os documentos ha de ser a mesma persoa.

Outra cuestión é se o documento se debe á man de Xácome González. De acordo co que era habitual no oficio, o notario rubricaba un documento xa escrito por un axudante seu. Nesta liña, cremos que sería plausible que Xácome González fose o notario nomeado como testemuña e que, polo tanto, tivese maior rango ca Andrés⁵, escribán do rei. Non parece descamiñado pensar que fose este quen redactase o documento. No entanto, tamén é posible que fose Xácome González quen o redactase. Son dúas as razóns que nos fan pensar isto. Dunha banda, a letra deste documento é bastante similar á utilizada por Xácome González nos documentos citados do ACS. Doutra banda, dentro do anterior, un uso singular na escrita como é

⁴ Trátase dos documentos, dous deles en castelán, S. 16/25, S. 16/29, S. 16/31, S. 19/19 e S. 19/24. Nun deles (o S. 16/29), Xácome González asina xunto co tamén notario Roi Pérez. Espero que pronto poidamos sacar á luz, convenientemente editados, os documentos en galego deste notario, edición na que xa estamos a traballar.

⁵ Nótese, ademais, que para referirse a este só se usa o nome de pía.

utilizar a abreviatura de <er> nun <v> para indicar <ver> e que aparece tanto neste documento (l. 17) como nos do ACS.

2. Criterios de edición

Os criterios de edición aplicados están baseados principalmente nos establecidos por Ramón Lorenzo (1988, 2004) mais tamén incorporan algunhas das propostas de Boullón / Monteagudo (2009). Como se dixo, coa aplicación destes criterios preténdese fornecerlle ao público interesado unha versión cómoda para ler pero que respecte as características lingüísticas fundamentais. Nesta liña, respectamos as escollas gráficas do autor a propósito de <v> e <u>, <l> e <ll>, <j>, <i> e <y> e das letras que grafan as sibilantes: <s>, <ç> e <z>. Optamos, en cambio, por non marcar as plicas como tampouco os puntos diacríticos colocados sobre algúns <y>.

2.1. Segmentación gráfica das palabras

A segmentación das palabras realízase segundo criterios modernos. As chamadas segundas formas do artigo preséntanse tamén “á moderna” (*porlas* [l. 12], *sobrelas* [l. 14]). No caso dos numerais cardinais, preséntanse separados xa que as formas non coinciden de maneira exacta coas modernas (*dez e oyto* [l. 21]). Respéctase tamén a lección do texto no referente á contracción da *en* co artigo determinado (*ēnos* [l. 6]).

2.2. Uso de maiúsculas e minúsculas

Séguese o criterio actual para a distribución das maiúsculas e das minúsculas. A única excepción é o R maiúsculo que se desenvolve sempre como *rr* (*Rrodrigues* [l. 3]).

2.3. Acentuación e puntuación

Só se marca graficamente o acento cando este ten función diacrítica (*vos* / *vós*). Tamén se actualiza, no posible, a

puntuación, xa que se procurou respectar a sintaxe da lingua medieval. Respecto disto, é necesario dicir que non se recollen uns signos gráficos en forma de barra (</>) que hai ao longo do texto e que parecen coetáneos deste. Estes sinais poden constituír unha especie de signos de puntuación xa que, moitas veces, aparecen no lugar onde hoxe colocaríamos unha coma ou un punto.

2.4. *Abreviaturas*

Optamos por desenvolver todas as abreviaturas empregadas no texto mais optamos por utilizar a cursiva en todos os casos para indicalo tal e como recomenda, entre outros, Clarinda Maia (1986:29). A continuación trataremos algúns aspectos particulares dalgunhas delas.

2.4.1. O sinal xeral de abreviación podía ter, como é sabido, múltiplos valores. No caso de que este represente a existencia dunha vogal nasal, sobreponse sobre a primeira das vogais un til de nasalidade (*hũu* [l. 5]). Se, pola contra, representa unha nasal implosiva, é desenvolvido coma un <n>, ou coma un <m> se se sitúa no interior da palabra ou no final, respectivamente (*arrandamentos* [l. 6], *rrecudirom* [l. 11]). Optamos polo <m> para a posición final xa que é a que escolle o redactor do texto en varias ocasións. Se o sinal de abreviación é redundante optamos por non representalo e indicar en nota que a palabra en cuestión leva sobreposto ese sinal (*beens* [l. 9], *mjll* [l. 22]). Se o sinal de abreviación está sobre un <n> desenvólvense ambos signos gráficos como <ñ> (*Coñosco* [l. 1])

Nas abreviaturas <alld> (l. 3 e 11) e <dto/a/s> con sinal sobreposto, desenvolvemos, respectivamente, as formas *allcalde* e as distintas formas do paradigma de *dito*. Na abreviatura <mrs> con sinal xeral de abreviación sobreposto temos o problema de que nunca temos a palabra por extenso. Neste caso optamos por desenvolvela como *morabidiis* seguindo a Boullón / Monteagudo (2009:86).

O sinal de abreviación tamén pode estar en lugar dunha vogal. Xeralmente, a vogal abreviada é <e> (*tres, lugares*). No

entanto tamén temos un caso no que parece estar abreviando un <u> en Rrodrigues (l. 8).

Finalmente, no caso de *eno/a/s*, optamos por manter un til de nasalidade sobre o <e>. Actuamos deste xeito xa que non podemos estar seguros de que a asimilación entre as dúas nasais xa tivese finalizado nesta época (aínda que é moi posible).

2.4.2. A abreviatura <6> pode representar un <e> en *terra* (vid. figura 1) ou as letras <ua> en *qual* ou *quaaesquer* se vai diante do <q>. Incluso pode ser abreviatura de <rta> sobreposto a <ca> (vid. figura 2) ou de <vala> sobreposto sobre <alcas> en *alcaualas* (vid. figura 3).

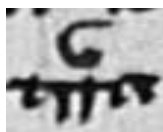

FIGURA 1

FIGURA 2

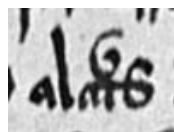

FIGURA 3

2.4.3. As letras <ui> ou <ri> poden estar abreviadas mediante un trazo curvo sobreposto este é, respectivamente, o caso de *quito*, *quitamento* e de *escriptos* e *escriuanos* (l. 23), onde só se abrevia o <i> .

2.4.4. A abreviatura de <er> mediante o debuxo dun trazo horizontal no hastil do <p> ou cando se usa cun <v> é desenvolta como *er* (*persegueiro* [l. 2], *pera* [l. 10] e *verdadeiramente* [l. 17]).

2.4.5. A abreviatura <∞> sobreposta desenvólvese conforme o significado que teña (normalmente <ar> ou <ei>). Un caso especial é o que vemos na figura 4 onde abrevia <ençom> (l. 18).

FIGURA 4

2.4.6. A abreviatura *ts* debe desenvolverse nos textos en latín como *testes*. No noso documento non temos nunca a palabra romance correspondente por extenso. Decidimos desenvolvela como *testemoyos* a pesar de que esperaríamos *testemoyas* porque na liña 20, a palabra concorda con *escriptos*. Escollemos *testemoyos* e non *testemuños* por ser a primeira a forma máis corrente na documentación medieval.

2.4.7. A abreviatura de *Cristo* (χ^o) é desenvolta como *Cristo*.

2.5. Outros aspectos

O chamado “s sigmático” (< σ >) transcríbese sempre como <s>.

Indicamos en nota todo aquilo que precise de aclaración. Os números de liña son indicados en superíndice detrás dunha raia vertical: <|²>. Se o salto de liña se produce no medio dunha palabra non se usa o número: <no|mes>.

3. Edición do documento

18-xuño-1474

Carta de pago pola que Xoán Rodríguez Moula lle paga a don Lopo de Moscoso os impostos das vilas e portos que goberna en nome deste.

AHDS; Fondo Xeral 70.2, páx. 26 r., papel, orixinal, 410 mm. e 213 mm. (alturas máximas), excelente estado de conservación

Sepam os *que* a presente carta de pago virem como eu, dom Lopo de Moscoso, caualleiro e vasalo de noso señor |² el rrey, e visconde de Fijnsterra e *pertegueiro* mayor da terra de Santiago, coñosco e outorgo *que* rreçeby de vós, |³ Joham Rrodrigues Moula, meu allcalde e meyrriño da mñña casa forte e terra de Vjmjanço, todoslos *morabidiis* das *alcaualas*, |⁴ dezemas e alfolijs *que* vós, por *mjm* e em meu nome e por meu mandado, collestes e rrecabdastes estes tres anos pasados, |⁵ *que* foram do ano de seteenta e hñu, e do ano de seteenta e dous e do ano de seteenta e tres anos, ãnas vilas e portos de |⁶ Mogia, Fijnsterra, Çee e Corquujom, asy por tomas como por arrandamentos *que* delas fezeistes por meu mandado ãnos sobre|ditos lugares. Dos *quaees* ditos *morabidiis* e rrentas das ditas *alcaualas*, dezemas e alfolijs, *que* asy por *mjm* e em meu nome e por meu |⁸ mandado, vós, o dito Joham

Rrodrigues Moula, collestes e rrecabdastes ñas ditas villas e portos sobreditos, vos dou por |⁹ libre e *quito*, a vós e a vosos beens, asy mobeles como rrayzes, des oje este dito dia da feyta desta carta de pago, fim e *quitamento*, |¹⁰ *que* vos dou em deante e *pera* todo sempre. E me obbligo *mjm* e meus beens mobeles e rrayzes de *quitar* a vós, o dito Joham Rrodrigues |¹¹ Moula, meu *allcalde* e *meyriño*, a paz e a saluo, e a todoslos moradores e pobladores das ditas villas e portos *que* vos rrecudirom |¹² e *derom* as ditas *alcaualas*, *dezemas* e *alfolijs* dos sobreditos tres anos pasados, asy porlas ditas tomas como porlos ditos |¹³ *arrandos que* vós delas fezeistes, porlo dito meu mandado dos ditos lugares del rrey *nostro* señor, e de seus contadores e *arranldadores* e de outro ou outros *qualquer* ou *quaeesquer que* seu poder do dito rrey ouuerem sobrelas ditas rentas dos ditos tres anos, |¹⁵ dos sobreditos lugares. E prometo e outorgo de nunca yr *nem* pasar por *mjm* *nem* por outro em meu nome contra esta dita carta |¹⁶ de pago, fim e *quitamento* que vos asy dou dos sobreditos lugares e *rrentas* deles, por *quanto* me destes e pagastes bem |¹⁷ *leal* e *verdadeiramente* todoslos ditos *morabidiis que* as ditas *rrentas* dos ditos lugares *rrenderom* os sobreditos tres anos |¹⁸ pasados e *rrenunçio* a ley e *djreitos*, *que* dise que a paga deue seer feyta em presenza do notario e *testemoyos* e a toda outra *exençom que* nunca |¹⁹ delo diga o contrario em juyso *nem fóra* del. Em fe do *qual* vos dey carta de pago a presente, firmada de meu nome, em pre|sença do notario e *testemoyos* de juso *escriptos que* esteuerom aa dita conta e paga dos ditos *morabidiis*, *que* firmarom aqui de seus no|mes.

Feyta ña dita casa de Vjmjanço, a dez e oyto dias andados do mes de juyo do ano do nascimento de noso |²² señor Jhesu Cristo de mjll e quatroçentos e seteenta e quatro anos.

Estando presentes por *testemoyos* Gonçaluo Rrodrigues Porra e Gomes |²³ de Barsea, escudeiros e Jacome Gonçalues do Rribeyro e Andres escriuanos del rrey *nostro* señor. E outros.

[Seguen as sinaturas de varias das testemuñas]

1.- como: con sinal de abreviación por riba. | | 4.- anos: con sinal de abreviación por riba. | | 5.- ano: con sinal de abreviación por riba; seteenta: con sinal de abreviación por riba; ano: con sinal de abreviación por riba; seteenta: con sinal de abreviación por riba; ano: con sinal de abreviación por riba; anos: con sinal de abreviación por riba. | | 6.- Cee: con sinal de abreviación por riba; Corquujom: o /u/ está representado mediante un <u>

sobreposto á letra <q>; como: con sinal de abreviación por riba. |
 | 7.- rentas: con sinal de abreviación por riba; nome: con sinal
 de abreviación por riba. | | 9.- como: con sinal de abreviación
 por riba. | | 10.- beens: con sinal de abreviación por riba. | | 12.-
anos: con sinal de abreviación por riba; como: con sinal de
 abreviación por riba. | | 14.- rentas: con sinal de abreviación por
 riba; anos: con sinal de abreviación por riba. | | 15.- nome: con
 sinal de abreviación por riba. | | 16.- bem: con sinal de
 abreviación por riba. | | 17.- anos: con sinal de abreviación por
 riba. | | 19.- nome: con sinal de abreviación por riba. | | 21.-
ano: con sinal de abreviación por riba. | | 22.- mjl: con sinal de
 abreviación por riba; anos: con sinal de abreviación por riba.

4. Algúns aspectos sobre a lingua do texto

Neste ítem deterémonos sobre dous aspectos moi concretos da lingua do texto: o grao de castelanización desta e o uso de algúns termos non atopados nin no TMILG nin no DDGM.

4.1. A penetración do castelán

A inmensa maioría dos estudosos da lingua medieval constatan que, nos documentos dos séculos XV e XVI a presenza do castelán nos documentos galegos é cada vez maior. No entanto, xa en textos de épocas máis recuadas se poden atopar castelanismos. Neste sentido, cremos que as palabras de Maia (1986:897) resumen bastante ben esta realidade:

A linguagem dos documentos da Galiza, apresenta, além disso, uma coloração especial, quando comparada com a dos documentos portugueses, em virtude da influência castelhana, esporádica e relativamente pouco sensível durante os séculos XIII e XIV, e intensa e acentuada nos séculos XV e XVI.

E noutro lugar (1986:901) afirma que “desde o século XIII se verifica a infiltração de castelhanismos na língua falada nessa região [Galicia]”. Vázquez Bertomeu (2001:63), pola súa banda, apunta que:

En cualquier caso, la penetración, especialmente desde mediados del siglo XIV, de los modelos castellanos es indudable. Este hecho no sólo se refleja en la creciente ampulosidad de los contratos sino en la terminología y en la redacción gramatical del instrumento. Durante el siglo XV, el empuje de estos modelos foráneos será mayor, sustituyendo desde fines de la centuria y en adelante la tradición local.

No noso texto atopamos catro castelanismos sobre os que,, a continuación, nos deteremos brevemente.

A primeira delas, e unha das que máis chama a atención por situarse xusto ao comezo é a forma verbal *sepam* (l. 1). Segundo os datos tirados do TMILG, esta forma verbal aparece en 142 ocasións. Este número de ocorrencias é, así e todo exíguo se se compara coas 2715 dos equivalentes galegos *saban*, *sabean*, *sabian* e *saiban*⁶ pero se contemplamos a súa distribución por séculos (Cadro 1) vemos claramente como a forma castelá se concentra nos textos do s. XV (especialmente na segunda metade) e do XVI⁷.

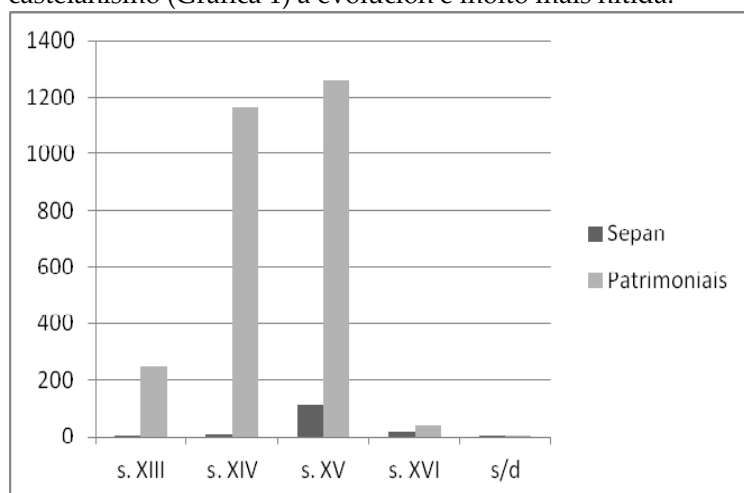
⁶ Tanto aquí coma no cadro e na gráfica, non se teñen en conta as diferenzas puramente gráficas en canto á semivogal, á oclusiva bilabial e á nasal implosiva e agrúpanse baixo <i> e <n> respectivamente.

⁷ Clarinda Maia (1986:811) apunta tamén a que é unha característica dos documentos do período da Idade Media: “a linguagem dos documentos galegos da segunda metade do século XV e do século XVI apresenta a particularidade de oferecer a forma castelhana do conjuntivo *sepan* (...) e *sepã*”.

	s. XIII	s. XIV	s. XV	s. XVI	s/d
Sepan	1	9	111	20	1
Sabeán	95	877	1049	21	3
Saban	58	170	179	1	
Sabian	92	102	20		
Saiban		4	2		

CADRO 1

Se comparamos por séculos as formas patrimoniais e o castelanismo (Gráfica 1) a evolución é moito máis nítida:

GRÁFICA 1

Renta (l. 7, 14, 16 e 17) é outro dos castelanismos do texto. Ademais, repítese en varias ocasións. Debido á realidade que a palabra designa, este termo é especialmente frecuente na prosa notarial. Os datos do TMILG amosan que é no século XV cando máis prolifera o castelanismo tanto en singular coma en plural. Así, mentres que son escasísimos as ocorrencias de *renta(s)* antes do s. XV (só unha ducia), neste século ascenden a 279, ás que temos que sumar outra ducia no s. XVI e dez para as que o TMILG non dá data. En contraste, *renda(s)* aparece no TMILG en

1.688 ocasións. Chama moito a atención, iso si, que no s. XV a forma patrimonial se rexistre en algo máis de 1000 ocasións. Isto pode deberse tamén a un maior número de documentos deste século incluídos no citado corpus. No entanto, xa no s. XVI, *renda(s)* é minoritario con respecto a *renta(s)*. Se observamos o cadro 2, vemos a distribución exacta por séculos.

	s. -XII	s. XIII	s. XIV	s. XV	s. XVI	s/d
renda(s)	4	103	381	755	7	14
renta(s)		2	10	279	12	10

CADRO 2

O caso de *pobladores* (l. 11) é bastante especial. Parece ser, polos datos do TMILG, que este termo non se usaba moito nos textos galegos medievais. O cognado patrimonial (*pouoadores*) só aparece nunha ocasión en toda a Idade Media⁸. Pero tampouco parece que o castelanismo fose moi popular. De feito, nos séculos XIII e XIV só aparece nas traducións das crónicas históricas (17), nas Cantigas de Santa María (2) ou en textos non literarios como o *Tombo das Viñas* (3) e os Foros de Castelo Rodrigo (2). En resumo, ata o s. XV só se recolle en obras que, por diversas razóns, se viron afectadas na súa produción polo contacto co castelán ou con variedades romances centrais. Mais no s. XV, o termo parece ir gañando pulo e aparece nun total de 10 ocasións, todas en textos notariais.

Con respecto a *escrivanos* (l. 23), tamén parece que é no s. XV (sobre todo na segunda metade) cando este castelanismo é máis utilizado. Concretamente, sumando, coma sempre, o singular e o plural, aparece no TMILG en 194 ocasións fronte ás 2 do s. XIII e ás 8 do s. XIV. No s. XVI, pola súa banda, só se rexistra en catro ocasións. En canto ao cognado galego, o primeiro que hai que facer notar é a grande cantidade de

⁸ Trátase dun documento de 1417 pertencente á colección documental do mosteiro de San Clodio (Leiro) segundo o TMILG.

variantes utilizadas ao longo do período medieval⁹. En canto á súa distribución cronolóxica, detectamos 19 ocorrencias no s. XIII, 162 no XIV, 136 no XV e só 1 no XVI, e outra sen data. Aínda sendo cautelosos, parece evidente que o castelanismo lle come moito terreo á forma patrimonial no s. XV.

Como conclusión podemos afirmar que, aínda sendo numericamente escasos, os castelanismos atopados no texto que editamos responden a unha progresiva tendencia de castelanización da lingua da nosa prosa notarial. Unha castelanización que parece acadar unha maior vivacidade no s. XV e no XVI, época en que o influxo da lingua de Castela é máis intenso debido a razóns sociopolíticas (Mariño 1998: 188-193 e Monteagudo 1998: 127-135).

4.2. Os derivados do verbo arrendar no texto

No texto atopamos tres palabras derivadas do verbo *arrendar*: *arrandamento* (l. 6), *arrandos* (l. 13) e *arrandadores* (l. 13-14). O particular delas, como se pode observar é que presentan un <a> como segunda vogal da raíz cando o que esperaríamos sería un <e>. No TMILG rexístranse algúns exemplos de usos de formas verbais con /a/ no radical pero, en ningún caso, dos substantivos antes citados. Tampouco en ningún caso se rexistra o esperable infinitivo *arrandar*. É precisamente do infinitivo, pero tamén de persoas do verbo coma a P4 do presente, onde cremos que está a orixe deste /a/. Deberíase, na nosa opinión, a un proceso de asimilación da vogal pretónica (/e/) á tónica (/a/). A forza da analoxía levaría despois o devandito /a/ non só ás outras formas do paradigma senón tamén a *arrandamento*, *arrando* e *arrandador*.

⁹ Aínda facendo caso omiso das diferentes maneiras de representar a nasal implosiva e da variación entre <v>, <u> e , que agrupamos baixo <n> ou baixo <v> respectivamente a listaxe é: *escrivān*, *escripvan*, *escrivaan*, *escrivāos*, *escrivao* e *escrivão*.

5. Índices onomásticos

A continuación ofrécense dous índices ordenados alfabeticamente. Un recolle todos os nomes de persoas que aparecen no texto e o outro os nomes de lugar.

5.1. Índice antroponímico

Andres, escribán del rrey (l. 23)

Gomes de Barsea, escudeiro (l. 22-23)

Gonçaluo Rodrigues Porra, escudeiro (l. 22)

Jacome Gonçalves do Ribeyro, escribán del rrey(l. 23)

Joham Rrodrigues Moula, allcalde e meyríño (l. 3, l. 8 e l. 10-11)

Lopo de Moscoso, cavalleiro, visconde de Fijnsterra e pertegueiro maior da terra de Santiago (l. 1)

5.2. Índice toponímico

A continuación, recóllense todos os topónimos que aparecen no texto acompañados da súa localización no texto e, no seu caso, do seu equivalente moderno. Como se dixo máis arriba, todos corresponden a localidades ou entidades da actual provincia coruñesa. E, máis concretamente, da zona occidental desta.

Çee (l. 6): Cee (Co.)

Corquujom (l. 6): Corcubión (Co.)

Fijnsterra (l. 2 e l. 6): Fisterra (Co.)

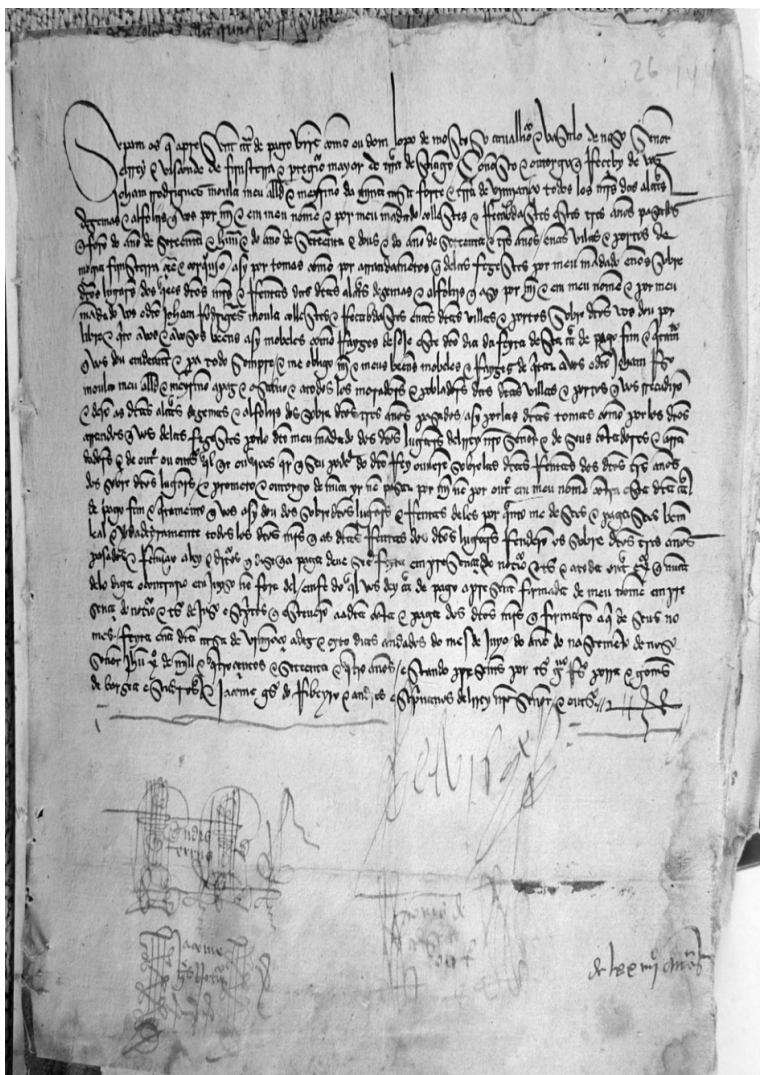
Mogia (l. 6): Muxía (Co.)

Santiago, terra de (l. 2): Denominación da entidade de xurisdición dos arcebispos de Santiago instituída polo rei Afonso o Casto e limitada, nun principio, polos ríos Usa, Tambre e Ulla pero que se foi ampliando co paso do tempo (López Ferreiro 1975:144).

Vmjmanço (l. 4 e l. 21): Vimianzo (Co.)

ANEXO

Documento, AHDS, Fondo Xeral 70.2, páx. 26 r.

Referencias bibliográficas

- Basanta Llanes, Noemi (2011): "O contrato foral a Martín Serpe (ACS). Edición crítica dun documento notarial de 1400", *Cadernos de Lingua* 33, pp. 57-84
- Boullón Agrelo, Ana Isabel / Henrique Monteagudo (2009): *De verbo a verbo. Documentos en galego anteriores a 1260*. Anexo 65 de *Verba*. Santiago de Compostela: Universidade
- DDGM = González Seoane, Ernesto (dir.) (2006): *Diccionario de diccionarios do galego medieval*. Anexo 57 de *Verba*. Santiago de Compostela: Universidade
- García de Valdeavellano, Luis (1982 [1968]): *Curso de historia de las Instituciones españolas. De los orígenes al final de la Edad Media*. Madrid: Alianza Editorial
- López Ferreiro, Antonio (1975 [1895]): *Fueros municipales de Santiago y su tierra*. Madrid: Ediciones Castilla.
- López Ferreiro, Antonio (1968 [1883]): *Galicia en el último tercio del siglo XV*. Vigo: Faro de Vigo.
- Lorenzo, Ramón (1988): "Normas para a edición de textos medievais galegos", in Kremer (ed.): *Actes do XVIII Congrès International de Linguistique et de Philologie Romanes. Université de Trèves (Trier), 1986*, vol. VI, Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 76-85
- Lorenzo, Ramón (2004): "Edición de documentos medievais. Problemas que presentan algunhas abreviaturas", in Rosario Álvarez / Antón Santamerina (eds.): *(Dis)cursos da escrita. Estudos de filoloxía galega ofrecidos en memoria de Fernando R. Tato Plaza*. A Coruña: Instituto da Lingua Galega / Fundación Pedro Barrié de la Maza, pp. 449-458
- Maia, Clarinda de Azevedo (1986): *História do galego-português. Estado linguístico da Galiza e do Noroeste de Portugal do século XIII ao século XVI (com referência à situação do galego moderno)*. Coimbra: I.N.I.C.
- Mariño Paz, Ramón (1998): *Historia da lingua galega*. Santiago de Compostela: Sotelo Blanco
- Monteagudo, Henrique (1998): *Historia social da lingua galega*. Vigo: Galaxia

- Tato Plaza, Fernando R. (1999): *Libro de notas de Álvaro Pérez, notario da terra de Rianxo e Postmarcos (1457)*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega
- Vázquez Bertomeu, Mercedes (2001): *Notarios, notarías y documentos en Santiago y su tierra en el siglo XV*. Sada: Edicións do Castro

Recursos en liña

- TMILG = Varela Barreiro, Xavier (dir.) (2004-): *Tesouro Medieval Informatizado da Lingua Galega*. Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega. [<http://ilg.usc.es/tmilg>]. [última consulta: 05/11/2012]

Moure, T. (2012): *Queer-emos un mundo novo. Sobre cápsulas, xéneros e falsas clasificacións*. Vigo: Editorial Galaxia. 125 p.

A palabra é o meu dominio sobre o mundo.

Clarice Lispector

Teresa Moure, alén de doutora en Lingüística Xeral e profesora da Universidade de Santiago de Compostela, é unha escritora que cre na utopía e que non renuncia á rebeldía literaria e ensaística desde a periferia, como muller e galega. O seu último ensaio, *Queer-emos un mundo novo*, permitiulle acadar o premio Ramón Piñeiro de Ensaio, un recoñecemento que obtivera uns anos antes con *Outro idioma é posible* (2005). Constitúe un texto no que retoma a concepción da linguaxe como un artefacto co que exercer poder e no que reivindica a insumisión ante a invisibilización das mulleres na codificación das linguas. Alén diso, inclúe unha importante crítica á inoperancia de moitos axentes que poderían ter promovido solucións a este problema: as academias, por seren sectores reaccionarios ás propostas de mudanza ortográfica emanadas desde diferentes sectores sociais; as universidades e facultades de filoloxía por non ofreceren información a un estudantado educado unicamente para o mercado laboral; ou a disciplinas científicas como a sociolingüística que reparan en diferenzas sociais mais eluden a variábel de xénero como obxecto dos seus estudos.

Teresa Moure defende a inclusión do termo feminino nos discursos, unha reivindicación que xa foi levada a cabo desde os anos 80 polo activismo feminista da segunda vaga, cuxo principal foco de preocupacións estaba vinculado con analizar a imaxe que se proxecta socialmente das mulleres. Este movemento interpretou as linguas como un medio máis de representación social que precisaba ser (re)pensado porque a subordinación secular e o sometemento das mulleres tiña provocado o desenvolvemento dun forte carácter androcéntrico nas linguas. Este movemento xustificaba a depuración lingüística argumentando que cando as persoas están expostas repetidamente aos estereotipos estes serán adoptados como algo natural, reproducindo así a orde social simbólica establecida polo *patriarcado*. En postulados coma este tiveron forte influencia as propostas radicais da relatividade lingüística

de Sapir e Whorf defendidas desde o marco teórico da antropoloxía de preguerra. Esta hipótese nunha versión rigorosa implicaría que non podemos afastarnos da conceptualización que nos impón a nosa lingua inicial. Non obstante, Teresa Moure puntualiza que, nunha versión débil da mesma, podemos aceptar que exista a posibilidade de que as persoas eduquen a súa sensibilidade crítica de maneira que lles sexa posíbel saír da determinación de pensamento que lles impón a lingua nativa. Polo tanto, desde esta perspectiva matizada, a posibilidade de poder mudarmos as linguas convérteas nunha ferramenta imprescindible con capacidade para influír na modificación do pensamento herdado e, polo tanto, tamén das desigualdades que induce nos individuos.

A liña de investigación do feminismo da segunda vaga que analizaba as diferenzas dun suposto estilo de fala feminino e outro masculino presentou importantes problemas teóricos que se foron (re)pensando nos últimos trinta anos. Con todo, sempre continuou con forza estoutra vía que intentaba visibilizar como o sexismo se fai explícito indirectamente na linguaxe e como a linguas deben ser modificadas. Tal e como apunta Teresa Moure, as pioneiras do movemento de depuración lingüística denunciaron que a raíz da discriminación de xénero non era que a sociedade fose sexista e iso impregnara a vida social. Polo contrario, a súa atención centrouse en analizar mecanismos aparentemente inocuos, entre os que se encontraba a linguaxe, que servían de vehículo para perpetuar e lexitimar o sexismo. Os traballos desta época amosaron trazos de lingua que discriminaban as mulleres, facendo especial fincapé no masculino xenérico, unha solución gramatical que emprega as formas morfolóxicas masculinas para referir un grupo de individuos humanos heteroxéneo. A aplicación práctica materializouse na elaboración de múltiples manuais de linguaxe non sexista.

Neste ensaio, Teresa Moure postúlase abertamente contra as reaccións que rexeitan os movementos de depuración lingüística, exemplificando nas institucións académicas e argumentando que as súas xustificacións están en consonancia con oposicións históricas a propósito doutras solucións, hoxe maioritariamente aceptadas, como a feminización das profesións. No momento en que as mulleres se incorporaron a actividades sociais que antes lles estaban vedadas, comezouse a reivindicar desde os círculos feministas a creación de novas denominacións en feminino. Non obstante, as academias cuestionaron unha solución que na maior parte dos casos contemplaba unicamente substituír o morfema de xénero -o por -a.

Considera que as academias tenden a ser refractarias ás innovacións baixo argumentos cientificistas dos que se serven para evitar ter que intervir en asuntos que poderían provocar incomodidades políticas. Non obstante, ignorar a problemática non é unha solución inocua porque implica apoiar o emprego de formas agresivas de cara a certos colectivos sociais só por seren as tradicionais. Tal e como apuntou Cameron (1995), o problema das innovacións é que coa súa aparición elimínase a neutralidade política porque a posibilidade de escolla provoca que calquera persoa que empregue unha lingua estea a declarar indirectamente a súa posición ideolóxica con respecto a cuestións como a discriminación por xénero, raza, etc.

Todo intento de depuración lingüística serve para cuestionar a idea de que a linguaxe é neutra. Tal e como apunta Moure, esta afirmación serviría para rexeitar as argumentacións de persoas que se posicionan contra o sexismo mais que consideran que a linguaxe non debe ser modificada porque non funciona como mecanismo de asentamento do machismo. Polo contrario, cre que para que existan valores como a xustiza ou a liberdade primeiro temos que elaboralos e conceptualizalos lingüísticamente: “a linguaxe non é un adorno, non é o vestido dos pensamentos; é, máis ben, os tixolos e o cemento con que construímos eses pensamentos” (p. 77). De feito, os movementos de pensamento alternativo historicamente atenderon aos matices da linguaxe pois, tal e como apunta Moure, entre nacionalistas non significa o mesmo *nación* que *país*. Non se trata dunha simple preferencia terminolóxica.

Queer-emos un mundo novo, convidanos a facer unha aproximación ás teorías da construción e a *performance* que emerxeron na década dos 90 e que supuxeron unha mudanza substancial na visión sobre o sexo/xénero e as diferenzas entre a categoría binaria da masculinidade e da feminidade. As propostas Queer, xorden da idea de que é difícil demostrar cales son os elementos lingüísticos que diferencian homes e mulleres. Nos últimos anos, a influencia de Foucault, Derrida, ou Butler, provocou que o xénero pasase a ser interpretado como unha construción social que selecciona a existencia de trazos atribuíbeis á masculinidade e feminidade mais que non poden ser directamente atribuídos a homes e mulleres. Polo contrario, interprétase que as persoas son moi complexas e diversas, que empregan roles de xénero híbridos e que visibilizan a identidade resultante dependendo do contexto ou de diferentes finalidades comunicativas. Tal e como apunta Moure, “hai tantos xéneros como individuos e nin sequera cada suxeito ten que permanecer instalado nesas celas toda a vida. As persoas cambian” (p. 19).

Estas novas propostas intentan integrar na reivindicación feminista a homosexualidade, travestismo, hermafroditismo, etc. Como consecuencia, a categoría *muller* deixa de definirse en termos biolóxicos ou en función dos roles sociais, para pasar a definirse en termos políticos. De feito, o interesante da teoría Queer, non é tanto ampliar a tipoloxía de xéneros senón negociar os límites “preguntármonos como se crean, como se regulan e como se contestan ou, o que é o mesmo, como se destrúen” (p. 41). A finalidade, segundo Moure, debe ser analizar as consecuencias que teñen as prácticas hexemónicas sobre os individuos e alertar de como certas reivindicacións acaban tamén fortalecendo o pensamento tradicional ao presentar as novas identidades como diferentes ao que é normal. A única maneira de romper coa heteronormatividade é dicir que nada é permanente. Non se trata, pois, de reclamar a normalidade para un amplo abano de identidades senón de cuestionar a propia noción de *normalidade*.

Moure subscribe en varias ocasións as palabras de Deborah Cameron, unha prestixiosa lingüista da universidade de Oxford que publicou numerosos artigos que tiveron unha influencia notábel na bibliografía básica sobre a análise da vinculación existente entre xénero e linguaxe. Cameron (1994) criticou que o movemento feminista se tiña limitado durante moito tempo a procurar patróns lingüísticos comúns á fala das mulleres xustificando a súa aparición como consecuencia da dominación masculina. Criticou esta liña porque, ao considerar a existencia de dúas categorías fixas ás que se lles atribúen particularidades diferentes, estamos asumindo implicitamente que os suxeitos só poden ser adscritos neses dous compartimentos estancos que identificamos como “muller” e “home”. O resultado é que, se asumimos que a identidade de xénero é un trazo inherente aos individuos que se materializa do mesmo xeito en todos os contextos, non poderemos explicar moitas das nosas experiencias persoais que non concordan coa idea de que as mulleres son cortesés ou que os homes controlan as conversas. Para apoiar estas afirmacións, Moure fai unha análise crítica das teorías lingüísticas da oposición binaria estruturalista e defende a existencia de modelos lingüísticos non-discretos. O problema residiría, pois, na existencia dunha socialización en valores que prima certos trazos atribuíveis a cada polaridade de xénero. E precisamente polo carácter imposto destes valores, convídanos a rachar cos moldes prefixados, construírnos en liberdade e reclamar o dereito a “discursos poliédricos e mesmo contrapostos” (p.112) nos que unha oradora poida ser autoritaria nuns casos e se intimide noutros.

Tal e como afirma Moure, a versión clásica da análise da linguaxe que defendeu Robin Lakoff (1975) apuntaba que ás mulleres se lles negou o aceso aos estilos de fala prestixiosos pola súa posición social e que por iso posuían unha variante lingüística deficitaria. Esta hipótese pode suxerir que as mulleres gañarían autoridade empregando os privilexios lingüísticos dos homes. Polo contrario, Cameron (1994) é escéptica ante esta afirmación porque non acepta a existencia dun xeneolecto feminino. Esta lingüista considera que o xeito de falar dos homes e mulleres non é intrinsecamente diferente senón que é a condición social a que determina os privilexios lingüísticos das persoas. Neste punto, Moure acrecenta unha terceira alternativa que defende a reivindicación dun discurso caracterizado pola inseguridade na que foron educadas as mulleres. Esta afirmación distanciaríaa do posfeminismo porque intenta conxugar as teses do Queer coa posta en valor de trazos atribuíveis ao xénero feminino por un proceso de socialización: inclúe particularidades lingüísticas delimitadas polo feminismo da segunda vaga como a oratoria “humilde, dubitante, inclusiva” (p. 114). Esta hipótese resulta conflitiva porque aproxima a escritora a un movemento teórico moi discutido neste libro mais cuxos postulados tiñan unha forte presenza en *A palabra das fillas de Eva* (2005), unha obra escrita uns anos antes e situada a medio camiño entre a ficción literaria e o ensaio.

No plano práctico da depuración lingüística, Moure alerta dos problemas que pode suscitar o actual emprego das fórmulas inclusivas do tipo “galegos e galegas” que habitualmente se xustifican, con certa demagogia, baixo a pretensión de visibilizar o colectivo das mulleres dentro de grupos sexualmente heteroxéneos. Puntualiza que, a pesar da forte carga simbólica que implica a súa inclusión, a problemática destas fórmulas é que ao marcar as mulleres nun discurso tradicionalmente feito en masculino, estamos a situalas como un engadido. Para alén diso, critica a frecuencia con que estes recursos son incluídos exclusivamente na primeira parte dos discursos, convertendo unha posíbel solución nun procedemento ritualizado que non posúe conciencia política e, polo tanto, baleiro de significado.

Aplicando a perspectiva Queer, asumir na lingua escrita e oral as solucións “galegos e galegas” para paliar as discriminacións de xénero introduce un problema engadido: esa reiterada reduplicación pode acabar fortalecendo o binarismo tradicional e identificándoo coa sexualidade hexemónica. Alén diso, outros procedementos como crear parellas innecesarias do tipo “membro / membra” obríganos a denominar sempre o sexo. Tal e como afirma Moure, pode que non todo o

mundo desexa ser nomeado pola súa anatomía e nada ten que ver a aparencia coa construción social de xénero. Por todos estes motivos, apunta solucións que se veñen propondo nas últimas décadas como o uso de substantivos abstractos xenéricos do tipo “estudiantado” ou formas ortográficas innovadoras como “galeg@s, galegXs ou galeg*s”. Teresa Moure considera interesantes estes recursos por promoveren a disidencia e ofrecerem alternativas ás repeticións das solucións binarias. Así mesmo, terían a capacidade de exercer un maior poder de concienciación social ao obrigaren na lectura a escoller una opción fónica. Finalmente, tamén alude ao emprego do feminino xenérico, unha solución difícil de aceptar desde o punto de vista da gramática ou desde a ética que tenta evitar unha inversión acrítica dos roles de xénero. Non obstante, Moure contempla o seu valor positivo como provocación, especialmente cando é empregado por persoas *performadas* como homes.

Desde o meu punto de vista, este último ensaio de Teresa Moure é unha interesante achega que pretende convidar á rebelión colectiva e divulgar entre o público non especializado na lingüística as aproximacións do movemento Queer e o posfeminismo ao campo da linguaxe e a literatura. Nos estudos lingüísticos galegos apenas existen exemplos que analicen a variábel de xénero e por iso me parece un texto decisivo.

En definitiva, *Queer-emos un mundo novo* é un libro provocador que recolle a vontade de resistencia contra a heteronormatividade e pon en valor as ideas máis interesantes da teoría Queer. Constitúe unha proclama que defende o respecto á diversidade e reivindica a posibilidade de construírmos o xénero dentro dunha ampla gama de grises, como aquilo que somos ou como todo o que pretendemos ser.

Referencias bibliográficas

- Cameron, D. (1994): *Feminism and linguistic theory*. Basingstoke: Macmillan
- Cameron, D. (1995) *Verbal hygiene*. London: Routledge
- Lakoff, R. (1975): *Language and woman's place*. S.L: Harper and Row
- Moure, T. (2005): *A palabra das fillas de Eva*. Vigo: Galaxia
- Moure, T. (2005): *Outro idioma é posible: na procura dunha lingua para a humanidade*. Vigo: Galaxia

NOEMI BASANTA LLANES

María Dolores Sánchez Palomino (ed.) (2010). *Lexicografía galega e portuguesa*. Anexos da *Revista de Lexicografía*, 13. A Coruña: Servizo de Publicacións da Universidade da Coruña. 232 páxs. [ISBN: 978-84-9749-397-0]

Este libro contén doce achegas presentadas no *I Congreso Internacional de Lexicografía Hispánica*, que tivo lugar na Coruña do 14 ao 18 de setembro de 2004. Acolle un grupo de conferencias e relatorios que tratan diversos aspectos da lexicografía galega e portuguesa. A edición, moi coidada, está a cargo de María Dolores Sánchez Palomino, que foi tamén a principal responsable da organización do Congreso.

O primeiro artigo, que leva por título *A terminoloxía dentro dos estudos de lexicografía galega* (páx. 9-31), é obra do catedrático da Universidade de Santiago e académico numerario da Real Academia Manuel González González. Nel fai un encadramento da produción terminolóxica galega dentro da lexicografía galega das últimas décadas, analiza os factores que favorecen o desenvolvemento da terminoloxía na sociedade actual, e pásalles revista aos principais organismos produtores de traballos terminográficos ou que teñen algún tipo de responsabilidade dentro do ámbito da terminoloxía en Galicia, deténdose de maneira particular no papel desenvolvido por Termigal (Servizo galego de terminoloxía científico-técnica), creado mediante un acordo entre a Real Academia Galega e a Xunta de Galicia.

No volume recóllense outros dous traballos relacionados coa terminoloxía. O primeiro deles é obra de María del Pilar Alvaríño Alvaríño, María Liliana Martínez Calvo e Blanca Sánchez Sampedro, e leva por título “Análise das características da linguaxe técnica en lingua galega nun corpus concreto” (páx. 67-86). As autoras constatan a dificultade para a elaboración de corpóra de textos en lingua galega altamente especializados. Partindo da constitución dun pequeno corpus de textos galegos do campo da informática, observan notables diferenzas en canto ao uso de vocabulario técnico entre os textos verdadeiramente especializados e os de carácter divulgativo-instrumental como poden ser as guías do usuario. Detectan igualmente un uso abusivo de termos ingleses, e, en menor medida, de calcos de termos desta lingua. O segundo é da autoría de Berta Castaño Torrado

e titúlase “A terminoloxía téxtil e as denominacións prescritivas na actualización das linguas de especialidade do galego” (páx. 107-128): nel a autora chama a atención sobre a necesidade de ter en conta as normas ISO así como as diversas directivas e decretos legais, relacionados neste caso co sector téxtil, tanto do ámbito da Unión Europea como estatais. A consulta de directivas e textos legais evita moitos problemas derivados de definicións terminolóxicas imprecisas, non rigorosas ou incompletas.

A obra contén outros tres traballos relacionados co léxico ou coa lexicografía da lingua galega. María Álvarez de la Granja estuda “O tratamento lexicográfico dos verbos soporte no marco da teoría da metáfora” (páx. 53-66). Adoita empregarse o termo *verbo funcional* ou *soporte* para referirse ao compoñente verbal de combinacións como *dar un paseo* ou *facer unha advertencia*. A autora enfróntase cun tratamento distinto destes verbos, inseríndose nunha liña que non os considera como carentes de significado léxico, senón como verbos que adquiren un sentido figurado. Xosé Ramón Freixeiro Mato na súa contribución, que leva por título “O castelanismo ‘bueno’ en galego” (páx. 143-159), analiza como *bueno* se estendeu ao longo do séc. XIX no galego, primeiro como adxectivo, frecuentemente con valores enfáticos ou de respecto, e posteriormente con valores discursivos. Eliminado da lingua escrita e oral culta como adxectivo, pervive como marcador discursivo, sobre todo na oralidade. E propón como substituto deste marcador discursivo en galego *ben*, e complementariamente *bo* ou *bon* naqueles valores que non posúe este adverbio. Xosé Manuel Sánchez Rei é o autor de “Aproximación ao léxico do século XIX” (páx. 185-213), onde se fai unha análise do léxico do *Cancionero Popular Gallego y en particular de la provincia de la Coruña* de José Pérez Ballesteros, salientando o seu carácter popular e dialectal, e cunha xa notable presenza de castelanismos.

O volume contén cinco traballos relacionados coa lexicografía portuguesa. María Luísa Almeida (“Para um dicionário do português medieval”, páx. 33-52) achega novas informacións para a elaboración dun dicionario de verbos do portugués medieval, particularmente sobre os verbos *barallar*, co significado de ‘cultivar, traballar, resolver’, e *sacudir*, co significado de ‘negar, negarse a entregar’. Maria do Céu Caetano e Maria Teresa Brocardo son as autoras de “Contributo dos dicionários etimológicos para a análise morfológica sincrónica”, onde a través do estudo dos sufixos *-idade*, *-dade* mostran como as informacións etimolóxicas deben ser tidas en conta na análise da estrutura interna das palabras, xa que o recurso á diacronía contribúe a

unha mellor descrición sincrónica e é ademais determinante para a formulación de hipóteses coherentes sobre a formación de palabras. Mariela de la Torre en “Incorporación de extranjerismos en el *Dicionário da Língua Portuguesa Contemporânea (DLPC)*” (páx. 129-142) censura duramente non tanto a incorporación de estranxeirismos en moitos casos xa de uso común no portugués, senón a tentativa de xustificar a adaptación ortográfica, moitas veces forzada e artificial, de certos estranxeirismos a través dunha improbable pronunciación que máis ben obedece ao capricho ou aos intereses de certos especialistas, e non aos usos reais. Mariagrazia Russo (“O verbo da terceira conjugação nos dicionários quinhentistas de Jerónimo Cardoso”, páx. 161-184) toma como corpo de análise os 147 verbos e 571 formas verbais da terceira conxugación, cun total de 2032 ocorrencias, que aparecen nos dicionarios de Jerónimo Cardoso, onde se observa un polimorfismo reflexo da ausencia de formas fixas no século XVI. Segundo a autora italiana o estudo da lexicografía histórica axúdanos a percibir tanto o proceso diacrónico vivido pola lingua portuguesa como as razóns para comprender a configuración do idioma actual. A lingua da época de J. Cardoso foi a que se difundiu en todo o mundo e da cal teremos que partir para examinar as variantes fonéticas, gráficas, léxicas e morfosintácticas da lingua portuguesa espallada nos diversos espazos xeográficos de cultura lusitana. Maria Olinda Rodrigues Santana, en “Elaboração do Vocabulario de um Livro de Registos do século XVI” (páx. 215-231), expón a metodoloxía seguida para a construción deste vocabulario baseado nunha fonte manuscrita orixinal da rexión de Tras-os-Montes e Alto Douro. Adopta un modelo de artigo lexicográfico que conxuga o esquema tradicional de acepción semántica, ampliado con información especializada cando a autora a considera necesaria, e con datos estatísticos cuantitativos fornecidos pola metodoloxía lexicométrica.

Estamos, en fin, ante unha obra que pon a disposición dos especialistas en lexicografía un conxunto de artigos que contribúen a un mellor coñecemento do léxico do galego e do portugués desde unha perspectiva tanto sincrónica como diacrónica, e onde se nos ofrecen achegas realmente interesantes do ámbito da terminoloxía galega. É mérito da editora do libro conseguir nos temas tratados un equilibrio entre sincronía e diacronía, entre lingua común e lingua especializada, equilibrio que amplía o público potencialmente interesado por esta obra.

Normas para a presentación de colaboracións

1. Os *Cadernos de Lingua* están dedicados á publicación de traballos de investigación sobre calquera aspecto da lingua galega, así coma á difusión de notas e informacións lingüísticas relevantes para o coñecemento e a promoción da lingua na sociedade. Tamén se publican recensións de obras de interese para eses mesmos fins.

2. Os traballos, notas ou recensións recibidos serán revisados por especialistas do Consello de Redacción ou do Comité Científico. En calquera caso a decisión final sobre a publicación correspóndelle ó Consello de Redacción.

3. A lingua de publicación é o galego, aínda que excepcionalmente poderán aparecer traballos escritos en portugués ou noutras linguas.

4. Os editores poderán efectuar correccións ortográficas, de puntuación ou de estilo sempre que sexan de pouca entidade e non afecten ó contido. Doutro xeito solicitarase a autorización do autor.

5. Sempre que sexa posible, o autor entregará dúas copias en papel e unha copia electrónica, compatible cos procesadores de textos máis usuais para PC. Os gráficos, de os haber, estarán inseridos no lugar correspondente do texto.

6. Nos artigos e notas aparecerá en primeiro lugar o título, seguido do nome do autor e do centro ou institución no que desenvolve o seu traballo. As recensións deben estar encabezadas pola referencia bibliográfica completa da obra comentada; o nome do autor incluírase ó final.

7. Recoméndase que o texto teña, como máximo, tres niveis de encabezamentos, numerados correlativamente 1., 2... 1.1., 1.2... 1.1.1., 1.1.2., etc., segundo o seu nivel na xerarquía.

8. As notas a pé de páxina deben evitarse na medida do posible. As citas incluíranse no texto indicando entre parénteses o apelido ou

apelidos do autor, o ano de publicación da obra e, cando sexa conveniente, as páxinas; p.e., "... (Lorenzo 1996)" ou "... Kabatek (1996: 108)...". De seren necesarias, as notas ó pé deben aparecer indicadas cun número superescrito.

9. Ó final dos artigos e das notas deben aparecer recollidas todas as referencias bibliográficas, co seguinte formato:

Referencias bibliográficas

Kabatek, Johannes (1996): *Die Sprecher als Linguisten. Interferenz- und Sprachwandelphänomene dargestellt am Galicischen der Gegenwart*. Tübingen: Max Niemeyer.

Lorenzo, Ramón (1996): "Breve historia da lingua galega", in Jacyra Mota / Vera Rollemberg (eds.): *Atas do I Congresso Internacional da Associação Brasileira de Lingüística (Universidade Federal da Bahia, 1994)*. Salvador: ABRALIN / FINEP / UFBA, 33-48.

Asaka, Takekazu (1994): "O emprego do futuro do pretérito de indicativo en galego", *Studia Romanica* 27, 47-51.

10. Os orixinais para publicación enviaranse a:

XOSÉ LUÍS REGUEIRA
Rúa Tabernas, 11
15001 A Coruña

